



*Одамн эрсанг демагил одами,
Ониким, йуқ халқ гамидин гами.*

Алишер НАВОИЙ

МУЛОҚОТ

МИЛЛИЙ, ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВА
ТАРИХИЙ-БАДИИЙ ЖУРНАЛ

2000 йил. июл-август. 4-сон

Журнал 1991 йилда ташкил этилган

БОШ МУҲАРРИР

Барот БОЙҚОБИЛОВ

Таҳрир ҳайъати:

Бўрибой АҲМЕДОВ

Ботир ВАЛИХЎЖАЕВ

Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ

Нарзулла ЖЎРАЕВ

Ҳамид ЗИЁЕВ

Нормўмин ОЧИЛОВ

Рашид РАУПОВ

Ҳожиакбар РАҲМОНҚУЛОВ

Акмал САИДОВ

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

Азиз ТЎРАЕВ

Ориф УСМОН

Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ

Омон ҲИКМАТОВ

МУНДАРИЖА

Б. БОЙҚОБИЛОВ. Ўзбекман деганда олам уйғонсин!	2
Н. ЖЎРАЕВ. Миллий уйғониш руҳи	3
Ў. АБИЛОВ. Миллий ғоя халқни етакловчи куч	7
А. НАСРИДДИНОВ. Миллий мерос ва маънавият	11
МИРМУҲСИН, М. МИРЗАЕВ, У. УВАТОВ, Н. БЕРДИҚУЛОВ. «Мулоқот» ҳақида ўйлар	14
Н. ҲАКИМОВ. Миллий гурур ва маданий савия	15
М. ХУДОЁРОВ. Тадбиркор фазилати фидойлик ва ҳалоликдир	18
Н. ОЧИЛОВ. Наслимиз — аслимиз	22
Ҳ. ҲОМИДИЙ. Жамиятни маърифат кутқаради	25
С. ЮНУСОВА. Миллий либос ва миллий қиёфа	31
ДАВЛАТМУРОД, Шеърлар	34
Ш. ҲАЙИТОВ. Навоий ва Убайд Зокий	38
И. ИСКАНДАРОВА. Орол талафоти — олам фожиаси	41
А. ҲАСАНОВ. Эзгу иш унутилмайди	44
САЙЁР. Жаҳонга ёруғлик сўрайман	47
О. БЎРИЕВ. Қўшничлик — осойишталик манбаи	51
Ҳ. БОБОЕВ. «Ҳидоя» — мусулмон ҳуқуқининг асоси	55
МИРХОНД. «Равзатус-сафо»	59
«Мулоқот» дафинаси	61
Бошқотирма	64

ЎЗБЕКМАН ДЕТАНДА ОЛАМ УЙҒОНСИН!

Миллий мафкурамиз жабҳаларида,
Истиқлол китобин саҳфаларида

Миллий ғоя бизга даъваткор бўлсин,
Ўзбек турғунича мангу, бор бўлсин!

Шонли курашларга бизни чорласин,
Қалбимиз кўкида кундек порласин.

Бизга гурур берсин, берсин ифтихор,
Ўзбекман деганни уйғотсин такрор.

Кучу қудрат бўлсин жисми-жонига,
Жони фидо бўлсин ўз маконига.

Ўзбекистон деса оёққа турсин,
Ўзбекман деб мағрур кўкракка урсин.

Юртини, элини қилсин ҳимоя,
Қалбига қон берсин зўр миллий ғоя.

Жанговар сафларда турсин музаффар,
Ғолиблик доимо бўлсин муяссар.

Шонли тарихига қўндирмасин гард,
Мозийга отлансин кимки бўлса мард.

Истиқлол нурини сурсин кўзига,
Зийнат берсин Мустақиллик сўзига,

Миллий мафкурага фидойи бўлсин,
Миллий ғоя умрин чиройи бўлсин.

Жисмига жон берсин ватанпарварлик,
Ватан жабҳасида қилсин сарварлик.

Кучу қудрат олсин халқпарварликдан,
Кўнгли нурга тўлсин ҳақпарварликдан.

Ватанига, халқига ким фидокор
Бошига кўтаргай уни ҳур диёр.

Миллий ғоя — иймон нури сингари,
Қалбимиз ёритсин унинг нурлари.

Миллий мафкурага у асос бўлсин,
Биздан авлодларга зўр мерос бўлсин.

Наслимиз асрасин кўз қароғидек,
Олам аро ёнсин Сўз чароғидек.

Истиқбол йўлини мунаввар этсин,
Истиқлол авлодин музаффар этсин.

Кимки раҳна солса миллий ғояга,
Миллати ичида етмас вояга.

Улус назаридан қолиб, хор бўлар,
Дилида меҳрмас, тиканзор ўнар.

Элу юрт қадрига етмаган жонлар,
Манманлик даштида сарсон шайтонлар,

Умрини ўтказар икки ўт аро,
Билмаски, бағри хун, толеъи қаро.

Мафкурани сохта қурол қилганлар,
Сўз билан кишилар бағрин тилганлар,

Керилиб, кўкракка урмасин қанча,
Элга нафиъ тегмас ҳатто тиканча.

Бозори ўтмаган мафкурабозлар,
Минбар текканида тили дарозлар,

Миллий ғоямизга солмасин соя,
Бизга айтмасинлар эртак, ҳикоя.

Истиқлол йўлига бўлмасинлар ғов,
Халқимиз ичидан қидирмасин ёв.

Ақл ўргатмасин, бўлиб билмоғон,
Эсин йиғиб олса, яхшидир, шоён.

Миллий мафкурамиз фидойилари!
Миллий ғоя эрур миллат гавҳари.

Бу гавҳарни асранг, йўқотманг асло,
Ундан ҳосил бўлув барча муддао.

Олмос кўзингизга қорачиқ бўлсин,
Қалбингиз ёндирган пора чўғ бўлсин!

Унга жонин берсин Ўзбекман деган,
Миллати йўлида фидойи бўлган!

Ифтихор қуёши қалбида ёнсин,
Ўзбекман деганда олам уйғонсин!

Нарзулла ЖўРАЕВ



МИЛЛИЙ УЙҒОНИШ РУҲИ

**МИЛЛИЙ ИСТИҚДОЛ МАФКУРАСИНИНГ ШАКЛЛАНИШ
ЖАРАЁНИ ВА ЗАРУРИЯТИ ҲАҚИДА АЙРИМ
МУЛОҲАЗАЛАР**

Мафкура ҳақида турли даврларда турли фикрлар ўртага ташланган. Унинг сафарбарлик, йўналтирувчилик, даъваткорлик жиҳатлари инсоният тарихида бир неча марта ҳар хил шаклларда кўзга ташланади. Айни мафкурани ҳаддан ташқари бўрттириб юбориш, унга оломонларча, кўр-кўрона эргашиш каби салбий ҳодисалар эса мафкуравий ақидапарастликка олиб келганлиги ҳам сир эмас.

Ҳар қандай мафкуранинг сафарбарлик кучи, таъсирчанлиги, инсонпарварлиги ва ҳаётийлиги бевосита макон ва замон, олам ва одам муносабатларини қай даражада ўзига мужассам этганлиги, маълум бир маконда асрлар мобайнида шакланган турмуш тарзи, анъаналар, урф-одатлар, ақидалар асосида дунёга келган маънавий-ахлоқий мезон ва руҳий кечинмалар инобатга олинганлиги билан боғлиқ.

Даврлар ўтаверади, замонлар ўзгараверади, асрларни қувиб асрлар келаверади. Бироқ, халқ дунёқарashi, миллатнинг маънавий-руҳий эҳтиёжлари авлоддан-авлодга кўчиб давом этаверади. Мафкура қачонки ана шу давомийликни, ворисийликни, узвийликни ино-

батта олсагина, унга таянсагина яшовчан ва таъсирчан бўлади. Маълум бир ғоя шаклидаги мафкура ана шунда тўғридан-тўғри инсон қалбига таъсир этади, унинг онгига муҳрланиб қолади. Фикрлаб яшашга, тафаккур асосида ҳаёт қуришга даъват этади. Айни пайтда мафкура ўзининг умрига, узлуксиз ва поёнсиз ҳаётига пойдевор қўяди.

Миллий ғоя, миллий онг айни миллий анъаналар, урф-одатлар ва турмуш тарзи асосида шаклланади. Умуминсоний қадрият даражасига кўтаришган миллий манфаат атрофида онгли равишда, ақл-идроқ йўриғи билан жишланишган ғоя миллий мафкурага айланади. У ўзига миллион-миллион кишиларни эргаштиради. Улар орзу-умидларини ўзида ифода этади.

Мафкуранинг сафарбарлик, оммавийлик, йўналтирувчилик, ташаббускорлик имкониятларини назарда тутиб Президент И. Каримов мустақилликни дастлабки кунлариданоқ унга алоҳида эътибор берган эди. Бош ислоҳотчи сифатида айни ислоҳотларнинг тадбирбозлик шаклидан воз кечиш, унинг сохта ва дабдабозлик имкониятларига чек қўйиб, инсон

Шу йил 6 апрел кuni Оқсаройда Миллий мафкура масалаларига бағишланган йиғилиш бўлиб ўтди. Унда файласуф, тарихчи, сиёсатшунос, социолог, психолог, педагог ва адабиётшунос олимлар, журналистлар, таниқли адиблар, жамоат ташкилотлари вакиллари қатнашдилар.

Йиғилишда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов нутқ сўзлади.

Мафкура масалалари журнализмизнинг энг долзарб ва асосий мавзуларидан бўлиб келган. Бугунги сонда ушбу мавзуга бағишланган таниқли олимлар Н. Жўраев, Ў. Абилов, А. Насриддинов ва Н. Ҳакимовнинг мақолаларини эълон қилмоқдамиз.

Журналхонларнинг шу мақолалар юзасидан, умуман, миллий мафкура муаммосига бағишланган фикр-мулоҳазаларини кутамиз.

қалби ва онги орқали амалга ошириш зарур эканлигини кўрсатиб берди. Ўзининг узоқ муддатли стратегик мақсадларидан келиб чиқиб «**Маънавий жиҳатдан баркамол жамиятгина ҳар қандай ислоҳотларга қодир бўлади**» деб айтган эди.

Демак, жамият маънавий жиҳатдан етук бўлмагунча, янги ижтимоий-сиёсий жараёнлар моҳиятини тушунмагунча, амалга оширилиши керак бўлган ислоҳотларни сиёсий, ҳуқуқий, маънавий ва ижтимоий жиҳатдан эҳтиёж даражасида англамагунча жиддий ўзгаришларни, туб янгиланишларни кутиш мумкин эмас. Ўзбекистонда кўп қиррали ислоҳотларнинг айнаи фуқаролар онги ва қалби орқали ўтказилганлиги, уларни ислоҳотларга тайёрлашнинг маънавий-маърифий мезонлари ишлаб чиқилганлиги ва бу концепция сифатида давлатнинг ислоҳчилик сиёсати стратегиясининг муҳим қисмига айланганлиги айнаи миллий истиқлол мафкурасининг асоси бўлиб хизмат қилди.

Айни пайтда бизда миллий истиқлол мафкураси мавжудми? Мавжуд бўлса уни нималарда кўриш мумкин ва унга нима учун кундан-кунга эҳтиёж ошиб бормоқда? Мавжуд бўлмаса нега ҳанузгача у ўз қиёфасини кўрсатмаяпти? Бу саволлар бугун мустақиллик салкам тўққиз йиллик йўлини босиб ўтган, маълум бир тажрибалар тўпланган, мамлакат қудрати ҳам, халқ маънавий иродаси ҳам ўзи ва бугун салоҳиятини кўрсата бошлаган бир пайтда нега яна ўртага ташланаяпти? Миллий истиқлол мафкурасига эҳтиёжнинг чегараси борми?

Албатта мустақилликнинг ўтган даври бугун онгимиз ва тафаккуримизни анча-мунча янгиледи. Жумладан, ҳаётга муносабатларимиз ўзгарди, келажакка ишончимиз ошди ва мамлакатимизнинг келажаги буюк бўлишига қатъий имон келтираяпмиз. Бу — масаланинг бир томони.

Масаланинг **иккинчи** томони шундаки, мустақил тараққиётнинг тобеллик ва мутелик шароитидан афзалроқ эканлигини англадик. Ана шу жараёнда ҳур инсон, озод шахс, эркин фуқаро деган тушунчаларнинг моҳияти нақадар муқаддас ва нақадар мўтабар эканлигини пайқадик. Инсоннинг ўзлигини англаши, ўз қадру қиммати, инсонлик моҳияти ва мавжуд сифатидаги олий мақомлари ҳақида ўйлай бошладик. Айни ана шу ўйлаш, фикрлаш «бошни қотириб» яшаш лаззатини кўра бошладик. Президент И. А. Каримовнинг «**Мен инсоннинг инсонлигини уйғотмоқчиман**» деган воят жозибали, ниҳоятда содда ва табиий, айнаи пайтда ҳам Президент, ҳам фуқаро сифатидаги чексиз изтиробларнинг рўёбини кўра бошладик.

Учинчидан инсон руҳ ва тафаккур эгаси бўлган мавжудод сифатида ўзининг тенгсиз қобилиятини, чексиз ва чегарасиз имкониятларини рўёбга чиқариш учун шароит яратилди. Энди ҳар бир фуқаро ўзини озод ҳис этиш, эркин фаолият кўрсатиш орқали яратувчилик қобилиятини шакллантиришга, том маънода ўзининг тақдирини ўзи белгилаш ва якка тартибда ўз тақдирини ўзи белгилаш орқали жамият тақдирини белгилашга дахлдор

эканлигини англай бошлади. Ҳар бир кишида жамият ҳаётига дахлдорлик, миллат ва мамлакат тақдирини бағир қўлмаслик ҳисси шакллана бошлади.

Яқин ўтмишимиздаги «давлат боқади, ебичиради, давлат кийинтиради. У ўйласин, фикрласин, режа тўзсин. Мен ишга бораман-келаман: вазифам шу! Давлат яша деса яшайман, ўл деса ўлишим керак!» қабилидаги тамойиллар бутунлай барбод бўлди. Фикрий танбаллик, фикрий боқимаңдалик асос бўлган тобеллик ва мутелик руҳиятидаги иқтисодий ва ижтимоий боқимаңдалик моҳияти бутунлай очиб ташланди. Унинг инсон ва инсоният кушандаси, тараққиёт ва том маънодаги **цивилизация кушандаси** эканлиги маълум бўлди.

Акс ҳолда «Давлат бу — мен, жамият бу — мен! Мен бой бўлсам, давлат бой бўлади, мен тўқ бўлсам, жамият тўқ бўлади, мен куч-қудратга тўлсам, давлат куч-қудратга тўлади» деган комил инсонга хос бўлган кайфият, маънавий-руҳий ҳолат турмуш тарзига айлана бошлади.

Зотан, бугунги Ўзбекистон фуқароси бундан беш йил ёки саккиз йил олдинги, ёхуд 10—15 йил олдинги фуқаро эмаслиги, бугун у маънавий-руҳий, маърифий-ахлоқий жиҳатдан анча мунча ўзгарган инсон сифатида ўзини кўрсата билганлиги айнаи **миллий истиқлол мафкурасининг натижаси** эканлигини ҳеч ким инкор эта олмайди.

Диққатингизни бир тарихий ва ҳаётий ҳақиқатга тортмоқчиман. Мустақилликнинг дастлабки кунларида — сиёсий бўҳронлар, иқтисодий танглиқлар, маънавий-руҳий парокандаликлар юз бераётган, эҳтирослар жунбушга келган бир пайтда, нарх-наволар кундан-кунга кескин ошиб, бозорлар, магазин пештахталари ҳувиллаб қолган бир шароитда шўро тузуми даврида босқинчи, шафқатсиз шоҳ сифатида таъқибга олинган Заҳрирдин Муҳаммад Бобур юбилейининг нишонланиши, даҳрий, худосиз деб бўйнига тавки лаънат осилган улуғ мутафаккир Мирзо Улуғбек туғилган кунини нишонлаш, бир пайтлар чоризмнинг машҳур генерали, Ўрта Осиё халқларининг бедаво кушандаси Кауфман, кейинроқ «халқлар отаси», қатаронлар сардори ва ташаббускори Сталин, ундан сўнг коммунистик мафкура асосчиси Карл Маркс ҳайкали ўрнатилган жойда мустақилликнинг бир йиллигини нишонлаш арафасида улуғ бобокалонимиз, соҳибқирон Амир Темур ҳайкалининг ўрнатилиши фақат сиёсий ёки маънавий ҳодисагина эмас эди. Айни пайтда у жуда катта мафкуравий воқеа эди. Ана шундай саналар, тадбирлар, турли маънавий-маърифий жараёнлар орқали одамлар тафаккурида ўзгариш юз берди. Ўз тақдирини, оиласи, фарзандлари, маҳалласи, қишлоғи ва умуман жамият тақдирини ишончи орта борди. Ана шу ишонч мустақилликнинг дастлабки йилларидаги барча зиддиятлар ва қарама-қаршиликларни енгиб чиққан қудрат бўлиб дунёга келди. Бу миллий истиқлол мафкурасининг илк куртаклари, дастлабки натижалари эди.

Президент ўз ҳузуридаги кенгашларнинг бирида «**Мен маърифатли жамият қурмоқчиман**» деган эди. Унинг фикрича маърифат-

ли халқни енгиб бўлмайди. **Маърифатли халқни йўлдан оздириб, бошқа йўлга солиб бўлмайди.** Чунки маърифатли халқ ўз ҳаётини ақл-идрок билан қуради, ўз йўлини ақл билан танлайди. Жуда катта ақл, жуда катта тафаккур орқали танланган йўлдан халқни оздириш учун унга тенг келадиган ва ҳатто ундан кучлироқ бўлган ақл-идрок керак бўлади. Шунинг учун маърифатли жамият, маърифатли халқ ҳамиша ўз аҳдига содиқлик, танлаган йўлига собитлик, истиқболга эса катта ишонч билан яшайди.

Миллий онг, миллий ўзига хослик, миллатга мансубликни юқори даражада англашдан келиб чиқади. Қачонки, халқ ўз тарихий тараққиёти даврида миллат бўлиб шаклланиб, унга мансубликни орият, қадр-қиммат ва қадрият даражасида англаса, уни ҳимоя қилишга, асраб-авайлашга интилади.

Миллатга мансублик эса ўта нозик ва аини пайтда жуда мураккаб ҳолат. Киши зарур бўлганда ўз ҳаётидаги жамики неъматлардан ҳеч оғринмасдан воз кечиши мумкин. Бу нималарнингдир таъсирида юз берадиган мураккаб ва зиддиятли маънавий-руҳий фожиа. Бироқ, ҳеч ким, ҳеч қачон миллий мансублигидан тономайди. Уни хоҳлаган пайтда хоҳлаганча ўзгартиролмайди. Чунки, миллатга мансублик ҳислари тириклик ва мавжудлик билан боғланиб кетган буюк неъмат. У инсоннинг қон-қонига, минг бир ҳужайрасига сингиб кетганки, вужуд билан бирга яшайди ва вужуд билан бирга йўқ бўлади. Буни англамаганлар ғариб ва бечорадир. Буни ҳис қилолмаганлар сўқир, маънавий кемтик кишилардир. Бошқача эмас. Аммо, миллатга мансублигидан фахрланиш ва миллий ифтихор туйғулари билан миллатчилик, миллий ҳис-туйғуларга ортиқча йўл бериш ҳирси бошқа-бошқа, бир-бирига зид нарсалардир. Улар ўртасида маърифат ва жаҳолат, садоқат ва қабоҳат каби бир-бирига қовушмайдиган, аксинча, бир-бирини маҳв этишга интилиб яшайдиган бедодлик мавжуд.

Миллий истиқлол мафқурасининг маънавий, маданий ва юксак ахлоқий-руҳий қадрияти шундаки, у ҳамма вақт, ҳар қандай шароитда кишини комилликка даъват этади. Зотан, унинг сиёсий аҳамияти ва маънавий қадрияти ҳам худди шу билан белгиланади.

Буюк мутафаккир Абу Наср Форобий ибораси билан айтганда, **«Аҳолиси хуш хулққа эга бўлмаган мамлакатда ҳокимиятга эҳтиёж сезилади».** Демак, жамиятнинг нечоғлик демократлашуви, инсон эрки ва ҳуқуқларининг нечоғлик тўла таъмин этилиши, энг аввало, мамлакат аҳолисининг феъл-атворида, маънавий-ахлоқий ва руҳий камолотида боғлиқ экан. Агар аҳоли ўз хатти-ҳаракатини маълум қонун-қоидалар йўналишига тушира билсагина, ақл-идрок, одоб ва ахлоқ категорияларини ҳаётининг ҳар бир дақиқасида намоён қилиб борсагина, жамиятнинг маънавий қиёфаси баркамол, шахснинг яшаш тарзи етук, эркинликлари эса чексиз бўлади.

Аллома Фаробийнинг мамлакат аҳолиси феъл-атвори хусусидаги мулоҳазалари бундан минг йил бурун қанчалик долзарб бўлса, бутун ҳам шунчалик муҳим аҳамият касб этмоқда. Жумладан, у инсон моҳияти ақлда, ақлнинг

моҳияти эса ҳаракатда намоён бўлади, деган эди. Демак, инсоннинг инсонлигини ифода этувчи ягона мезон ақл-идрок, онг ва тафаккур даражаси бўлса, уларнинг моҳиятини очиб берувчи, уларнинг миқёси ва кўламига баҳо берувчи бош мезон хатти-ҳаракат, ҳаётга ва атроф-муҳитга муносабат, ўз-ўзини бошқаришдаги ички қудратдир. Ана шу нуқтан назардан қараганда бобо Шарқнинг диёнат, орномус, шарм-ҳаё категорияларига таянгани, асрлар мобайнида уларни олий қадриятга айлантиргани бежиз эмас. Шарқ халқларининг ҳаётга бундай муносабати кейинчалик ислом дини ақидалари билан уйғунлашиб бориб, тобора такомиллашди ва маънавиятнинг янгидан-янги имкониятларини очиб берди.

Ҳар қандай мафқура халқнинг маънавий-руҳий эҳтиёжларини, миллий анъаналари ва турмуш тарзини ҳисобга олган тақдирдагина яшовчан, таъсирчан бўлади. Ўзбекистонда шаклланаётган миллий истиқлол мафқураси эса худди ана шу тамойилга асосланган.

Маълумки, Шарқ цивилизацияси умуминсоний ва умумжаҳон цивилизациясига ўзининг аини маънавий-маърифий, маданий-ахлоқий жиҳатлари билан ғоятда катта таъсир ўтказган. Худди шу жиҳати билан Шарқ цивилизацияси инсоният ҳаётининг маданийлашувига, маърифийлашувига, юксак маънавият ва юксак ахлоқий мезонларнинг жорий этилишига сабаб бўлган.

Халқимиз бир неча минг йиллар мобайнида дастлаб халқ озгаки ижодида, сўнг ёзма адабиётда яхшилик ва ёмонлик, эзгулик ва ёвузлик тўғрисидаги дostonлар, эпослар, панднасихатга доир турли жанрдаги асарлар, ривоятлару афсоналар таъсирида яшаган. Бу бевосита халқимизнинг маънавий-руҳий дунёсини, шахс ва миллат сифатидаги менталитетини, турмуш тарзи ва бутун муносабатларини белгилайди.

Қачон халқ ўз озодлигини қўлга киритиб, ҳуррият ва мустақиллик имкониятларига эга бўлгач, унинг минг йиллар мобайнида шакланган, қонига ва жонига сингиб кетган руҳиятини уйғотиш керак бўлади. Токи, у ўзини англасин, ҳаётда омонат эмаслигини, унинг иддизлари асрлар қаърига етиб борганлиги, улуғ аждодларидан унга ниҳоятда катта, беҳисоб маданий ва маънавий мерос қолганлигини, аини пайтда у худди ана шу бойликларни асраб-авайлашга, келгуси авлодга бус-бутунлигича етказиб беришга мажбур эканлигини англасин. Ана шу мажбуриятни англаш фуқарони фикрлашга, эртанги кунни қайси йўлга солиш кераклигини ўйлашга даъват этади. Инсонни уйғотади.

Миллий истиқлол мафқура қачонки миллий тафаккур ва миллий онг асосида дунёга келса, у омма эҳтиёжини қондиради, қалбига кириб боради. Ана шу нуқтан назардан ўтмиши инсоният тарихи билан тенгдош бўлган халқимиз маънавий-руҳий эҳтиёжларини ҳисобга олмаслик мумкин эмас.

Жаҳон цивилизациясига даҳлдор бўлган, инсоният ҳаётига маънавият ва маърифат олиб кирган, ўз фалсафаси, ўз тафаккур тарзи билан кишининг ҳаётига мазмун олиб кирган буюк ҳодисани инкор қилиб бўлмайди. Очи-

ғини айтганда нима учун биз миллий фалсафага эҳтиёж сезаямпмиз? Мамлакат Президентини бу масалани бир неча марта долзарб вазифа сифатида кўрсатди. Бироқ уни бажаришда ўзимизга рағбат ҳам, куч ҳам, иқтидор ҳам сезмаямпмиз. Бошқача қилиб айтганда Президентнинг талабларига жавоб бера олмаямиз.

Масалани очикроқ қилиб айтадиган бўлсак, нима учун немис фалсафаси ёки юнон фалсафаси бўлар экан-да, ўзбек фалсафаси бўлмас экан? Нима учун Гегель фалсафаси ёки Фейрбах фалсафаси бўлар экан-у Форобий фалсафаси ёки Ибн Сино ва Беруний фалсафаси бўлмас экан?

Албатта, бу фикримизга эътироз билдирадиганлар ҳам бўлиши мумкин ва бир жиҳатдан уларнинг эътирозларини тўғри қабул қиламиз. Биз миллий қобиримизда қолиб кетеве-рамизми, Форобий ё Беруний фалсафаси билан чекланиб қолишимиз керакми? — деган саволлар ҳам бўлиши мумкин. Бу, албатта, ўринли савол. Бироқ, биз масалага бошқачароқ ёндашмоқчимиз. Биз фалсафанинг умуминсоний қадриятларга айланган умумий қоидаларини инкор этмоқчи эмасмиз! Инсоният яралибдики у фикрлаб яшайди ва онги, тафаккури орқали оламни идрок этади. Инсон тафаккурининг эволюцияси, ривожланиш омиллари, оламни англаш, оламни идрок этиш ва тушуниш, шахс ва жамият, инсон ва ҳаёт ўртасидаги умумэътироф этилган қоидалари биз учун муҳим қўлланма бўлиб хизмат қиладди. Бунга шубҳа йўқ, Буни ҳеч ким инкор этмайди.

Бироқ, мустақил тараққиёт йўлини танлаб олиб, миллий тафаккур ва миллий қадриятлар тикланаётган бир пайтда миллий онг ва миллий фалсафа зарур эканлигини ҳаёт кўрсатиб турибди. Бир неча минг йиллик тарихга эга бўлган «Алпомиш», «Гўрўғли» дostonлари, ўрта асрлар цивилизациясининг ноёб маҳсули сифатида дунёга келган юзлаб қўлёзмалар ва ана шу цивилизацияни бошлаб берган улуғ боболаримиз ал-Фарғоний, ал-Хоразмий, Форобий, Ибн Сино, Беруний, Юсуф Хос Ҳожиб, Имом ат-Термизий, Имом Бухорий, Хожа Аҳмад Яссавий, Бурхониддин Марғиноний сингари улуғ мутафаккирлар фалсафасининг, тафаккур тарзи ва яратган таълимотини ўрганиш шунини тақозо этмаяптими? Айни миллий фалсафа, миллий тафаккур ана шулар яратган таълимот асосида шаклланганини ҳисобга олсак, бутун уларга жуда катта эҳтиёж туйилаётгани тасодифий ҳол эмас. Энди биз жаҳон фалсафасининг умумий қоидалари билан бирга миллий заминда дунёга келган ва шаклланган тафаккур тарзини ўрганиш зарур эканлигини чуқур англай бошлаямпмиз.

Минг таассуфки, ёшини яшаб, ошини ошаган ашаддий илмий ақидапарастларнинг хизматини қилаётган «лаббайғўй» ёшлар ҳам бор. Бу — жамият учун ҳам, илм учун ҳам жуда хавфли.

Миллий истиқлол мафкурасининг шаклланишида тўсқинлик қилувчи энг катта омил бу эски ақидалардан холос бўлишнинг оғирлиги. Айниқса ижтимоий-гуманитар фанлар ва эскилик билан янгиликнинг тўқнашуви янгиликка, янгиликка қарашларга анча-мунча оғирлик

қилмоқда. Ўзбекча қилиб айтганда «белини» синдириб, майиб-мажруҳ қилмоқда. Илмий демагогия, илмий ақидапарастлик аста-секинлик билан илмий экстремизмга айланмоқда. Бунга йўл қўйиб бўлмайдди!

Миллий истиқлол мафкурасини тарихий хотирасиз тасаввур этиб бўлмайдди. Зотан, Президент И. А. Каримов «Тарихий хотирасиз халқнинг келажаги йўқ» деган ибораси бугун айти тарих ҳақиқатини тиклаш, тарихни ўрганиш орқали, келажакка назар ташлашни тақозо этмоқда.

Асрлар мобайнида ислом дини ахлоқ ва одоб меъзони сифатида турмуш тарзимизга айланаиб қолди. У маънавий-руҳий оламимизнинг ва турмуш тарзимизнинг муҳим бўғини сифатида онгимиз ва тафаккуримизни тараққиёт этадиган жуда катта таълими сифатида баҳоланмоғи лозим.

Руҳий ва маънавий дунёқараши, турмуш тарзи ва ақидалари хилма-хил бўлган юздан ортиқ миллат ва элат вакиллари яшайдиган Ўзбекистонда тили, миллати, irqи, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, ҳар бир кишини инсонлиги учун улуғлаш керак деган фикр инсонпарвар сиёсатни қарор топтириш муҳим аҳамиятга эга эканлигини яққол кўриб турибмиз. Зеро Президент Ислом Каримов «...биз демократик янгилашни палласига кирар эканмиз, руҳий поклянишни ҳам унутмайлик, тараққиётимизга ғов бўладиган маънавий риёкорликдан тезроқ қутулайлик» ёки «буни бизнинг фуқароларимиз, ёшларимиз эсда тутишлари ва қадрлашлари лозим. Мамлакатимиз ичида ҳам, жаҳон ҳамжамияти олдиди ҳам масъулиятларини тушунтиришлари ва унутмасликлари зарур», деганда, жаҳон андозларида камдан-кам учрайдиган мамлакат аҳолиси турли табақасини умуминсоний қадриятлар асосида жиқлаштириш, шу асосда юксак маънавий-матрифий жамиятни шакллантириш тамойилларини ўртага ташлайди. Айни пайтда у «ўта нозик» масалага ўзига хос, ҳеч кимга ўхшаманган ҳолда ёндашади ва ўзининг ўта нозик сиёсати, ҳар қандай чигал мумомоларни ҳал этишда маҳоратини кўрсата билади.

Диний ақидапарастлик жамият ҳаёти ва одамлар тақдирига ҳамма вақт тажовуз этувчи, унга таҳдид солиб турадиган ашаддий ёвузликдир. Терроризм ана шу ёвузликнинг тарихда абадий равишда тавқи лаънатга маҳкум этилган кўринишидир.

Аслини олганда, Ўзбекистондай ўтмиши инсоният тарихи, кишилик ҳаётининг ибтидоси билан боғлиқ бўлган маконда, ўзбеклардай юксак маданият ва ноёб маънавиятга ворислик қиладиган халқ ҳаётида бундай фожеали ҳодисанинг юз бериши мумкин эмас. Чунки, мавжуд тарихий ҳақиқатни тан олишимиз керак: **Ислом дини Арабистонда тақво ва ибодат шаклида дунёга келган. Ислом таълимотининг дастлабки ғоялари ва умуман унинг бутун ақондларини ўзида мужассам этган муқаддас ғоялар мажмуаси — «Қуръон» у ерда нозил бўлган.**

Бироқ, Ўзбекистонда — Мовароуннаҳрда **Ислом том маънодаги фан, фалсафа, илм,**

назария ва тафаккур маҳсули билан бойиб дунёга юз тутди. Айни ана шу заминда туғилган Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий, Абдуҳолиқ Гиждувоний, Бурхониддин Марғиноний, Нажмиддин Кубро, Маҳмуд аз-Замахшарий, Хожа Аҳрори Валий, Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳмад Яссавий ва бошқалар каби ўнлаб даҳолар борки, улар **Ислому динини оддий, кундалик тақво ва ибодатдан том маънодаги таълимот, энг юксак маънавий-маърифий мафкура, соф инсонпарвар ғоя даражасига олиб чиқдилар.** Инсоният тараққиётини бутунлай ўзгартириб юборган, жаҳон цивилизациясига роятда таъсир ўтказган Аҳмад ал-Фарғоний, Абу Наср Фаробий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, улу саркарда ва давлат арбоби Соҳибқирон Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Заҳрирдин Муҳаммад Бобур ва бошқа бобокалонларимиз дунё тараққиётини табиий фанлар, фалсафа, мантик, адабиёт ва ҳатто давлат бошқаруви таълимоти билан муштарак ҳолда ҳар икки соҳани беҳад ривожлантирдилар. Давр, тарихий шароит шундай эдики,

айни ана шу омилларнинг бири кам бўлган тақдирда буюк ихтиролар, оламу одамлар тақдир ва истиқбол билан боғлиқ бўлган кашфиётлар дунёга келмаган бўлуру эди.

Масаланинг яна бир эътиборли жиҳати бор: биз юқорида номларини тилга олган улуғ даҳоларнинг барчаси Ислому динини илмий, назарий ва амалий жиҳатдан қанчалик юқорига кўтарган, унинг назарияси ва фалсафасини бойитган бўлсалар, диний фанатизм ва ақида-парастликдан ҳам шунчалик кўп жабр кўрганлар. Уларнинг айримлари ҳатто хурофот ва жаҳолат қурбони бўлдилар.

Демак, жаҳолат, жоҳиллик яшовчан экан. Биз бунинкор эта олмаймиз. Ҳаёт ҳақиқати шундай. Демак, биз хавф-хатардан бутунлай холи, тинч ва осуда яшашни хоҳласак, ҳаётимизнинг ҳар дақиқасида ақл-идрок йўриғи билан йўл тутиб ўзимизни, ўзимиз орқали фарзандларимизни, оиламизни, охир-оқибатда, бутун жамиятимизни асрамоғимиз даркор. Биз учун бундан бошқа йўл йўқ. Миллий истиқлол мафкураси бизни худди ана шу хавф-хатар ва таҳдиддан асраб қолади.

Ўрол АБИЛОВ

МИЛЛИЙ ҒОЯ – ХАЛҚНИ ЕТАКЛОВЧИ КУЧ

Ҳар қайси ижтимоий тоифа ва қатламнинг ўзига хос хусусиятларини ибодатга олган ҳолда, умумий гаплар билан эмас, амалий ишлар билан маънавиятни юксалтириш диққатимиз марказига бўлиши шарт.

Ислому КАРИМОВ

Миллий ғоя тўғрисида фикр юритар эканмиз, бу тушунчанинг этимологиясига, жамият ривожланишидаги йўналтирувчи қувватига, миллийлик хусусиятлари — менталитетига ҳамда бутунги Ўзбекистон ижтимоий тараққиётдаги муҳим қирраларига эътиборни қаратиш даркор.

Ғоя фикрдир. Унинг индивидуаллик хусусияти умумийлаша борган сари фикр бир хиллиги кўлами кенгай боради. Фикр моҳиятига қараб, гуруҳдаги умумий фикр яқдиллиги ўша гуруҳнинг, сиёсий йўналишда бўлса, маълум бир партиянинг мақсад ва манфаатларини ифода этади. Миллий давлатчилик тизимига хос бўлган жамиятдаги гуруҳлар, халқ ҳаракатлари, партиялар, турли эътиқодга мансуб ижтимоий табақалар, миллатлар ва халқларнинг ўз ғоясини демократик тамойиллар, инсонпарварлик,

ижтимоий адолат қоидаларига мос равишда амалга оширишга бўлган интилишлари шаклан турлича бўлса-да, моҳиятан умум мақсад бирлигини ифодалайди. Миллий давлатчилик тизимига асосланган жамиятдаги халқ ғояси давлатга номини берган миллат менталитети, манфаатлари орқали халқчилик асосида миллий ғояни юзага келтиради.

Шу нуқтаи назардан айтиш мумкинки, миллий ғоя бу фақат биргина миллатнинг эмас, балки мазкур ижтимоий жамият тараққиёти, равнақиға бир мақсад йўлида баҳоли қудрат ҳисса қўшаётган, халқ бўлиб бирлашган мамлакат фуқароларининг миллати, ирки диний эътиқодидан қатъий назар барчанинг манфаатларини ифода этади.

Демак, бизнингча, **миллий ғоя — барча соҳаларда мавжуд миллий давлат манфа-**

атларини ўзида ифода этган ҳолда орзу қилинган келажак жамиятнинг асосини яратиш, мустақамлаш ва ривожлантириш учун бўлган умум мақсад йўналишидаги ҳаракатлар мажмуини уйғотувчи фикрди.

Бу воқелик Ўзбекистонда шарқона, адолатли, ҳуқуқий дунёвий давлат қуриш учун кенг миқёсда амалга ошириладиган ислохотлар мисолида намоён бўлмоқда.

Авваламбор айтиш жоизки, маънавият, миллий мафкура, миллий ғояни шакллантириш, маънавий янгиланиш каби маданий-тимизга алоқадор барча масалалар иқтисодий муаммолар қаторида давлатимизнинг асосий, бош стратегик вазифаларидан бири сифатида мустақиллигимизнинг дастлабки даврлариданоқ инobatта олинди ва унинг тўлиқ асосини яратишга бўлган ҳаракат, интилиш, етишиш учун давлат миқёсидаги тадбирлар белгиланди.

Ўзбекистон Президентининг маънавият ишларига бағишланган қатор Фармонлари ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари эълон қилинди. 1999 йил 7 августда республика Маънавият ва маърифат жамоатчилиги маркази асосида республика маънавият ва маърифат Кенгаши ташкил этилди. Шундан кўриниб турибдики, айна масала Президентимизнинг доимо диққат марказида.

«Тафаккур» журналининг бош муҳаррири саволларига берган жавобларида: «Истиқлолга эришган кунимиздан бошлаб миллий мафкура, Ўзбекистон жамиятининг миллий ғоясини яратиш масаласи долзарб бўлиб келмоқда», — деб Президентимиз мутахассисларнинг иқтидорига, олимларимизнинг заковатига катта умид боғлаган бўлса, Олий Мажлис иккинчи чақириқ биринчи сессияси мажлисида маънавият соҳасига алоҳида эътиборини қаратиб, «Бу борада бугун шакл топаётган миллий мафкура концепциясини минг йиллик миллий қадриятларимизни ҳозирги замон умумбашарий талаблари билан уйғунлаштирган ҳолда яратиш ва одамлар тафаккурига сингдириш олимларимиз, файласуф ва сиёсатшуносларимиз, умуман, илмий жамоатчилигимизнинг долзарб вазифаси бўлиб қолмоқда», — деган аниқ ва равшан вазифа қўйди.

Юртбошимизнинг «Туркистон» газетаси муҳбири саволларига берган жавобларида миллий ғоя, миллий ғурур, маънавият масалалари жамият тараққиётининг энг зарурий, ечимини кутаётган вазифалари сирасига кириши алоҳида эътиборга олинган. Сухбатни ўқиётганда, унда тилга олиб ўтилган мавзулар айна бугуннинг гапи эканли-

гини эътироф этиш билан бирга, ҳар ким ўзига керакли сабоқ ҳам чиқаради.

Эшик қоқиб турган йигирма биринчи асрда бизнинг маънавий қараш ва нуқтаи назарларимиз нималардан иборат бўлади? Кундан-кунга ўзгариб, ғоят мураккаблашиб бораётган жаҳон ҳамжамияти тизимидан бу қарашлар ўзига муносиб ўрин топа оладими? Бизда янги аср учун мўлжалланган маънавий-мафкуравий фаолият мақсадларини тўла англаётган қўлланма — концепция яратилганми?

Юртбошимиз шу сингари бир-биридан кескин, бир-биридан долзарб саволларни ўртага ташлайдилар ва уларга атрофлича жавоб берадилар. Жумладан, «Модомики, биз ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамияти қураётган эканмиз, маънавият соҳасидаги йигирма биринчи асрга мўлжалланган ҳаракат дастуримиз ҳам ана шундан келиб чиқмоғи даркор. Яъни эркин фуқаро — онгли яшайдиган, мустақил фикрга эга бўлган шахс маънавиятини камол топтириш бизнинг бош миллий ғоямиз бўлиши зарур», деб таъкидлайди.

Хўш, бу муҳим вазифани бажариш ва унинг ҳаётийлигини таъминлаш борасида нималарга эътиборни қаратиш лозим?

Бизнинг фикримизча, биринчидан, маънавият ва маърифат, миллий мафкура ва миллий ғоя соҳасида жойлардаги расмий тузилмаларни тўла ишга тушириш талаб қилинади. Буни энг қуйидан бошлаш мақсадга мувофиқдир. Бу борада республика Маънавият ва маърифат Кенгаши ўзининг қатъиятчилигини кўрсатиши лозим. Мазкур Кенгашнинг вилоятлардаги бўлимлари фаолиятини ҳам янгича қараш нуқтаи назаридан ўрганиш, аниқроғи, юқори, малакали ташкилотлар томонидан уларнинг иш фаолиятини яхшилаш борасида керакли мас-

Истиқлол шарофати билан маънавият булоқларининг кўзи очилди, биз бу булоқларнинг эйлоп сувларидан баҳраманд бўла бошладик. Шуро даврида унутилган қадриятларимиз, номи қораланган бобокалонларимизнинг дурдона сувларини биз оби кавсардек кўзимизга сўртмоқдамиз.

Ислом КАРИМОВ

лаҳатлар, методик йўналишлар билан ёрдам бериш жуда ҳам зарурдир. Негаки, жойларда мазкур ишларнинг ижросини таъминлаш ва назорат қилиш айнан уларнинг вазифасига қиради. Тўғрироғи, биз бу борада кимнинг нимага масъуллиги тўғрисида баҳс қилиб ўтирмасдан, мазкур долзарб муаммонинг мавжуд имкониятларини ишга солиб тезлик билан амалий ижросига киришишимиз лозим бўлади. Бунинг учун бизда барча имконият ва салоҳият бор.

Иккинчидан, Ўзбекистон Фанлар академиясига ва Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигига қарашли ўнлаб илмий текшириш институтлари, кафедраларида юзлаб ижтимоий фан ходимлари фаолият кўрсатмоқда. Аммо, очиги, улар фаоллик кўрсатишмаяпти. Ахир улар вилоятгу, туманлардаги маънавий-маърифий ишларни ўз оталиғига олишса бўладику! Улар вақти-вақти билан жойларга бориб, аҳоли ўртасида маънавият ва маърифат, миллий мафкура ва миллий ғоя тўғрисида (маҳаллий имконият ва фактик материалларни ҳисобга олган) ташвиқот ва тарғибот ишларини олиб боришса бўладику. Албатта, бу анча мураккаб иш. Лекин давр, вазият шуни тақозо қилмоқда.

Учинчидан, республика Маънавият Кенгаши қошида шу соҳага мансуб мутахассислар гуруҳи ёки уюшмасини тузиш мақсадга мувофиқдир. Токи улар бевосита мувофиқлашган иш режаси асосида мамлакат бўйлаб кенг фаолият олиб бориш имкониятига эга бўлсин.

Ўзбекистон зиёлисима, шу юртга керакман деб билган ҳар бир киши буни қалбдан ҳис қила билиши шарт.

Халқ ўртасида маънавият ва маърифат, миллий мафкурани ёйиш борасида янги-янги услубларни топиш лозимки, миллий ғоя ҳар бир инсоннинг онгию шуурига муҳрланиб қолсин. Айниқса, ёшлар ўртасида кўпроқ иш олиб борилиши шарт. Негаки, аксарият ҳолларда, ёшлар ўртасида маърифат ва эътиқод кучсизланган жойларда турли хил кўнгилсиз воқеа-ҳодисалар рўй беради, ёшлар онгига Ватан туйғуси, миллий ғурур, миллий ғоя каби тушунчаларни сингдириолмас эканмиз, улар шууридаги эркин тараққиёт ҳиссини уйғота олишимиз анча мураккаб кечади.

Бир тузумдан иккинчи бир тузумга ўтишнинг жуда мураккаб томонлари бор. Баъзан айримларда иккиланиш ҳолатлари пайдо бўлади. Бу эса айрим ҳолларда лоқайдликни юзага келтиради. Демак, биринчи навбатда ана шу иккиланишнинг олдини олиш лозим. Бу ўринда биз Президентимиз таъкидла-

ганларидек, қатъиятли ва омилкор бўлишимиз лозим.

Тўртинчидан, оммавий ахборот воситаларида ёритилаётган, бадиий асарларда акс эттирилаётган тарихий воқеаларни бўрттирмаслик керак. Президентимиз мустақиллик йилларида яратилган айрим кино ва театр асарлари тўғрисида, уларнинг ҳаётни енгил-елпи, реал турмушимиздан йироқ тасвирлаганлари ҳақида бекорга эслатиб ўтганлари йўқ. Масалан, кейинги йилларда суратга олинган **«Ўткан кунлар»** кинофильмини томоша қилиб, олдинги яратилган фильм анча муваффақиятли чиққанлигига амин бўлдик.

Халқимиз қорани кўрмай, оқни илғамайсан деб, бекорга айтмаган. Янги фильмдаги энг катта «ютуқ» картина охиридаги ўзбекча бир ҳақоратли сўз ва рол ижро этган артистлардир холос. Ўша сўз асарда бор, буни асарни ўқиганлар билишади. Романнинг динамикаси уни тақозо қилар эди. Лекин кино роман эмас-ку? Кейин, наҳотки, биргина шу сўз ўзбек менталитетини англаб-латса?! Наҳотки бутун бошли фильм шу сўз учунгина қайта яратилган бўлса?!

Яна бир мисол. Яқинда тақдимоти бўлиб ўтган **«Аёллар салтанати»** фильмини кўриб, унинг ижодкорларининг мақсади бугунги кун талабидан анча йироқ эканлигининг гувоҳи бўлдик. **Аввало**, «Аёллар салтанати» деган ном фильм воқеаларига унчалик ҳам ўтиришмайди. Шунингдек, воқеалар ривожланишида бугунги кун реаллиги, томошабин кутган миллийлик ва маънавийлик, ундан олиш мумкин бўлган тарбиявий куч етишмайди. Фильмда Ўзбек менталитетини паранжи ёпинган аёллар «бозорини» тасвирлаш билан кўрсатмоқчи бўлишган шеклли, лекин паранжига ўралган аёллар ўзбекчиликни англавермайди-ку? Асарда европапарастлик ҳиди яққол анқиб турибди. Европаликларга хос хусусиятлар ўзбек менталитетига мажбуран ўралганлиги сезилиб қолган. Хуллас, фильмини сиройли қоғозга ўраб, савдога қўйилган «сифатсиз буюм»га ёки бўлмаса, «Туя бир танга, бўйнидаги туғуни минг танга» мақолига қиёсласа, хато бўлмас. **Иккинчидан**, томошадан кейин муҳлислар, таниқли артистлар, санъатшунослар, зиёлилар билан бевосита мулоқотлардан маълум бўлдики, залда ўтирганларнинг аксарият қисми фильмнинг асл мақсадига тушуна олмаган. Эҳтимол, уни санъатшунослар англашгандир, лекин фильм халққа чиқарилган-ку! Ваҳоланки, давримизнинг талаби ҳам ҳар бир санъат асари оддий халқдан тортиб, малакали мутахассисгача миллий ғоямиз манфаатларига мос озуқа бера

олсин. Айниқса, ўсиб келаётган авлодга маънавий ва миллий мафкуравий жиҳатдан ибрат бўларли таъсир қила олсин. Шундагина у озгина бўлса-да, миллий ғоя шаклланишига ўз ҳиссасини қўшган бўларди.

Бундан ташқари, театр саҳналарида қўйлаётган асарларнинг ҳам савияси тўғрисида жиддийроқ ўйлаб кўришимизга тўғри келади. Уларда ҳам худди юқорида айтиб ўтилган нуқсонлар билан бир қаторда, совет даврида — буюк шовинизм руҳидаги асарлар ҳали ҳамон саҳнани эгаллаб турганини қандай изоҳлаш мумкин? Мақсад эса бугун ва эртанги кун маънавиятининг асл моҳияти кишиларимиз, айниқса, ёшларимиз онгида ўзининг ижобий ифодасини топсин. Шунинг учун ҳам барча санъат асарлари айниқса, кино санъатини миллий мафкурамиз, миллий ғоя мақсадларидан келиб чиққан ҳолда ва миллий кадриятларимизнинг шакл-мазмунини бузмасдан, аксинча ижодий бойитиш йўлидан борадиган фильмлар яратишда улкан вазифалар турибди. Бу тўғрида жиддийроқ ўйлаш вақти аллақачон етган. Эҳтимол, бу соҳада ўзбек кино санъати мактабини тубдан ўзгартириш масаласи турғандир.

Ҳозирги ўн ва ўн беш ёшлилар иттифок давридаги маънавий жиҳатдан бирёкламаликни ва миллий кадриятларга нисбатан беписандликни тасаввурларига сиғдириши қийин. Лекин айрим шўролар даври фильмлари билан ҳозирги ўзбек фильмларини кўрганда уларни таққослашлари табиийдир. Бу уларнинг тарбиясида жуда муҳим ўрин тутади. Улар дунёқарашининг кенгайиши, маънавий қиёфаси, миллий мафкура ҳамда миллий ғоя шаклланиши жараёнининг асосий манбалари сифатида бугунги, миллий мустақиллик даврида яратилган бадиий асарлар хизмат қилиши лозим.

Бугунги кунда мамлакатимизнинг кўп миллионли кишилари кўриб, томоша қиладиган экран, видео ёхуд Россиянинг қатор каналлари, шунингдек, Ўзбекистон телевидениясининг айрим дастурлари орқали намойиш этилаётган ҳар хил олди-қочди, савияси ўта паст, жангари фильмларнинг томошабин учун тарбиявий аҳамиятидан кўра, салбий жиҳатлари кўпроқ кўзга ташланмоқда. У томошабин маънавий қиёфасининг издан чиқишига олиб келмоқда.

Умуман олганда, мамлакатимизда кишилар онгида маънавият ва маърифат, миллий мафкура ва миллий ғоя шаклланиши жараёнига бўлган эҳтиёж айни кунларда ўзининг ўта долзарблигини кўрсатмоқда. Негаки иқтисодий, сиёсий барқарорлик ва, айниқса, турмуш тарзимизнинг кўпгина жи-

ҳатларини эркинлаштириш зарурати майдонга чиққанидан кейин бу борада кишиларимизда босиқлик, вазминлик, ўзбек миллий менталитетига хос ҳар бир ишни ўйлаб қилиш каби хусусиятлар ўзлигини намоён қилиши лозим бўладики, булар бари маънавиятимизнинг кучига, унинг барқарорлик даражасига кўп жиҳатдан боғлиқ бўлиб қолади.

Тўғри, ўтмишимизга назар ташласак, кишилар ўртасидаги меҳр-оқибат, қон-қардошлик, инсонларнинг бир-бирига мурувватли бўлишдек кадриятлари мавжуд бўлган. Лекин ҳа деб «ўтмиш аждодларимиз буюк» дея мағрурланиб кўкрагимизга ураверишимиз тўғримикин? Аслида бу билан ғурурланиш мумкин. Бунга ҳеч бир монелик бўлиши мумкин эмас. Лекин, ўзимиз келажак авлод учун нима қолдираёпмиз, деган савол ҳам бор-ку?

Биз ортимизда қолаётган XX ва қаршимиздаги янги XXI аср бўсағасида ўтмишдошларимизнинг муносиб авлодлари сифатида бугун миллий ғурур ва ифтихор туйғуси ила мамлакатимиз истиқболи бунёдкорига айланмоқдамиз. Ўсиб келаётган авлод бутунги эзгулик йўлидаги бунёдкорлик ишларининг давомчиси бўлиб қолиши шубҳасиздир. Шундай экан, бугунги маънавиятимиз қирралари келажак авлодимиз шуuriда янада муқим шаклланиши ва юксалиши йўлида барчамиз маъсулдимиз.

Шунинг учун ҳам ҳозирги маънавиятимиз қирраларининг кишиларимиз турмуш тарзида янада мустаҳкамланиши йўлида лозим бўлган турли хил усул ва имкониятларни ишга солиш ва улардан тўлароқ фойдаланиш ишимизнинг кўламига кўлам қўшади. Бу борада, айниқса, бугунги бозор иқтисодиёти даврида, турли хил мулкчиликнинг шакллари мавжуд бўлган бир пайтда, тараққиётнинг ўзига хос маънавияти, маданияти, муомаласи борки, кишиларимизда айни шу мужассамликни юзага чиқаришнинг биринчи қадами, унинг миллий маънавияти, маърифати, мафкураси ва миллий ғоя мақсадларига содиқлиги билан ўлчанади. Бундай хусусиятларни барчада барқарор қилиш эса ниҳоятда долзарбдир. Президентимиз Олий Мажлис иккинчи чақирик биринчи сессиясида таъкидлаганидек, «Том маънода мана шундай олижаноб туйғулар миллий мафкура ва миллий ғоямизнинг маъно-мазмунига, мана шу юртда яшайдиган ҳар қайси инсоннинг ҳаёт дастурига айланишига эришиш зарур». Шундагина биз мамлакатимизни ривожланган мамлакатлар ҳамжамияти сафи томон етаклаган бўламиз.

Абдулла НАСРИДДИНОВ

МИЛЛИЙ МЕРОС ВА МАЪНАВИЯТ

Республикамызда маънавиятни ривожланишини таъминлаш масаласига жуда катта эътибор берилмоқда. Маънавиятни барқарор этишни жамиятимиз ривожланишининг устувор йўналишларидан бири деб тан олинганлиги ҳаммага маълум. Президентимиз И. А. Каримов таъкидлаганидек: «Иккинчи устувор йўналиш — жамият маънавиятини янада юксалтиришдан иборат. Маънавият ҳақида гап кетар экан, мен аввало, инсонни руҳий покланиш ва юксалишга даъват этадиган, инсон ички оламини бойитадиган, унинг иймон-иродасини, эътиқодини мустаҳкамлайдиган, виждонини уйғотадиган қудратли ботиний кучни тасаввур қиламан».

Албатта, республикамызда амалга оширилаётган янгиланишлар, кенг миқёсдаги ислохотлар жуда мураккаб ва кўпқиррали жараёндир. У ўзида сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий ва кўпгина бошқа соҳаларни қамраб олмақда. Саъй-ҳаракатларимизнинг устувор йўналишларини белгилаб берган Президентимиз И. А. Каримов янгиланишлардаги маънавиятимизни юксалтириш ишининг алоҳида аҳамиятини таъкидлаб шундай хулосага келадилар: «Барчамиз яхши англаб олишимиз керакки, ҳаётимизнинг бошқа соҳаларидаги аҳвол, амалга оширилаётган ислохотларимизнинг самарадорлиги, аввало, халқ маънавиятининг тикланиши, бой тарихий меросимизнинг кенг ўрганилиши, анъаналаримизнинг сақланиши, маданият ва санъат, фан ва таълим ривожини билан узвий боғлиқдир».

Бу муҳим кўрсатма бугунги кунда ҳар бир зиёли зиммасига муҳим вазифа юклайди, чунки яқин-яқингача ҳукмрон бўлиб келган тоталитар — синфий мафкуранинг таъкидлашича, ҳар қанақа жамиятнинг ривожини белгилайдиган тарихий-ижтимоий жараён қайси йўналишда кетишининг ҳал қилувчи сабаблари, асосан моддий хусусиятга эга бўлган ижтимоий-иқтисодий омиллар ҳисобланар эди. Албатта, иқтисодийнинг ғоят муҳим аҳамияти ва ролини ҳеч ким инкор қилмайди, лекин жамият тақдири ва инсонлар кела-

жагига оид мураккаб ҳодисаларни бевосита иқтисодийга олиб бориб тақаш ҳам назарий жиҳатдан нотўғри ва сохта хулосалар чиқишига олиб келиши, амалий жиҳатдан эса жамият учун салбий ҳодисалар юз беришига сабабчи бўлиши мумкин.

Тарихий-ижтимоий жараёнини бир тарафлама талқин қилиш бу борадаги кўпгина муҳим томонларни тушуниб етмаслик оқибатидир. Лекин бундай ёндошининг ачинарли томонини биз амалда кўрдик. Собиқ шўролар жамиятида, шу боис халқларнинг миллий хусусиятлари ва ўзига хос белгиларига менсимай қаралди ва ҳар хил миллатлар бир-бирлари билан қориштирилиб қандайдир сунъий совет халқини шакллантиришга киришилди. Шунинг учун яқин ўтмишга қадар халқлар тарихий маънавий тараққиёт жараёнини тан олмасликка ҳаракат қилинди, маънавий мерослар сохталаштирилди. Ҳар бир миллат маънавияти шу халқнинг маънавий мероси билан боғлиқ. Халқ ўз маънавиятининг узлуксиз ривожланиш жараёнида маънавий меросини яратади. Маънавиятнинг энг муҳим омиллари сифатида миллий тил ва маданиятни, миллий анъаналарни, таълим-тарбия тизимини санаб ўтиш мумкин. Миллий маънавий мерос моҳияти билан ҳар бир халқнинг ўтмишини ҳозирги ҳаётини ва келажagini боғлайдиган, уларни бир бутун яхлит жараён сифатида намоён қилдирадиган энг муҳим воситалардан биридир.

Бугун биз маънавиятни ақлий, ахлоқий, илмий, амалий, мафкуравий фазилатларнинг бир-бири билан узвий боғланган яхлит тизими деб таърифламоқдамиз. Бу таъриф маънавиятнинг тарихий-ғоявий қадриятлар билан чамбарчас боғлиқлигини яна ҳам ёрқинроқ акс эттирса мақсадга мувофиқ бўлур эди. Миллий маънавий мероснинг муҳим хусусиятларидан бири шундан иборатки, у маълум миллатнинг руҳий тараққиёт жараёнини, шу билан бирга унинг ҳозирги кундаги равнақини акс эттиради. Халқнинг миллий хусусиятлари бу ривожланиш йўлида ҳал қилувчи омиллардан би-

ридик. Маънавият таркибидаги миллий меросни ўрганиш ва таҳлил қилиш — маънавий жараённинг ривожланиши қонуниятларини очиш, унинг миллий хусусиятларини аниқлаш имконини беради. Бундай таҳлил ўтмишдаги айрим жараёнларда маънавиятда вужудга келган салбий ҳолатлар оқибатларини бартараф қилишга ҳам ёрдам беради, албатта. Биз бу билан миллий маънавиятнинг узлуксизлиги ва яхлитлигини таъкидлар эканмиз, унинг янгиликлар билан, янги кадриятлар билан бойиши мумкин эмас дея хулоса чиқармоқчи эмасмиз. Шунини қайд этиш керакки, миллий маънавият ҳам ҳар даврда, ҳар бир тарихий босқичда маълум даражада ўзгариши ва такомиллашиши, янги сифат касб этиши мумкин. Бу жараён ҳар бир миллат маънавиятида табиий, ўзига хос ўзгариш сифатида намоён бўлиб, бошқа халқлар, миллатлар маънавий анъаналар ёки умумбашарий кадриятлар таъсирида юз бериши мумкин. Шунини таъкидлаш керакки, бу яқингача ҳукмрон бўлиб келган синфий — тоталитар давр мафкурасининг — «инқилобий» ўзгаришлар ва инсон тафаккурида пайдо бўладиган ҳодисалар ва ғоялар ривожланиши жараённинг моҳиятини, чўққисини ташкил қилади, деган ақидасига бутунлай зиддик. Зеро, ўрта асрларда яшаган ва ижод қилган мутафаккир Абу Наср Форобий шундай деган: «Мўътадил ва ўртача атроф вазият билан келишилган амаллар ҳар қандай шароитда бахтга эришиш ишига фойда келтириши керак. Фойдали бўлиши керак». Кейинги асрлар кўпчилиги мутафаккирлар, йирик давлат арбоблари шарқона тафаккурнинг ўзига хос хусусиятини тасдиқлаганлар ва унга амал қилганлар.

Маънавиятни «инқилобий» ўзгаришларга боғланган тоталитар мафкура ўрнатилганига қадар яшаган маданиятимизнинг йирик вакилларида бири Маҳмудхўжа Бехбудий маънавий ўзгаришлар тўғрисида шундай деган эди: «Бас, оҳиста кетишдан бошқа илож йўқ». Кейинчалик, мустақиллик даврида фаолиятимизда маънавият оҳиста, босқичма-босқич, изчил, ўтмиш кадриятлари билан чамбарчас боғланган ва шу билан бирга, ҳаётда юз бераётган янгиликлар, кадриятларни қабул қилишга тайёр ҳолда қарор топиши мумкин бўлди.

Президентимиз И. А. Каримов биринчилардан бўлиб янги тарихий шароитда шу ишга эътиборимизни тортди ва бу аввало тадбирнинг аҳамиятини очиб берди. Бу эса, энг аввало, маънавиятимизни узлуксиз, изчил равишда ривожлантиришнинг гаровидир.

Маънавият маънавий мерос билан узвий боғланган ҳолдагина ўз ўрнини топиши, тараққиётга юз тутиши мумкин. Бу-

гун бизнинг ҳаётимизда шунинг учун ҳам моддий ва иқтисодий жараёнга қараганда маънавият маълум даражада олдинга ўтиб кетди ва этакчи омил бўлиб бормоқда. Президентимиз И. А. Каримов бу борада қуйидаги хулосага келган эди: «Бугунги халқаро ҳаёт, кишилик тараққиёти шундай босқичга кирганки, энди унда ҳарбий қудрат эмас, балки интеллектуал салоҳият, ақл-идрок, фикр, илғор технологиялар ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Амир Темур бобомизнинг «Куч адолатда» деган машҳур таъбирини бугунги кунда нисбатан қўллаб айтадиган бўлсак, мен унга қўшимча қилиб: «Куч — билим ва тафаккурда» деган бўлардим. Келгуси асрда бу тамойил янада кучаяди ва ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб олади. Бу муҳим назарий, методологик хулоса назаримизда, биринчидан, моддиончилик фалсафасининг — жамият ва инсоннинг шаклланиши ва ривожланишининг энг муҳим ва ягона ҳал қилувчи омили эканлигини кўрсатади. Бунда албатта, жамият ривожланишида моддий-ижтимоий омиллар катта аҳамият касб этиши билан бирга маънавий омиллар ҳам ҳал қилувчи қудратга эгаллигини таъкидламоқчимиз. Шундай экан, маънавиятимиз ривожланиши жараёнида маънавий кадриятлар этакчи куч бўлиши ўз-ўзидан англашилади. Инсон маънавий олами бизда азалдан энг қудратли омил бўлган. Хусусан, бизнинг муқаддас заминимизда яратилган ва ўз даврида дунёда кенг тарқалган зардуштийликнинг асосий ғояларидан бири — маънавий кадриятларнинг жамият ва инсон ҳаётида устивор мавқе касб этиши ҳисобланган. Маънавиятнинг энг муҳим таркибий қисмини эътиқод деб билган Зардушт, яккаю ягона худо деб тан олинган Ахура Маздага шундай мурожаат қилган: «Ё, Ахура Мазда, мен сенга олижаноб хоҳишни изҳор этиб мурожаат қиламан. Менга ва ҳамроҳларимга ҳақиқий эътиқод орқали икки ерли ва руҳий — дунёларда хайрли ҳаётни инъом қил».

Маънавий кадриятларнинг инсон ҳаётидаги устиворлиги ҳақида Абу Райҳон Беруний: «Оқил киши фақат ўз қийматини йўқотмайдиган маънавий амаллардан завқланади», деган эди. Кейинчалик бу фикрини давом эттириб мутафаккир шундай ёзади: «Жоҳил эса нуқул жисмоний лаззатларга интилади».

Бу қарашлар такомиллашиб нақшбандийлар таълимотида ўзига хос тус олди. Нақшбандийлар қарашларини тадқиқ этган Исроил Субҳоний шундай ёзади: «Бу таълимот ҳалол йўл билан мол-дунё орттириш, тадбиркорлик ва ҳунармандчиликка қарши эмас, чунки моддий бойликлар мазмунли ҳаёт кечириш учун зарурий эҳтиёж,

улардан, албатта, баҳраманд бўлиш лозим. Аммо, муҳими — унга ҳирс қўймаслик, ҳамма гап худди шунда: қалбда моддий, ўткинчи дунё эмас, балки руҳиятимиз, маънавиятимиз асоси — илоҳий моҳиятига муваббат бўлиши лозим.

Бу муаммога XX аср бошларига келиб энг кўп эътибор берган маърифатпарварлик оқими, ижтимоий-ғоявий ҳаракат сифатида майдонга келган жадидчилик бўлди. Жадидларнинг асосий ғояси жамият ҳаётининг тараққиёти илм-фан, таълим-тарбияга боғлиқлиги тўғрисидаги қарашлардан келиб чиқади. Бу тўғрида жадидчиликнинг Туркистондаги асосчиларидан бири бўлган Махмудхўжа Бехбудий қимматли фикрлар билдирган. У маънавиятнинг етакчи аҳамиятини қайд этган ҳолда, унинг муҳим таркибий қисми сифатида илф-фанни алоҳида кўрсатади. «Колония (Мустамлака) қоидаси ила бизни идора этарларки, бунга ўз ихтилофларимиз сабаб бўлур. Мана шуларнинг чораси шулким, ёшлар тезлик ва бемаъниликни қўйиб, фанний ила иш қилсинлар».

Илм-фаннинг ижтимоий аҳамиятига Туркистонда алоҳида аҳамият бериш кераклиги ва жамият замонавий талабларга кўра ривожланиши учун илмга муҳтожлигига Абдурауф Фитрат катта эътибор билан қарайди. Туркистондаги кўп асрлик маънавий жараённи ўзига хос равишда умумлаштириб ва унинг замонавий мавқеини чуқур тушунган ҳолда илм-фан билан таълим-тарбияни бир-бирига қарши қўймасдан, уларни мутаносиб ишлатиш кераклигини уқтиради. Ўзининг машҳур «Раҳбари нажот» («Қутқарув йўли») асарида Фитрат Куръон суралари ва пайғамбар ҳадисларидан кенг фойдаланди, илм-фаннинг жамиятдаги ўрни, уларнинг жамият ва инсон ҳаёти учун аҳамиятини очиб беради. Фитрат дунёвий илмларни диний илмлар билан биргаликда ўрганиш ва ҳаётга татбиқ қилиш, улардан тўла фойдаланиш жамият тараққиётида катта аҳамиятга эга эканлигини очиб бериб, бу — ўз навбатида техника ривожига олиб боради, деган хулосага келади.

Фитрат маънавиятга «ҳаёт ғояси» орқали ёндашади. Хусусан, маънавиятнинг таркибий қисми бўлган, унинг етакчи компонентларидан бири ҳисобланган динни қўйидагича талқин қилади: «Дин бу Оллоҳнинг ҳукми бўлиб, ўз тобеинларини Саодат йўлига бошлайди, бу эса «ғояи ҳаёт» («ҳаётнинг мақсади»), «самарайи зиндағони» («яшаш самараси») бўлиб ҳисобланади. Шу жиҳатдан одамлар ҳайвонот дунёсидан фарқ қилади.

Кўришиб турибдики, «ҳаёт мақсади» дин орқали тадбиқ қилиниб, инсоннинг ички дунёсига чуқур маънавий моҳият бахш этади. Демак, Фитрат маънавиятнинг ривож-

ланиш жараёнининг узлуксизлиги муаммосига ўзига хос назарий мавқедан ёндашади.

Маънавият муаммосини ҳал этишда Президентимиз И. А. Каримов унинг аниқ асосларини ташкил қиладиган, жамият ва инсон ҳаётида катта аҳамиятга эга бўлган ва маънавият равнақининг узлуксизлигини таъминлайдиган бир неча муҳим муаммоларни кўтардилар. У ҳам бўлса, миллий мафкура, тарихий онг, миллий тафаккур ва бошқалар. Ушбу муаммолар ўзларининг умумлашган ифодасини «Миллий ғоя» каттегориясида топди. Шунини таъкидлаш керакки, уларнинг мантиқий-мазмуний ўзаро боғлиқлиги ва бир-биридан келиб чиққанлиги «Миллий ғоя»нинг айниқса, ҳозирги кунда долзарблигини белгилайди. Бугунги кунда адабиётимизда бу муаммонинг кўп жиҳатлари таҳлил қилиниб, муҳим ва қизиқарли хулосалар чиқарилмоқда. Лекин маънавий жараённинг миллий-маънавий мерос билан боғлиқлиги ҳали етарли ўрганилмаган.

Президентимиз И. А. Каримов «миллий ғоя» ва «миллий мафкура» бир-бири билан боғлиқ бўлганлиги нуқтаи назардан уларни ўрганиш ва бу борадаги концепцияни ишлаб чиқиш зарурлигини уқтирмоқда. Президентимиз қайд этадилар: «Миллий мафкура, авваламбор, ўзлуксизлиги, муқаддас анъаналаримизни англаш туйғуларини, халқимизнинг кўп асрлар давомида шаклланган эзгу орзуларини жамиятимиз олдига бутун қўйилган олий мақсад ва вазифаларни қамраб олиши шарт».

Бундан келиб чиқадики, миллий мафкуранинг асоси — миллий ғоя миллат олдига турган ва бутун бир тарихий давр давомида маълум миллатнинг ҳаётининг мазмунини белгилайдиган олий мақсад ва вазифаларни акс эттирди. Миллий маънавий мерос мақсад ва вазифаларни ишлаб чиқишда келажақ авлодларга ишончли маълумот берадиган асосий манбадир. Ҳар бир даврда ҳаётнинг даражасини белгилайдиган олий мақсад ва вазифалар доимо миллий ғоя билан боғлиқдир. Миллий ғоя маълум миллий қадриятлар, мақсадлар, вазифаларга асосланади, бироқ умумбашарий қадриятларга зид бўлмайди, балки уларни қамраб олади.

Миллий мерос халқнинг беназир бойлигидир. Бу бойлик энг катта қадрият ҳисобланган динимиз, буюк алломаларимиз асарларида ўз аксини топган. Биз маънавий оламимиздаги бўшлиқни миллий меросимиз билан тўлдиришимиз керак. Шундагина ҳар бир фуқаро ўтмишини яхши билади, келажагига ёрқин нигоҳ билан қарайди, ўз халқини ва ватанини қадрига этади. Гап фақат миллий меросимизни кўпроқ чоп этишда ва яхшироқ ўрганишда қолган.



ШАРАФЛИ ЙЎЛ

Юз сўз ўрнига бир сўз билан ифода-лай оладиган адибни хассос адиб атаймиз. Журналларимиз ҳам бир-биридан фарқ қилади; уларнинг чеҳралари гўзал ва ҳар хил. Шундай бўлгани маъқул. Ун йилдан буён фаолият кўрсатаётган халқ-парвар журналимиз «Мулоқот» мана шундай ўз жамолига эга, қалами ўткир, маҳоратлидир. Бир вақтлар Самарқандда, атоқли адиб, маърифатпарвар устозимиз Махмудхўжа Бехбудий томонидан «Оина» журнали нашр этилиб, кўп мақолалар, шеърлар ва жадид адабиётига мансуб бадиалар босиш билан бирга «Падаркуш» драмасини ҳам ўз саҳифаларида эълон қилди. Бу фожиа — Шекспирона асар Тошкентдаги ўша вақтдаги Колизейда ҳам қўйилган. Кейинчалик Навоий дostonлари — «Лайли ва Мажнун», «Фарҳод ва Ширин»ларни шоир Хуршид саҳналаштирган. «Оина» журнали «Падаркуш»ни босиш билан тарихда қолди. Кучли журналлар кучли асарларни ўз саҳифаларида бериши билан унутилмайдилар.

Баъзан чарчаб, дилинг хуфтон бўлган чоғларда «Мулоқот», «Ўзбекистон овози», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Халқ сўзи», «Тошкент окшоми», «Саодат»ларни кўлга оламиз, бир яхши роман ўқигандай хузур қиламиз, чарчоқ ҳам, «хуфтонлик» ҳам йўқолади. Илгари «дилим хуфтон» деган гапни айтиб бўлмас эди, «пессимист», «Совет тузумидан норизосан...» дейиларди; инсоний ҳиссиётлар ҳам таъкиб остида эди. Ҳаво булут, зимистон бўлгани билан дилинг ёруғ бўлса олам чароғондир. «Мулоқот» саҳифаларида мустақиллигимиз, озод мамлакатимиз камолига, инсон эркинлиги ҳақида кўплаб мақолалар, бадий асарлар ўқиймиз. Адолатли сиёсатимиз, ҳаққоний тарихимиз, аждодларимиз — улуғ алломалар, мутасаввуфлар тариқати ҳақида кўплаб ашёлар берилади, шу сабабли ҳам «Мулоқот» машҳур бўлмоқда. У ўз атрофига сўз усталарини жалб этмоқда, дарҳақиқат сўз айтса арзийдиган анча-мунча ишлар қилди. Турли соҳадаги муаллифларни журналга жалб этишда унинг ҳайъат аъзола-

ри ва бош муҳаррири машҳур шоир Барот Бойқобиловнинг ташаббуси, одамшавандалигига тасанно! Ёш-навқирон ёки ёши кекса муаллифларни ажратмай, уларнинг журналга ёрдам бериш лаёқатини ҳисобга олиб, ҳамкорлик мулоқотини қилади, бу жуда эъзозга лойиқ фазилатдир. Тарихимизда қадим пролеткултчилар деган расво оқим пайдо бўлиб, Навоийни ҳам, Лутфийни ҳам, Бобурни ҳам «феодал адабиёти...» деб инкор этиб йўққа чиқармоқчи бўлганлар. Шукрки, бу гуруҳбозлар ниятига етолмади, буюк халқимиз маданиятни сақлаб қолди.



«Мулоқот» журнали мустақиллигимизга хизмат қилаётган чинакам фидойи маданият арбобларини уларнинг ёш ёки кексалигига қарамай ўз ёнига чорламоқда, ҳамкорлигу мулоқот қилмоқда. Доно халқимиз буни сезиб, кузатиб, барака топинглар деб турибди. Ҳа, бу гўзал, озоду обод мамлакат барчамизники. Севимли журналимиз «Мулоқот»га яна ҳам катта муваффақиятлар, омаду камол тилаймиз.

**МИРМУХСИН,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси**

Назар ХАКИМОВ



МИЛЛИЙ ҒУРУР ВА МАДАНИЙ САБИЯ

Республикамызда кейинги тўққиз-ўн йил ичида эришилган ютуқларни баҳолаганда, унинг бир неча ўн йилларга арзигулик эканини эътироф этиш керак. Моддий ютуқлар ҳам, маънавий муваффақиятлар ҳам гоёт баракали бўлди. Биз ўзимизнинг саноатимизни барпо эта бошладик, қишлоқ хўжалигимизни Республикамыз манфаатига мослаб қайта ташкил этаямиз. Энг муҳими, маънавий жиҳатдан эришган ютуқларимиз гоёт қувончли ва бебаҳо бўлди. Маънавий ютуқларимизнинг энг асосийси озодлик ва мустақилликдир. Биз матбуот орқали, радио ва телевидение орқали дунёни кўрар эдик. Баъзан сайёҳ сифатида чет элларга сафар қилардик. Гўё бошқаларнинг олдида бошимизни баланд тутиб юрсак-да, бутун олам теграсидан ўз қадримизни қидирав эдик. Аммо одоб юзасидан ўз фикримизни ошқора айтмас эдик. Газета саҳраларидан, телевизорда сўзлаётганларнинг мулоҳазаларидан, хорижий суҳбатдошларимизнинг мулоқотидан «ўзбек» деган сўзни кутар эдик. Хорижий суҳбатдошлар гоҳида тўсатдан ўзлари ҳам «Миллатинг нима?» деб сўраб қоларди. Тўғриси айтиш керак, бизни ҳеч ким танимас эди. Наридан борса, унга Самарқанд, Бухоро деган шаҳарларнинг номларигина таниш туюлиши мумкин бўларди. Шундай пайтларда, масалан, Улугбек, Ибн Синодек, Форобию Берунийдек, Амир Темур, Навоийдек боболари бўлган ўзбек йигити кўнглига бу ҳол оғир малол юқини чўктириши табиий. Ахир бу ҳолда ким ҳам «Биз ўзбекмиз» деб ғурур билан айта оларди? Биз узоқ йиллар ўзимизнинг табиий туйғуларимизни одоб юзасидан жиловлаб яшадик.

Ўша замонларда ўзбек миллати қаерда эди? Бу халқ ишламаётган эдими, ижод қилмаётган эдими, ўз келажак авлодини тарбияламаётган эдими, ўтмиши ҳақида бутунлай

ўйламай қўйган эдими?! Афсуски йўқ! Миллат яшаган, яшайпти ва яшайди! Фақат халқимиз қарам, эркимиз қўлимизда эмасди. Қилган меҳнатимиз бошқа барча саъй-ҳаракатларимиз ҳукмрон халқ номига ўтиб кетар эди. Ўша замонларда миллийлик сўзини айтишнинг ўзи оғир оқибатларни олиб келиши мумкин эди. Узоқ йиллар давомида ўз кадриятларини эслаш ҳам таъқиқ этилган, халқ миллий ғурурдан маҳрум бўла бошлаган эди. Шу боис кундалик турмуш тарзимизда осиеликларникидан кўра европаликларникига ҳос унсурлар кўпроқ кўзга ташлана бошлади. Тўю маракалар стол-стулсиз, шишаларсиз ўтмайдиган бўлди. Бу мавзуга чуқур кириб бормайликда, оддий меҳмондорчиликни олайлик. Уйга қандай меҳмон келмасин, давра арақсиз қизимайдиган бўлиб қолди. Меҳмонга агар қўй сўйинг, ер юзидаги энг тансиқ таомлар билан дастурхонни тўлдириш, арақ келтириб қўйилмаса на иштаҳа очилади, на гап гапга қовушади. Бизнинг аждодларимиз меҳмондорчиликда, аввало, узоқ кўришмаган инсон дийдорининг ўзини табаррук деб билишган ва учрашганининг ўзидан олам-олам завқ олишган. Бундай давраларда илму урфондан, дину диёнатдан, шеър муסיқадан, юксак инсоний фазилатлардан ҳаяжонли суҳбат қуришганки, ўтирганлар бир-бирларидан беқийёс даражада маънавий озуқа олганлар. Ҳозирги давраларимиздан эса, сархушлик бошланиши билан соғлом фикр, ақл-заковат қувғин бўлади. Суҳбатдошлар оддий мулоқот қилиш, фикрлашиш, мусохаба қилиш имконидан маҳрум бўладилар. Суҳбатларни ана шу тарзда тушуна бошлаганлар аста-секин маънавий пуч инсонларга айлана борадилар. Маънавий пуч одамда маданият унсурларидан кўра истеъмолчилик кайфияти усунроқ бўлади...

Бир сўз билан айтганда миллий гурури-миз узоқ замонлар тонгалди. Миллий анъаналаримиз ҳақида фақат истиқлолдан кейингина ошқора гапириш имконияти туғилди. Биз бозор иқтисодиётига ўта бошладик. Мана шу жараённинг ўзи миллий гурурни ривожлантириш ишидан бевосита манфаатдордир. Чунки мамлакатини, ватанини саждагоҳ каби севган кишигина, ўз тақдирини, қисматини ватан тақдирдан айри билмайдиган инсонгина оёққа тураётган озод мамлакатимизга кўпроқ фойда келтириши мумкин. Миллий гурурнинг табиати жуда мўътадил бўлади. Бундай табаррук ҳис қалбига жо бўлган инсон ўзининг бутун талантини, истеъдодини, куч-қудратини шу халққа, миллатга, шу юртга сафарбар этишга доим тайёр туради. Яъни, шундай олийжаноблик — миллий гурури баланд инсонда оддий маданият кўникмаси бўлиб ҳисобланади.

Миллий гурур ҳар бир инсонда маданий савия даражасида мужассам бўлса, мана шундай савиядаги фарзандлари кўп бўлган мамлакат, юрт аввало доим ғолиб, енгилмас ва обод бўлади. Миллий гурур, аввало миллий ғояга таянади. Миллий ғоя эса миллий меросдан қудрат олади. Миллий мерос — ўша миллатнинг узоқ ўтмиш даврлар давомида тўпланган ақл-заковатининг мевалари хазинасидир. Мана шу хазинадаги жавоҳирларсиз миллат қиёфасини тасаввур қилиш қийин. Чунки миллий мерос авлоддан-авлодларга, асрлардан асрларга ўтиб келадиган маънавий, баъзан моддий қадриятлар йиғиндисидир. Ўша миллат заковати яратган азалий қадриятлар нафақат шу миллат, балки асрлар синовидан ўтиб башарият мулкига айланади. Миллий гурури баланд бўлган ҳар бир инсон ўша миллатга хос миллий меросни яхши ўрганиб олиши зарур. Агар бу меросни юзакӣ ўрганар экан, шу миллатга мансуб кишида маданий савия шаклланмайди. У ўз миллати ҳақида гапирганда ёки ошириб юбориши, ё бўлмаса муносиб баҳо беролмаслиги мумкин. Ҳар бир инсонда билим асосидаги маданий савия шаклланмас экан, у мақтанчоқликка, манманликка йўл кўйиши мумкин. Миллий гурур концепциясини ишлаб чиққан ёш олим Т. Қурбонов шундай хулосага келган эди: «Миллий гурур туйғуси — миллий такаббурилик, миллий манмансираш миллий кеккайишга тамомила қарама-қаршидир. Миллий гурурнинг акси ҳисобланган бундай ғайриинсоний қилиқлар бирлашиб, миллий калондимоғликни вужудга келтиради. Миллий калондимоғлик кўнмиллатли мамлакат шароитида миллатларни бир-бирларига яқинлаштирмайди, балки улар орасига адоват уруғини

сочади, бирини иккинчисига душман қилиб қўяди, турли низолар келиб чиқишига сабаб бўлади». Бу ғоят тўғри фикрдир. Биз миллий гурурни тиклаш ишини бошлаган эканмиз, бу тadbирни чуқур илмий ўзанда олиб боришимиз керак. Оқибатда шунга эришишимиз керакки, миллий гурур ҳар бир фуқарода чуқур маданият даражасида ўзлаштирилсин. Гурурланиш сабаблари сўралганда ҳар бир инсон катта маданий савия билан фикрларини тўлиқ изоҳлаб берсинлар. Шундагина миллий гурур ҳаётда, инсонлар қалбида ўз ўрнини топади.

Миллий гурурни ҳеч қандай тушунча билан қиёс қилиб бўлмайди. Чунки қалб мулки бўлган миллий гурур қиёсий тушунча эмас. Бу — Ватан севгиси. У асло давлат гербию байроғини ҳурмат қилиш ҳақидаги баландпарвоз гаплар эмас. Ёки уни турли шиорлар билан ҳам генглаштириб бўлмайди. Бундай шиор ва чақириқлар собиқ шўролар давридан ғоят кўп бўларди. Умуман, инсон тақдирини ҳеч қачон турли низомларга, шиорлару чақириқларга боғлаб қўйиш билан бирор натижага эришиш қийин. Бу ҳақда гапирганда яқин ўтмишда ҳар бир ёшга зўрлаб ёдлатиладиган «Коммунизм қурувчисининг ахлоқ кодекси» ёдга тушади. Бу кодексга бир талай яхши, олийжаноб ниятлар ёзилган бўларди. Ўтган стмиш йил мобайнида бу ниятларнинг қай бири бажарилди?! Аксинча, инсоф-адолату поклик-ҳалолликдан йироқ, иймонсиз, эътиқодсиз бир авлод ўсиб улғайди. Уларни тарбиялаш бугун мустақил мамлакатимиз бошига тушмоқда.

Ўтмиш маънавияти қандай оқибатларга олиб келаётганини оддий бир мисол, кузатиш орқали ҳам билиб олиш мумкин. 2000-йил бошланибдики, мана, бирор дўкондан унни ўз нархига сотиб олиш мушкул. Ҳозирча бизда олий сорти ун 91 сўм, биринчи сортлиси 67 сўм, иккинчи сортлиси эса 61 сўмдир. Йирик шаҳарларда республикамизда етиштирилган ун пештахталарда турибди. Бироқ уни сотишмайди. Бу қизиқ бўлди-ку, пештахтада турган бўлса-ю, қанақасига сотмайди, дейишингиз мумкин. Ҳа, сотишмайди! Агар соддароқ кўринган одам бўлсангиз, дўкончи ошпа-осон «сотилмайди!» дейди, сиз ноилож бурилиб чиқиб кетаверасиз. Агар қўлингиздан «иш келади» бўлиб кўринсангиз, «бу ногиронларники» деб баҳона қилишади. Ёки унга тош-хас аралаштириб елим қопга солиб қўйишади ва бурнингизни олдига тиқиб, «мита гушиб кетган» ёки «қуртлаган» дейишади. Яна бир бор, ҳўш, сотмасанга, нега пештахтага қўйилган, деб сўрашингиз мумкин. Давлатимиз ўрнатган тартиб бўйича шахсан Президентимизнинг фармон-

лари бўйича энг зарур озиқ-овқат турлари дўконларда доим бўлиши шарт. Бу ҳолида ва фармонни текшириб қолувчилар бўлса дўкондорлар «мана сотаямиз», деб пештахтада турган унни кўрсатишади. Қишлоқ жойларида бўлса дўкондаги сотувчилар қандай ун экани ҳақида ҳеч кимга ҳисобот бериб ўтирмайди, айтганига пуллайверади. Катта шаҳарларимизга бериладиган республика-мида етиштирилган буюдоининг унлари қаёққа кетаяпти, деб ўйлашингиз табиий. 91сўмлик олий сорт ун ҳам, 67 сўмлик биринчи сорт ун ҳам чет мамлакат уни деб бемалюл 150-160 сўмдан пулланаёпти. Бу ҳолда, албатта, дўконнинг кўзга кўринадиган жойига бирор қоп, ҳеч бўлмаганда Қозоғистоннинг уни ёрлиғи билан қўйиб қўйилади.

Ўзбекистонда азадан асосий истъмоил қилинадиган озиқ-овқат тури нон, яъни ун маҳсулотлари. Буни ҳисобга олиб Президентимиз нахта майдонларини қисқартириб, кўпгина суғориладиган ерларни ғалла экиш учун бўшатиб берди. Ғалла мустақиллиги эълон қилинди. Ҳатто ҳар бир дўконда уннинг бўлишини махсус фармон билан белгилаб қўйди. Аммо ҳозир ҳеч бир дўкондан аввало Ўзбекистонда ишлаб чиқилган унни сотиб ола олмайсиз. Бироқ сотиб олишингиз мумкин, албатта икки баробар нарҳида бўлади. Агар 67 сўмлик биринчи сорт ун шундай сотилганда ҳам бу баҳонинг 20 фоизи шу дўкон фойдасига қолади.

Хўш, давлатнинг халққа яратган имтиёздан, шароитдан ким фойда кўрмоқда? Дўкондаги савдо ходимлари! Агар халқимиз унни ўз нарҳида олса бу — ҳамма учун катта енгиллик бўлмасмиди? Утиш давридаги ошадган нарх-наво анчагина пастга тушмасмиди?!

Бу ҳақда кишини ўйлантирадиган, инсоннинг кўнглига оғир малол юкини чўктирадиган ҳолат шундаки, аввало дўкондор халқ ризқини очик-ойдин қийишга сал бўлса-да уялмайди. Кўли эгри сотувчилар нега битга-иккита эмас, нега уларнинг барчаси бирдек ўз халқининг чўнтагига кўзларини тикадилар? Ишқалнинг ҳаммаси мана шу ерда! Биз узоқ йиллар мобайнида иймонсиз, эътиқодсиз одамларни тарбияладик. Улар ҳаром билан ҳалол деган сўзларнинг фарқига асло бормадилар. Иймон, эътиқод ва қолаверса, ўз халқига садоқат миллий ғурурнинг энг муҳим унсурлардир. Агар дўкон раҳбари иймонни, эътиқодни ўзи учун маданият даражасида касб этганида бу ишлари билан ўзларини ҳаромга урадиган, қолаверса, айни серташвиш ўтиш дамларида ўз халқига хиёнат қиладиган ҳисоблар эди! Очигини айтиш лозим, собиқ ту-

зум бизнинг маънавиятимизда ана шундай оғир асорат қолдириб кетди!

Мана шу мисолнинг ўзидан бизнинг маънавият борасида қиладиган ишларимиз бениҳоят кўп эканлиги англашилади. Ростдан ҳам шундай! Бу каби номақбул ишни нафақат мусулмон мамлакатлари, балки Оврупа мамлакатларида ҳам қилмайдилар. Уларда шундай маданий савия шаклланганки, молнинг устига қўйиладиган қандайдир тийинларнинг ўзи яхши яшаш учун ҳам, жамият ривожланиши учун ҳам етарли! Оврупанинг кўпгина дўконларидан йирик моллардан учтасини харид қилсангиз, тўртинчисини ўзлари текин қўшиб беришади. У ерда ҳам сотувчи тўртинчисини ўзига олиб қолса бўлади-ку! Тарбия кўрган Оврупа кишиси бундай бойиш ҳақида ҳатто ўйлаб ҳам кўрмайди! Бу — инсоннинг маданий савиясидир. Ана шу иши билан ўша сотувчи ўз мамлакатининг шуҳратига шуҳрат қўшади. Бу — миллий ғурурнинг амалий ифодасидир.

Миллий ғурур ҳар бир фуқаронинг маданий савиясини, комиллигини ифодаладиган энг юксак ўлчовдир. Маданий савия эса шу миллатнинг тилини, динини, тарихини, адабиётини, санъатини, урф-одатларини, анъаналарини, байрамларию маъракаларини ўрганиш ҳамда ўз миллатининг моддий ва маънавий эҳтиёжларини юракдан англаб етиш билан барқарор этилади. Қисқача айтадиган бўлсак, маданий савия миллий ғурурнинг энг муҳим қисми бўлиб, унинг амалий ифодаси ҳисобланади.

Бугун маънавиятимизни тиклаш — иймон-эътиқодимизни барқарор этиш, яхшию ёмонни ўз номи билан аташ, ўз Ватани, халқини, ўтмишлага аждодлар ўғитини ўйлаб пок ва бегубор яшаш ҳақида амалий қадамлар ташлайдиган дамлар келди. Республикаимиз Президенти шу йил 6 апрел куни бўлган миллий мафкура ҳақидаги йиғилишда шундай деди: «Зеро: давлат тизими, уни бошқариш ва олиб бориладиган сиёсат аввало аниқ ва равшан ифодаланган мафкура асосига қурилмоғи лозим. Ўз миллий ғоясига таянмаган жамият инқирозга дучор бўлиши, ўз йўлини йўқотиб қўйиши муқаррар».

Республикаимиз Президенти давлат мафкурасини тиклаш ишига бунчалик эътибор билан қарашгани бизни беҳад қувонтиради. Демак, шундай экан, биз аввало одамлар қалбида, онгида буюк ўзгаришлар ясашимиз керак. Шундагина мамлакатимиз тараққиёти мисли кўрилмаган тарзда тезлашади, халқимиз фаровон ва мамлакатимиз обод ва машҳур бўлаверади.

Бизлар бузиш йўлидан эмас, тузиш, барпо этиш йўлидан бордик. Биз борини асраб-авайлаш, йўғини яратиш йўлидан бордик.

Ислом КАРИМОВ

ТАДБИРКОР ФАЗИЛАТИ ФИДОЙИЛИК ВА ҲАЛОЛЛИКДИР

МУХБИР: — Ҳурматли Муҳаммад-жон Бердибоевич! Сиз халқимиз фаровонлигига катта ҳисса қўшаётган ёғ-мой корхонасининг раҳбари бўлиш билан биргаликда, мана мустақиллик даврида Олий Мажлис депутатлигига бир неча бор сайландингиз. Аввало янги замон тақозоси билан моддий неъмат яратувчиларнинг маънавий оламида юз берган ўзгаришлар ҳақида гаплашсак.

М. ХУДОЁРОВ: — Очигини айтганда, ҳар бир инсоннинг ютуқлари унинг амалга ошираётган ишига бўлган муносабатига боғлиқ. Бугун бизнинг ҳар бир ишчимиз буюк давлат қураётган халқи, миллати учун ишлаётганини яхши билади. Мана шу туйғунинг ўзи ҳар бир яратувчи инсон қалбига олийжаноб ҳис-туйғулар юклаши табиий бир ҳолдир.

Илгарилари корхонамиз давлатники эди. Ким қандай кунни кеч қилиш йўлини ўйлар эди. Агар камроқ иш

қилса, демак, жони роҳатда. Кун кеч бўлдими, бас, унга белгиланган ойлик ёзилаверар эди. Бугун-чи? Бугун меҳнатга муносабат бутунлай бошқача! Аввало, корхона давлатники эмас. Одамларнинг ўзиники. Яъни корхонанинг эгаси бор. У давлатники экан, эгасиз ёки бўлмаса, давлатники — ҳамманики! Бугун корхонада ҳар бир одамнинг тортадиган араваси бор. Агар бир арава тўхтаб қолса барча аравалар тўхтаб қолиши турган гап! Бунинг энг муҳим томони корхона яхши ишладими, демак, даромад ҳам шунга яраша! Бир сўз билан айтганда, ҳар ким ҳалол меҳнат қилиши керак. Шундагина ишлар сифатли, пухта ва унумли бўлади. Ҳалол ишлаш фақат юксак маънавият соҳибининг аъмолидир. Ҳа, бугун биз бекорга маънавият деб жон куйдираётганимиз йўқ. Маънавий юксак инсоннинг барча ишлари юксак савияда бўлади. Мен сизларга биргина ми-

СУҲБАТДОШНИНГ ТАШРИФ ҚОҒОЗИ

ХУДОЁРОВ Маҳаммад-жон Бердибоевич — «Янгийўл ёғ-мой» ҳиссадорлик жамияти раҳбари.

1953 йил Тошкент шаҳрида туғилган. 1975 йил Тошкент политехника институтини тугаллаган. «Средазниппишпро» илмий тадқиқот ва лойиҳа институти бош лаборанти, «Узрастирмаслопром» бирлашмасида илмий ходим, Ўзбекистон «Госагропром» ташкилотида ёғ-мой бўлими бошлиғи, 1986 йил сентябрдан «Янгийўл ёғ-мой» ҳиссадорлик жамияти раҳбари.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис депутати.

Уч қиз ва бир ўғилнинг отаси.

Ўзбекистон Халқ демократик партияси аъзоси.



сол айтай. Мана, минораларимиз минг йиллар давомида қад ростлаб турибди. Бухородаги Сомоний мақбараси IX асрга оид ёдгорликдир. Унинг минг йиллар давомида ҳозиргина қурилгандек туришининг боиси нима экан, деб ҳар бир ақл-заковатли киши ўйлаб кўриши аниқ! Шу мақбарадаги бирорта гиштнинг зуваласи камроқ пишитилганда эди, у уваланиб кетиб, бино ўша ердан дарз кетган бўларди! Шунча гиштни фақат битта одам тайёрламаган-ку! Демак, барча ишчилар гишт лойини бирдек яхши пишитганлар ва маромига стказиб пиширганлар. Хўш, қандай шароитда одамларнинг барчасини бирдек сифатли, пухта ишлатишга эришиш мумкин, деган савол кўндаланг бўлади, бу ерда! Мен бу саволга шундай жавоб берган бўлар эдим: Маънавияти юксак кишиларгина ҳаммаси бирдек ҳалол меҳнат қилишлари мумкин. Чунки уларда аввало иймон бор, Оллоҳдан кўрқади, ёнидаги биродарларидан уялади, оладиган ҳақини луқмаи ҳалол бўлишини ўйлайди. Бизнинг корхонамиз ҳиссадорлик жамияти бўлиши билан меҳнатга муносабат ана шу тарзда ўзгарди. Ашёлар тониш амри маҳол бўлиб қолган ҳозирги пайтларда корхонани тебратиб туришнинг ўзи мушкул иш. Шундай бир пайтда, ўтган йили биз режалаштирилганидан 143,1 миллион сўм кўч, яъни 1758975 минг сўмлик ўрнига 1902056 минг сўмлик янги товар маҳсулотлари ишлаб чиқардик. Бу — ҳали илк ютуқлар. Биз маънавий баркамоллик сари юз бурсак юксалиш суръатимиз яна ҳам ошишига ишончим комил.

М.: — Миллий мафкурамиз асосларини нималарда деб биласиз ва уни барқарор этиш йўллари ҳақида қандай фикрдасиз?

М. Х.: — Мафкурамиз асослари сифатида аввало шарқ фалсафаси, Куръони карим, Ҳадиси шариф, шариат қонунлари, бозор иқтисодиёти асослари, тарихий урф-одатларни кўрсатиш мумкин. Мафкура ҳар бир инсонга, ҳар бир оилага, ҳар бир ташкилотга, ҳар бир партияга хос бўлиши мумкин. Улар миллий мафкурани инкор этмаслиги, балки унинг таркибий ва юридик қисмлари бўлиб қолиши керак. Мафкура қонуниятлари амалда бажарилиши, бу — комил инсонларни тарбиялашга, ҳаётда

демократик тамойилларни қарор топтиришга ва қонун устувор жамият яратилишига олиб келиши керак.

Шунинг учун ҳам биз яланғоч мафкура яратишиш керак эмас. Шунинг учун биз Куръони каримни ҳам, Ҳадиси шарифларни ҳам, шарқ фалсафасини ҳам, урф-одатларимизни ҳам, бозор қонуниятларини ҳам яхши билишимиз керак. Бу омилларнинг ҳаммасини ўз меъёрида қўлашимиз, уларнинг бирортасига ҳам ортиқча берилиб кетмаслигимиз зарур. Мафкура яратилганидан сўнг уни амалга ошириш механизми ҳам мукамал бўлиши лозим. Бу йўналишда чуқур профессионализм асосида иш юритиш зарур бўлади. Акс ҳолда мафкурамиз яланғоч бўлиб қолади. Бундай мафкура эса жамиятни тўғри йўлга бошлаб олмайди. Бундай хато собиқ шўролар даврида бошимиздан ўтди. Шу боис, мафкура асослари яратилиб, унинг ечимини тополмаслик ҳам тарихий хатога олиб келади. Шундай фуқаролар тарбиялайликки, улар ватанига фидойликни — гербни кўйлагининг кўкрагига босиб юриш ёки гимнни ёдлаб олишдан, байроқни баланд кўтариб: «мен миллий мафкурани биламан» деб кўкракка уришдан иборат деб билмасинлар. Ватанга фидойлик комилликка эришишда, ўз юртини иймон қадар севишда, унга билим, ақл, фаросат билан, тadbиркорлик билан астойдил хизмат қилишда! Зеро, ҳар қандай сохта обрўю ҳаром бойликдан тинчлик ва руҳий хотиржамлик яхшидир.

М.: — Сиз бу корхонани хусусийлаштирилгандан илгариги даврида ҳам, мустақиллик замонида ҳам бошқармоқдасиз. Бошқарувдаги ўзгаришларни, айдасиз сизнинг кўз ўнгингизда юз берди. Тўғрими?

М. Х.: — Бўлмаса-чи?! Бизга илгари ҳамма режалар юқоридан топширилар эди. Юқори ташкилот чизиб берган чизикдан чиқолмас эдик. Ҳиссадорлик жамиятига айлангач, биз аввало давлатдан мадад кутиб ўтирмаймиз. Стандартлар бўйича маҳсулот тайёрлаймиз. Бозор талабларига ва хом ашёга қараб бизнес-режа ишлаб чиқамиз. Йил бошида ишлаб чиқиб тайёрланган бизнес-режа биз учун иқтисодий қонундир. Корхонамиз Низоми бу режадан ҳеч кимнинг чиқиб кетишига йўл қўймайди. Шунинг қувонч билан айтиш керакки, ҳур-

матли Президентимизнинг саъй-ҳаракатлари билан тадбиркорлар ишига четдан аралашшга, уларга турли шартларни тиқиштиришга уринаётганларнинг пайи йилдан-йилга қирқилмоқда. Биз маҳсулот ишлаб чиқарамиз, фойда оламиз ва ундан давлатга тегишли солиқни тўлаймиз, холос. Фақат маҳсулотларимиз нархнаволарини баъзида давлат назорат қилиб туради. Кўпгина вақтимизни ишлаб чиқараётган маҳсулотимизга бўлган бозор талабини ўрганиш, яъни маркетинг ва шартномалар тузиш масалаларига сарфламоқдамиз. Бу билан ҳалқимизга имкони борица кўпроқ моддий фаровонлик яратишга ҳаракат қиляпмиз. Масалан, ўтган йили Тошкент ва Жиззах вилоятлари аҳолисига 13825 тонна ўсимлик ёғи, жумладан, 826,2 тонна қадоқланган ёғ, 474 тонна «Ўзбекистон» ёғи, 12244 тонна хўжалик совуни, фермер ва жамоа хўжаликлари, бўрдоқчилик мажмуаларига 380697 тонна шрот ва 30430 тонна шелуха етказиб бердик. Бу — иш ҳажми кўпайганидан далолат беради. Ўтган йили ҳиссадорлик жамиятимизда 49 нафар ходимга иш ўрни тайёрладик. Улар шартнома асосида ишга қабул этилдилар. Жамиятимизда ҳозирги кунда 584 нафар акционер ва 167 нафар ёлланма ишчи меҳнат қилмоқда. Муҳими ҳар бир акционер ва ҳар бир ёлланма ишчи корхона фойдасидан манфаатдордир. Шу боис ишларимиз ортиқча қистов-қийноқларсиз илгари силжимоқда.

М.: — Жаҳон тажрибасида ишлаб чиқариш борасида пухта ва ихчам заводлар яхши баҳоланади. Ўтмишдан қолган бу каби катта корхонани бошқариш сизга ортиқча ташвишлар туғдирмаяптими?

М. Х.: — Давримиз тараққиёт давридир. Айни замонда одамларнинг талаб-истаклари ҳам сифатли моллар учун тез-тез ўзгариб туради. Бундай пайтларда ихчам заводлар қўл келади. Уларни янгиича талабларга тезроқ мослаб реконструкция қилиш осон бўлади. Келажакда бизнинг республикамизда ҳам шундай ихчам ва замонавий заводлар кўпайиши шубҳасиз. Аммо бугунги ўғиш даврида, жаҳон андозаларига мослашиш даврида эски, катта корхоналардан имкони борица фойдаланишга тўғри келмоқда. Ҳозирча уни уёқ-буёғини тўғри-лаб ямаб-ясқаб ишлатаёпмиз.

Ҳиссадорлик жамиятига айланганимиздан кейин бу борадаги саъй-ҳаракатларимиз жонланиб кетди. Биз корхонани янгилаш, реконструкция қилиш ишига киришдик. Жамиятимиз хусусийлаштириш жараёни бошланган 1995 йил якунлари бўйича ҳиссадорларимизга 6131 минг сўм, 1996 йилда 42020 минг сўм, 1997 йилда 56960 минг сўм, 1998 йилда 135531 минг сўм, ўтган йилда эса 89260 минг сўм дивиденд тўлаганлиги бутун жамоамизни янада самарали ишлашга даъват этди. Бундан ташқари олган фойдамизнинг бир қисmini корхонани ривожлантиришга сарфладик. Ўтган беш йил ичида ривожлантириш фондига 137,8 миллион сўм тўпланди. Бу маблағ ҳисобига жамиятимиз давлатдан умуман кредит олмаган ҳолда янги замонавий ёғ қадоқлаш цехини ишга туширди, шу билан биргаликда айни кун талабига жавоб берадиган янги лаборатория, моддий хом ашёлар омбори, мажлислар зали қуриб ишга туширилди. Яқин-яқинларда республикамизга чет эллардан турли идишларга қадоқланган, кўрса кўзни қувнатадиган ёғлар кела бошлаган эди. Бугун биз худди шундай чиройли полиэтилен идишларда ёғларни қадоқлаб чиқара бошладик. Мана шу тадбирнинг ўзидан биз йилига 31 миллион сўм қўшимча фойда ола бошладик. Муҳими, ҳалқимиз учун қулайлик, фаровонлик яратдик. Янги цехларимиз бизга 170 миллион сўмга тушди. Мана шу маблағ 1999 ва 2000 йил якунлари бўйича ўз жойига қайтиб келади. Бу ҳолда замонавий цех, лаборатория биз учун фойдага қолади. Шу кунларда биз аҳолига шифобахш ва арзон ёғ етиштиришни кўпайтириш борасида бош қотирмоқдамиз. Корхонамизда махсар уруғидан ва кунгабоқардан ёғ ишлаб чиқаришни йўлга қўймоқдамиз.

М.: — Ҳиссадорлик жамияти фаолияти давлатга ва корхона ишчиларига қандай фойда келтирмоқда?

М. Х.: — «Янгийўл ёғ-мой» йирик саноат корхонаси сифатида йирик солиқ тўловчи ташкилот ҳамдир. Масалан, ўтган йилни олайлик. 1999 йилда давлатга биз 2639700 минг сўм турли солиқлар тўладик. Бу солиқлар ҳам ҳалқимизнинг, давлатимизнинг раванки учун жуда зарурдир.

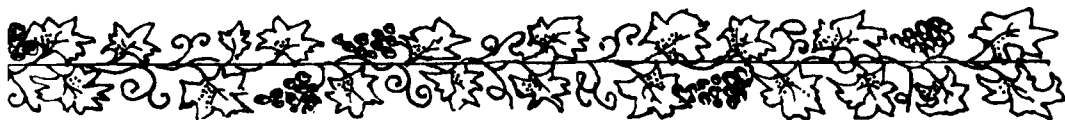
Корхона бу ерда хизмат қилаётганларни доимо қўллаб-қувватлаб ке-

лади. Масалан, ўтган йили корхона ҳар бир ишчи-хизматчига 2 тоннадан шелуха ва 1 тоннадан шрот ажратиб берди. Ёрдамчи хўжалигимизда етиштирилган арзон ва сифатли гўштдан ҳар бир кишига 20,5 килограммдан тарқатилди. Хиссадорлик жамиятида арзонлаштирилган тушлик тайёрланди. Ходимларимизнинг саломатлигини сақлашдан, болаларини боғчада тарбиялашдан тортиб суюнчи пули беришгача бўлган анъанавий ғамхўрликларимиз бор. Бу тадбирларнинг барчаси ҳар бир ишчи-хизматчи билан корхона ўртасида олийжаноб муносабатлар барқарор бўлишини таъминлайди.

Биз мустақилликка эришиб, ривожланиш йўлига чиқдик. Энди барча иш-

ларимизни ватанга, халққа ҳалол хизмат қилишга, аввало корхонамизнинг ўзида, кейин бутун жамиятимизда фаровонликни, ҳалолликни барқарор қилишга қаратишимиз керак. Мен сизларга фақат битта корхонада мустақиллик шарофати билан амалга оширилаётган ишларни гапириб бердим. Бундай корхоналар, мен яхши биламанки, республикамизда юзлаб, минглаб... Уларда ҳалол меҳнат қилаётган миллионлаб инсонлар буюк давлатимизнинг мустақкам биносини тикламоқдалар.

М.: — Муҳаммаджон Бердибоевич! Мамлакатимиз фаровонлиги йўлида амалга ошираётган ишларингизда муваффақиятлар тилаймиз. Сермазмун суҳбатингиз учун ташаккур.



«Muloqot» haqida o'ylar



УМРИ БОҚИЙ БЎЛСИН

Эсимда, мустақиллигимиз арафасида чиқа бошлаган «Мулоқот» журнали қисқа вақт ичида барча ҳурфикр фуқароларнинг яқин қадрдонига айланиб қолган эди. Мана шунга ҳам ўн йил бўлибди. Редакция даргоҳига бир неча марта бориб мустақиллик борасидаги фикрларимизни тўлиб-тошиб айтганмиз.

Ушандан бери журналнинг ҳар бир сонини катта қизиқиш билан ўқиб чиқамиз. Журнал бизнинг тасаввуримизда республикамиз, халқимиз олдида турган моддий ва маънавий муаммоларни биринчи бўлиб кўтариб чиқадиغان нашр бўлиб қолди. Республикамизда ижтимоий фикрни ривожлантиришда журналнинг алоҳида ўрни ва алоҳида мавқеи бор.

Мустақиллигимизни мустақамлашга, миллий меросимизни, урф-одатларимизни тиклашга, бир сўз билан айтганда маънавиятимизни барқарор этишга самарали хизмат қилаётган журнал умри боқий бўлсин. Халқимизни саводхон қилишда ҳормай-толмай хизмат қилаверсин. Журнал ижодий жамоасига улкан ютуқлар ва ижодий парвозлар тилайман!

Маҳмуд МИРЗАЕВ,
Мева, шарбат,
боғдорчилик
узумчилик, виночилик
илмий ишлаб чиқариш
корпорацияси
бош директори,
академик



Нормўмин ОЧИЛОВ

НАСАЛИМИЗ - АУЛИМИЗ

Нақд қилишларича, донишмад Абу Али ибн Сино ҳузурига ёш ота-она кечагина туғилган фарзандларини олиб келиб, ундан болани қандай тарбия қилиш кераклиги ҳақида сўрашибди. Шунда донишмад «Тарбияда тўққиз ойга кечикбисизлар», деган экан. Ушбу ривоятда бола тарбияси қанча эрта бошланса, шунча яхши деган фикр мужжасам. Шу билан бирга бола ҳалол пайдо қилиниб, она қорнида ҳам ҳалолликдан озукланишига, муносиб парваришланишига ишора бор.

Бола онгига нима жойлаштирилса, у тошга ўйилган нақшдек ўрнашиб қолади. Фақат гап унинг соф олтиндек онгига нима жойлаштирилишига боғлиқ. Мурғак онгни кераксиз нарсалар билан тўлатиш ёки уни ўз ҳолига ташлаб қўйиш нонни оёқ ости қилиш билан баробар.

Халқимизнинг «Сут билан қирган, жон билан чиқади» деган иборасида катта маъно бор. Агар бола танасига, онгига она сути билан меҳр-мурувват, гўзаллик, одамларга яхшилик қилиш фазиатлари жойлаштирилса қандай яхши! Золимлик, зўравонлик, қўполлик уруғлари сочилса-чи... Шунинг учун болага нима яхши-ю, нима ёмон эканлиги ҳақидаги фикр тинимсиз сингдириб борилиши лозим.

Буюк Навоий бобомиз «Ҳайратул-аб-рор»нинг олтинчи мақолатида бола тарбияси ҳақида қуйидагича ёзади (насрий баён А. Ҳайитметовники): «Ёш болага нисбатан энг зарур иш бики, уни кичиклигидан парвариш қилишдир. Қатрани садаф тарбия қилгани учун одамларнинг бошига чиқиб шараф топди.

Тарбиянинг бири болага яхши от қўйиш бўлиб, уни оти билан чақирганларида у уяладиган бўлмаслиги керак. Исмада тафовутлар кўп пайдо бўлади; бирининг исми Ҳусайн бўлса, бошқа бириники Язид. (Бу ўринда Навоий ҳазрати Алининг ўғли Ҳусайнни ўлдирган Язидга ишора қилмоқда).

Тарбиянинг яна бири унга илму адаб ўргатиш учун муаллим чақириндир. Ит етук таълим олгани сабабли у тишлаб

келган ов ҳалол ҳисобланади (Навоийда ўзини ҳам итга тенглаштириш кўп ўринларда учрайди — Н. О.). Ювган билан тоза бўлмайдиган ит олим бўлган экан, ўғлинг билимсизлигига қолиб кетса, ажаб камчилик бўлади. Унга сенинг шафқат қилишинг фойдалидир, лекин бунинг ортиқчаси зарар.

Тарбиянинг яна бири ота-онани ҳурмат қилиш; буни бажариш фарзанд учун мажбуриятдир. Бу иккисига хизматни бирдек қил, хизматинг қанча ортиқ бўлса ҳам, кам деб бил. Отанг олдида бошингни фидо қилиб, онанг боши учун, бутун жисмингни садқа қилсанг арзийди! Икки дунёнг обод бўлишини истасанг, шу икки одамнинг розилигини ол! Туну кунга нур бериб турган — бирисини ой деб бил, иккинчисини кўёш. Уларнинг сўзларидан ташқари бир нарса ёзма, улар чизган чизқдан ташқарига бир қадам ҳам босма. Ҳамма хизматни сен адаб билан бажар, «адаб» сўзидаги «дол» каби қомагини ҳам қил.

Шарқ донишмандлигида боланг етти ёшга етугунча унинг айтганини қил, чунки бу давр боланинг айтганини қилдирадиган подшолик даври, етти ёшдан ўн саккизгача тарбияда унга талабчан бўл, айтганини қилдир, токи улар меҳнатга кўникма ҳосил қилишсин. Ўн саккиздан кейин эса уни ўзинг билан тенг кўр, худди ўз дўстингдек муносабатда бўл, деган панду насихат ҳам ўзининг ҳаётинг асосга эгаллиги билан ажралиб туради.

Қадим шарқда бола тарбиясида энагаларнинг, бувиларнинг ўрни катта бўлган. Ёш ота-онадан кўра кўпни кўрган, катта ҳаётий тажрибага эга буви ва боболар невараларига қандай тарбия бериш лозимлигини яхши билишган. Бу фикримизга биргина мисолнинг ўзи етарли деб ўйлаймиз: Улуғбек Мирзонинг тарбиясида севиқли бувиси Бибиҳоним ва бобоси соҳибқирон Амир Темур ролининг бениҳоя катта эканлиги ҳаммага маълум. Агар Улуғбекка ёшлигидан тўғри тарбия бериб, уни юлдузларга ошuftа қилиб тар-

биялашмаганида, унинг келгусида мамлакатни қирқ йил осойишта бошқариши, буюк мунажжим бўлиб етишиши мушкул эди. Унинг ўғли Абдулатифнинг ёмон феъл-атворида эса бувиси Гавҳаршодбегим тарбиясининг аччиқ меваси сифатида қаралади.

Халқимизнинг «Устоз — отангдан улуғ» деган мақоли ҳам бежизга тўқилмаган. Буюк Навоий бобомиз ҳам юқорида келтирилган мақолатда «тарбиянинг яна бири унга илму адаб ўргатиш учун муаллим қақаришдир», дея бекорга уқтирмаяпти.

Искандар Зулқарнайндан сўрашибди:

— Сиз ўз ота-онангиздан кўра устозингизга кўпроқ ҳурмат-этибор кўрсатар эмишсиз, шу гап ростми?

Искандарнинг жавобига эътибор беринг:

— Ота-онам мени йўқлик осмонидан, йўқлик дунёсидан — борлик дунёсига, яъни осмондан ерга олиб тушдилар, устозим эса мени ердан яна кўкка кўтариб қўйди, менга дунёни ва мени дунёга танитди.

Устоз ҳақида бундан ошириб бирон нарса дейиш қийин, жуда топиб донишмандона айтилган гап.

«Бола азиз, одоби ундан азиз» мақолимизда ҳам олам-олам маъно мужассам. Шу ўринда буюк Навоийнинг юқорида келтирилган парчадаги «Унга (фарзандингга) шафқат қилишинг фойдалидир, лекин бунинг (раҳм-шафқатнинг) ортиқчаси зарар» деган сўзларини ёдга олинг. Шунинг учун ҳам айтадиларда одобни, таълим-тарбияни болага энг аввало ота-она уйда, устоз эса мактаб, мадрасада ўргатади, деб.

Хўш, шундай экан бугунги кунда бола тарбияси қай аҳволда? Ушбу ҳозирги куннинг энг долзарб муаммоси ҳақида не-не буюк зотлар бош қаптирмаган дейсиз. Бунинг учун ХХ аср бошида ушбу масалага бағишланган Абдулла Авлонийнинг «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ», Абдурауф Фитратнинг «Оила ёки оила бошқариш тартиблари» асарларини эслашнинг ўзи кифоя. Бу масала ҳозирги 2000 йил — Совлом авлод йили деб аталган санада ҳам ўта долзарблигича қолмоқда. Биз ҳам фикри ожизимиз билан ушбу тарбия масалаларига бугунги кун нуқтаи назаридан жавоб излаймиз, бу борадаги шахсий мулоҳазаларимизни баҳоли қудрат баён қиламиз.

Бугунги кунда ҳам бола тарбияси оилада кўпроқ оналар зиммасида. Шундай экан, бундай масъулиятли вазифани бажарувчи оналар маънавияти қай даражада, оилавий муҳит, эр-хотин муносабатлари қандай, ота-она бола учун ибрат бўлоладими? Бола тарбиясида асосий ўринни эгалловчи оналар маънавий жиҳатдан қандай кишилар, улар ҳеч бўлмаганда, бешик тепасида алла айтишни билладими, ўзбек халқ эртакалари, дostonларини ўқиганми ёки умрини қаёқдаги олди-қочди видеоларни кўришу, енгил-

елпи ашулаларни тинглаш билан ўтказганми? Ота ўз фарзандига қандай ибрат бўлмоқчи, боласининг келажақда яхши ҳаёт кечириши учун, жамиятга муносиб фарзанд бўлиши учун унга қандай хунарларни ўргатмоқчи, қандай йўналиш бермоқчи? Она тижорат билан шуғулланиб, эридан тўрт-беш сўм кўп топгани учун болалари одада уни беобрў қилиб ташламайдими?

Халқимизнинг «Куш уясида кўрганини қилади», «Онасини кўриб, қизини ол» деган асрлар синовидан ўтган мақоллари ҳам беҳудага тўқилмаган. Уларда катта ҳаёт саҳоқлари мужассамлашган.

Албатта, ота-она фарзандларини яхши тарбиялашса, бирон-бир касбга ёки ўзларининг касбига ёшлиқдан меҳр уйғотишса, фарзанд келажақда уларнинг йўлини тутиб, ота-она касб-корини давом эттириши ҳам мумкин. Дуррадгор ўз ўғлини дуррадгор, чевар аёллар ўз қизларини тикувчи, каштачи қилиб тарбиялаши мумкин, шифокор ўз фарзандини шифокорликка, санъаткор санъатга ёшлиқдан қизиқтириши мумкин. Ҳозирги кунда ҳам бундай касблар давомийлигини кўплаб учратамиз. Лекин шундай хунарлар ҳам борки, уни ота-она ўз наслига мерос қилиб ўтказиши, ўргатиши мумкин эмас. Масалан, шоирлик. Мен жаҳон адабиёти ми-солида ҳам бирон-бир шоир ёки ёзувчининг фарзанди ота-онасидек улкан шоир ёки ёзувчи бўлганини учратмаганман. Тиббийот фанлари доктори, профессор Жуманазар Бекназаровнинг айтишича фақат бахши шоирлар фарзандларидагина ота касбини давом эттириш ҳоли уч-раркан. Лекин шуни ҳам таъкидлаш керакки, Эргаш Жуманбубу, Фозил Йўлдош ўғли, Пўлкан, Ислом шоир ва Қодир бахшиларнинг авлодлари дoston, термалар айтгани билан ота-боболари даражасига кўтарилмаган, кўпчилиги дўмбира чалиб, ҳиргойи қилгани билан ҳаваскорликдан нарига ўтишолмаган. Ҳатто пайгамбарлик авлоддан авлодга ўтгани ҳолда шоирликнинг авлоддан-авлодга ўтгани ажаб бир ҳолдир...

Қишлоғимизда уста Бозор деган этик-дўз бўларди, у маҳси-ковуш, этик тикишининг пири эди, десам янгилишмайман. У ўз касбининг устаси сифатида кўпчилик этикдўзларга насиб этмаган тикилиши анча мураккаб бўлган улоқчи чавандозларнинг этигини ҳам қойиллатиб тикарди. Сурхондарёлик, қашқадарёлик, самарқандлик элга танилган моҳир чавандозларнинг кўпчилиги унга оёғини ўлчатиб, буюртма билан этик тиктиришарди.

Уста Бозор ўзи тикадиган маҳсулотларнинг чармига ўзи ишлов берар, қарийб барча жараённи ўзи бажарарди. Уста ҳаётдан кўз юмганидан бери йигирма йилдан ортиқ вақт ўтган бўлса-да, ҳануз қишлоқдошлари фахр билан у тикиб берган маҳси-ковушларни кийиб юришади, пойафзал оёғини қишда иссиқ сақлагани учун устани алқаб дуо қилишади.

Уста Бозор уч ўғлидан биронтасига ҳам ўзининг касбини ўргатмади. Чунки у болаларининг ўзидек моҳир уста бўлмаслигига олдиндан кўзи етган, фарзандларининг кун ўтарга этикдўз бўлишдан, тиккан буюми эрта йиртилиб, одамларнинг қарғишига қолишидан қўрққан.

Уста Бозор жанозасидаги каби тумонат одамни кам кўрганман, бу маросим мана-ман деган мансабдор ёки эшонлар жанозасидан кам бўлмаган. Чунки устани сўнгги йўлга кузатиш учун унинг кўлидан чиққан пойабзалдан кийиб барака топган қишлоқдошларнинг барчаси, учтўрт вилоятдан, ҳатто туркманистонлик чавандозлар йиғилишган эди. Гўрига нур ёғилгур устани нега эслаганимнинг боисини биласизми? Ҳаётда касбнинг асло яхши ёки ёмони йўқ. Фақат ҳар бир касбнинг яхши, ёмон вакиллари, моҳир ва уқувсизлари, халтурачилари бор. Уста Бозор ўнта этик ёки маҳси тикиш ўрнига қойиллатиб битта тикди. Шунинг учун ҳам одамлар ҳанузгача у тикиб кетган пойабзалдан ҳузур қилиб фойдаланишадди.

Тиббиётда ирсият (генетика) деган туншунча мавжуд, ирсий касалликлар, халқ тилида айтганда суяк сурадиган касалликлар бор. Ҳатто одамларни шакл-шамойилига, характерига қараб қайси миллатта мансублигини айтиб бериш мумкин. Халқ орасида шундай кекса синчи одамлар борки, улар кимларнингдир кейинги авлодларининг ҳам ташқи кўринишиданоқ бир қарашда «Ҳа, бу фалончининг авлодидан, ўғли ёки невараси» деб аниқ айтиб бероллади.

Булар шаклу шамойилдаги (зоҳирий) ўхшашликлар, лекин энг асосийси ички, маънавий-руҳий бойликларнинг (ботиний) авлодларга ўтиши масаласидир. Нега бутунга келиб ҳазрат Навоийни ва бошқа кўплаб буюкларимизнинг асарларини асл нусхада ўқийолмаймиз, ўқисак-да тушунолмаймиз? Бу шўролар мафкура-сининг онгли равишда бизни тарихимиздан, маданий бойликларимиз илдизларидан узиб ташлаб, ўзининг мақомига йўрғалатиш учун ношуд, маънавий жиҳатдан қашшоқ ҳолга келтириш учун минг йиллик алифбомизни ўзгартирганида, зиддиларимизни — миллатнинг гулларини аёвсиз қириб, қатағонга учратиб, кейинги авлодларни манқуртга айлантириш учун атайлаб онгли равишда келажакни чуқур ўйлаб қилган ишидир.

Худого минг қатла шукрки, Истиқлол туфайли халқимизга минглаб зилол булоқлардан ўз маънавий ташналигини қондиришдек бахт насиб этди, лекин бу бахтни ҳаммамиз ҳам тўла англаб етаётганимиз йўқ. Бугунги кунда очик тан олиш керакки, китоб ўқиш, уни мутолаа қилиш жуда паст даражада. Донишмандлардан бири «ҳар бир миллатнинг маънавий бойлиги унинг қанча китоб ўқишига қараб белгиланади» деган экан.

Ҳозирги кунда авлодларнинг аждодларимиз яхши хислатларини ўзлаштириб, ёмон жиҳатларини такрорламаслигига жуда кўп нарса боғлиқ. Бу борада тарбиянинг ролини ҳеч ким инкор қилолмайди. Онадан ҳамма яланғоч ҳолда туғилгани билан қимдир олиму фозил, ким подшоҳу ким гадо бўлиши мумкин. Шу ўринда бир ривоят ёдга тушади.

Эмишки, султон Маҳмуд Фазнавий ўз аёнлари билан йўлга кетаётиб бир гадойга дуч келибди ва унга битта олтин танга садақа қилибди. Шунда гадоёй подшоҳ яқинига келиб, «Сиз билан мен қариндошимиз — ака-уқамиз, кўпроқ садақа ташласангиз ҳам бўларди» дебди. Бу гадоёй билан мен қанақасига ака-ука бўларканман, дея подшоҳнинг жаҳли чиқибди. Шунда гадоёй подшоҳ қулоғига яқин келиб, «Ахир ҳаммамиз Нуҳ пайғамбар авлодидан тарқанганмиз» деган экан. Шунда гадоёйга қўшимча олтин тангалар бера туриб подшоҳ: «Бу гапни бошқаларга айтаверма, унда подшоҳликнинг хазинаси қуриб кетади», деган экан.

Инсон умри санокли, умр оқар сувдай ўтиб кетаверади, вақт эса ўтаверади. Шу ўринда ҳаммамиз ҳам олтиндан-да қимматли бўлган вақтнинг қадрига етаълемизми, деган савол туғилади. Юқорида бола тарбиясида, инсон ҳаётида вақтнинг ўрни ҳақида сўз юритган эдик. Гоҳида кўча-кўйда сандироқлаб юрган, кўп қаватли уйлар олдида тўпланиб гап сотаётган ёш-ялангларни кўриб ачиниб кетасан. Бунинг устига улар бирон фойдали меҳнат билан шуғулланишса, китоб ўқишса, ҳеч бўлмаса инсонийлик вази-фасини бажариб бирон-бир қариндоши ёки ўртоғининг аҳволидан атиги беш минутга кириб, хабар олиб чиқишса яхши бўлмасмиди. Библиархона-ю, дискотекаларда, видеобарларда айрим ёшларнинг маънавиятимизга зид ишлар учун сарфлаётган вақтларига ичинг ачийди. Беихтиёр, эсиз умр, дейсан. Ахир ана шу ёш-ялангларнинг ҳам ота-онаси бордир-ку, наҳотки, улар болаларининг ярим тунгача қаерларда юргани билан иши бўлма-са!

Ҳа, инсонлар ҳаётда, бир-бирига қанимат, улар оддий муомалада бир-бирига қадрдон ака-укалардек бўлишса, бир-биридан меҳрини дариг тутишмаса қандай яхши. Уларда ана шундай меҳрни уйғотиш, тарбиялаш ҳар бир ота-онанинг муқаддас бурчи. Токи ҳеч ким ўғирлиги туфайли дорга осилаётган боланинг онасини қақиртириб вақтида ёмон йўлдан қайтармагани учун кўрагини тишлаб ўйиб олганидек аянчли ҳолга тушмасин.

Мамлакатимизда 2000 йил — Соғлом авлод йили деб эълон қилинган экан, демак фарзандларимизнинг ҳам жисмонан, ҳам маънавий жиҳатдан соғлом, баркамол бўлиши, энг аввало, биз — ота-оналарга боғлиқ. Буни ҳар бир соғлом фикрли ота-онанинг унутишга асло ҳақи йўқ.

Хамиджон ХОМИДИЙ

ЖАМИЯТНИ МАЪРИФАТ ВУТҚАРАДИ

Ўзбек халқи энг қадимий ва бой миллий қадриятларга эга. Унинг асл илдизлари эрамиздан олдинги IX асрларга бориб тақалади. Кўхна Шарқ оғзаки ижод асарларининг илк намуналари бўлмиш Митра, Ардвиссура, Анахита, Вертрагна, Оша, Хубби каби маъбуд ва маъбудаларга бағишланган мифларда миллий қадриятларнинг оҳанглари сезилади. Агарда Митра билан Вертрагна ерда ҳаётнинг муқимлигини, адолат, тинчлик, эл учун фаровонликни таъминлаш учун, ривожланиш, униб-ўсиш, ҳаёт душмани зулмат ва девларга қарши курашса, Оша оила мустақамлиги, хотин-қизлар ҳақ-ҳуқуқининг поймол этилмаслигини, зурриётнинг тозаллиги табиатнинг ғорат этилишининг олдини олишга интилади. Демак, мифлар замирида ватан, дўстлик, инсонпарварлик, болажонлик, боғ-роғлар барпо этиш, атроф-муҳитни покиза сақлаш сингари ўзбек халқиға хос удумлар ўз ифодасини топган, маънавий поклик олқишланган.

Бундай азалий қадриятлар, хусусан, кўхна халқ қўшиқлари, ривоятлар, қаҳрамонлик дostonларида ўзининг ифодасини топган. Маълумки, энг қадимги туркий халқ қўшиқлари бизга қомусий билим соҳиби Маҳмуд Қошғарийнинг «Девону луғотит турк» асари орқали етиб келган. Соф тилшунослик моҳиятига эга бўлган бу асарда олим турли сўз, ибора,



атама, ном бирикмаларнинг илмий шарҳини беришда Шарқий Туркистондан тортиб Қора денгиз соҳиллариғача бўлган ерларда тарқалган туркий халқлар оғзаки ижоди намуналаридан далил, мисол сифатида фойдаланган. Девондаги мисол тариқасида келтирилган шеърлар жанр, мавзу, ғоявий йўналиш жиҳатидан ранг-барангдир. Уларда ватанпарварлик, инсонийлик, ҳамжиҳатлик, мардик ва жасорат, илм

ўрганиш, касб-ҳунар эгаллашға даъват, катталарға ҳурмат, кичикларға шафқат, ҳалоллик, поклик, дўстлик, садоқат, камтарлик, фидойилик каби турли-туман инсоний фазилатлар ўзининг бадиий ифодасини топган. Энг муҳими шундаки, девондаги лирик шеърларда юксак инсоний фазилатларға даъват, улуғлар пандига, аждодлар саботига эътибор беришға ундаш хийла кучлидир. Масалан, қадимги турк хоқони, жаҳонпахлавон Афросиёб — Алп Эр Тўнга ҳақидаги бир қанча тўртликларда ватанпарварлик, юрт бутунлиги, эл тинчлиги, элатлар ҳамжиҳатлигиға ҳаёт барқарорлигини таъминлаш борасида фидойилик ғояси мужасамлашган, туркий қавмлар бирлигини таъминлаш учун интилиш ўз аксини топган. Афросиёб элни хонавайрон, юртни пайдо қиладиган ўзаро келишмовчиликлар, талон-торожнинг олдини олган, жангдан кўра кўпинча сулҳға интилган:

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

**Эркин бериб бўшаттим,
Молларини ташиттим.
Эл айбини беркитдим,
Барча юкин ўзи элтиди.**

Маълумки, ўзбек халқининг энг қутлуғ удумларидан бири меҳмондўстликдир. Халқимизда «Меҳмон отангдан улуғ» деган ҳикматнинг пайдо бўлиши бежиз эмас. Зероки, «меҳмон келмаган хонадон энг ёмон уйдир» деганларидек халқимиз «меҳмон келса бош устига» дея эъзозлайди, бор бисотини унга пешкаш қилади, меҳрини тўкиб сочади, кўнглини хушнуд этади. Бу ҳақда Алп Эр Тўнга келажак авлодларига шундай насиҳат қилади:

**Келса биров йўқлашиб,
Бергил яхши озуқа — нон,
Қараб кетар меҳмонлар,
Кутар бўлсанг гар ёмон.
Меҳмон келса ўтказгил,
Ҳордиқ олиб тинч бўлсин.
Оти ҳам ёруғликда
Арпа, сомонга тўйсин.**

«Девон»даги кўплаб халқ мақолларида ҳам миллий маънавиятимизнинг айрим жиҳатлари ўзига хос йўсинда акс топган. Ҳаммага маълумки, қадимги халқ ривоятлари, дostonларининг етакчи ғоявий йўналиши ва танпарварлик, элини деб жонфидолик қилишдир. Агар «Тўмарис», «Широқ», «Рустам», «Чистони Эликбек» сингари халқ оғзаки ижоди намуналарида ана шундай дўстлик, эл-юрт ҳимояси йўлида жонини ҳам тикиш, халқни ғайритабиий кучлар, офатлардан ҳимоя қилиш сингари юксак ғоялар мужассамлашган бўлса, «Зариадра ва Одатида», «Зарина ва Стриангия», «Сиёвуш» сингари афсоналарда миллий қадриятларимизнинг бошқа жиҳатлари ҳам тасвирланган. Агар биз Зарина ва Одатида образларида, бир томондан, аёллардаги матонат, сабр-бардош, аҳд-паймонга садоқат каби олийжаноб хислатлар тажассумини кўрсак, иккинчи томондан, ўзбек аёлларига хос ифрат-назоқат, шарм-ҳаё, аждодлар удумига ишонч, оила бутунлигини авайлаш сингари ғоятда ибратли жиҳатларининг мужассамланганлигини ҳис этамиз. Зарина севгилиси Стриангия билан адолат учун курашда халқ исёнини бошқаради, зиндон азобини тортади. Ҳақиқат тантана қилиб, юртда осойишталик ўрнатилиб, ёшлар му-

род-мақсадга етадиган онларда Стриангиянинг уйланганлигини билиб қолган Зарина бундай никоҳни рад этади. Аламига чидай олмаган йигит ханжар билан бағрини чок этади. Демак, қиз ирода, маънавий-ахлоқий жиҳатдан йигитдан устун. У бировнинг бахти, оиласининг бузилиши эвазига хушбахт бўлишни ўзига ор, деб билади. Одатида эса аждодлар удумига риоя қилгани учун кўзланган ниятига етади.

Бизнинг аждодларимиз ҳамиша тинчлик учун, кўшни-қардош халқлар билан тотувликда яшаш учун интилиб келган, ўз юртларининг дахлсизлиги йўлида мудом кураш олиб борган. «Сиёвуш» дostonида халқ қахрамонлиги билан бирга ҳалоллик, поклик, жангга нисбатан сулҳга интилиш, шаҳару қишлоқларни обод этиш, боғу роғлар барпо қилиш сингари илгор ғоялар ифодаланган. Шаҳзода Сиёвуш икки давлат ўртасида бошланиши муқаррар бўлган жангнинг олдини тўсиш — сулҳ тузиш учун отаси раъйига зид боради. У разолат, жаҳолат, бадбинлигу ирвофитнага қарши ақл-заковат билан иш тутайди. Натижада жонини хавф остига қўйиб бўлса ҳам халқ бошига вайронагарчилик келтирадиган қатли омнинг олдини тўсади, «тинчлик элчисин» номини олади, турли эътиқоддаги қавмларнинг ҳамжиҳатликда яшашини иштайди.

Демак, қадимги ўзбек қўшиқлари, ривоят ва дostonларида аждодларимизнинг азалий орзу-умидлари, курашу ижодкорлик меҳнати тасвири билан бир қаторда миллий қадриятларнинг кўп жиҳатлари акс эттирилган. Халқ шеърятини «Наврўз», «Меҳржон» каби деҳқон байрамларининг зўр кўтаринки руҳда тасвирланганлиги ҳам фикримизни тасдиқлайди. Султон Маҳмуд Ғазнавий замонида «Наврўз» деҳқонлар байрами сифатида расмий равишда тантана қилиш жорий этилган. Бу хусусда Наршахийнинг «Бухоро тарихи», Берунийнинг «Қадимги аждодлардан қолган ёдгорликлар», Умар Хайёмнинг «Наврўзнома», Саолибийнинг «Ғурур» китобларида (X—XI асрлар) қимматли маълумотлар мавжуд.

Халқимизнинг энг қадимги ёзув ёдгорликларида ҳам миллий маънавий қадриятларга эътибор, уни эъзозлаш анча кучли. Бизга қадар сақланиб қолган сўғд,

Ўрхун-Энасой, «Авесто» каби ёзма ёдгорликлардаги далиллар ана шу мулоҳазаларни тасдиқлайди. Масалан, Ўрхун-Энасой ёзув ёдгорлигида туркий халқлар миллий қадрият (VII аср)ларимизнинг кўп томонлари ўз аксини топган. Дастлаб шуни таъкидлаш керакким, Ўрхун ва Энасой соҳилларида, кейинчалик турк оламининг турли минтақаларида топилган бу ёзувда туркий элатларнинг бирлигини таъминлаш ва ҳоқонликни мустаҳкамлашга чорлаш — етакчи мулоҳазалардан ҳисобланади. Култегин ўн икки яшарлигидан бутун умрини илм ўрганиш, ҳунар эгаллаш, ҳарбий машқларда чиниқишга сарфлаб, камолотга етгач эса, эл-юрт ҳимояси йўлида жасорат, фидойилик кўрсатишга интилган. Ёзувда «Култегин иним вафот этган бўлса ҳам у қилган яхшиликлари билан эл тилида, дилида абдий сақланади, унинг ҳаёт йўли кейинги авлодларга бир ибратдир» деган кишини тўлқинлантирадиган сатрлар мавжуд. Тўнгю Кўк битикларида эса билим ўрганишга, давлатни илм асосига қурилган қонун билан бошқаришга, ҳамиша фуқарога нисбатан адолатга риоя қилиш сингарии доим ва ҳамма замонларда долзарб бўлган масалалар уқтирилган. Ёзувда туркий қавмларнинг турмуш тарзи, ашёлар номи, ўлчов бирликлари, ҳарбий усул ва услублар (тактика ва стратегия), қўшин турларининг номлари турк бирлиги йўлида кўрилган тадбирлар баён этилган. Жумладан, Илтереинхон бошчилигида туркларнинг жамлашуви шундай нақл этилган: «Чуғой кузни ва Қорақумни манзил қилиб олган эдик. У ерда кийик еб, кўён еб яшардик. Халқнинг озиғи йўқ эди. Душман атрофга қанотини ёзганди. Биз шай эдик, эрк учун курашувчилар шундай туради... Тўқуз ўғуз халқи устига бир ҳоқон ҳукмрон бўлди».

Бизга қадар намуналари кўп сақланиб қолган, давлатчилигимиз ҳамда маънавий ҳаётимизнинг айрим жиҳатлари хийла аниқ кўрсатилган ёзув сўғд ёдгорликларидир. Ёзувнинг Панжакент, Кенсой ҳамда Қорақурум дараларидан кўплаб намуналари топилган. Уни ўрганишда Лившиц, Исҳоқов ҳамда Искандаровларнинг хизматлари катта. Сўғд ёзувларида, бир томондан, турли бекликларнинг ҳамжиҳатликда араб босқинчиларига қарши курашга даъват, улар ўртасидаги дипломатик муносабатлар, Буюк Ипак йўлининг турли йўналишлари орқали Шарқий Туркистон, Хитой ҳамда Ҳиндистон билан савдо-сотик ишларини юритиши ўз аксини топган бўлса, иккинчи томондан,

маҳаллий халқлар аждодларининг миллий удумлари ифодаланган. Бир неча хатларда Панжакент ҳокимлиги ҳамда Фарғона бекликлари ҳудудида яшаган халқларнинг тўй маросимлари, никоҳ қайди қоидалари баён этилган; тўй тантаналарида гулхан ёқиб, келинни унинг атрофида айлантириб ўтиш одати ёзилган. Турк шаҳзодаси Уттеген билан панжакентлик малика Дурдона никоҳи қайди тафсилотлари кўп жиҳатдан диққатга молик. Унда халқимиз тўй маросимининг баъзи қирралари ҳам ёзиб қолдирилган.

Маълумки, ҳозирги санъатшунослар Мовароуннаҳрда инсон ташқи кўриниши — афтини тасвирлаш, яъни портрет жанри XI асрда пайдо бўлган, деган хулосага келишган. Кушан императорларининг тангаларга туширилган акслари ҳамда Қорақурум дарасидаги қояга сўғд шаҳзодасининг сурати туширилганлигини аниқлаш, бу жанр бизда қадимдан мавжуд эканлигини яна бир қарра исботлайди.

Миллий қадриятларимизнинг кўп қирраларини ўзида мужассамлаштирган энг муҳим ёзма ёдгорлик «Авесто»дир. Зардўштийлик динининг муқаддас китоби бўлмиш «Авесто»нинг илк саҳифалари бундан уч минг йил илгари Хоразмда яратила бошлаган. Еттинчи асрга келиб эса, уни Амударё соҳилидаги туя боқувчилар қабиласидан бўлмиш, зардўштийлик динининг асосчиси Зардўшт томонидан шақллантирила бошланган. Ер юзида биринчи шоир, воиз, донишманд Зардўшт кўпхудолик ақидаларига зид ўлароқ, яккахудолик ғояларини тарғиб этгани учун ҳаёти хавф остида қолади.

Қадимги юнон донишманди Плиний таъбири билан айтганда «бир миллион кўшиқдан иборат» бўлган ушбу китобда дин назарияси, амалиёти билан бир қаторда Мовароуннаҳр ва қадимги Эрон халқларининг тарихи, маданияти, оғзаки ижоди, миллий удумларига оид жуда кўп қимматли маълумотлар, далиллар мавжуд. Бундай мулоҳазалар китобнинг «Вендод» қисмида, айниқса, анча кенг ва баътафсил баён этилган.

Маълумки, халқимиз қадимдан серфарзандликни ёқтирадиган, «ўнта бўлса ўрни бошқа» деб иложи борича наслни кўпайтиришга интиладиган халқ. «Авесто»да халқимиздаги ана шу олийжаноб фазилат тангри — Яздон томонидан олқишланади. Зардўшт Ахура Маздадан «Серфарзанд хонадонга нима берасан?» деб сўраганда У: «Бундай одамларни ўз ҳимоямга

EKOLOGIK XAVFSIZLIK SIYOSATI

Odam paydo bo'gan davrda — «tabiat-inson» munosabatlari oddiy mehnat vositalariga asoslangan edi. Keyinchalik antropotexnogen ta'sir imkoniyatlari subektiv omilning maqomini o'zgartirib, V. I. Vernadskiy aytganidek, biosferani o'zgartiruvchi faol «geologik kuch»ga aylandi.

Ekologik xavfsizlik insonning moddiy va ma'naviy asoslarini ishlab chiqarish jarayonida namoyon bo'ladi. Bunda ekologik siyosat bir tomondan, «tabiat — jamiyat — inson» majmuasidagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-ma'naviy munosabatlarda aniq mazmun kasb etib, o'z tarixiy davrining moddiy ishlab chiqarish xususiyatlaridan ajralib chiqarish xususiyatlaridan ajralib qolmaydi. Ikkinchi tomondan, ekologik siyosat natijasida vujudga kelgan «tabiat-jamiyat» ichki mutanosibli, biosfera muvozanati jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-siyosiy rivojlanish darajasini ifodalaydi.

Mehnat qurollarining rivojlanishi natijasida tabiatga antropogen ta'sirning kuchayishi bilan xilma-xil myammolar vujudga kela boshladi. Keyinchalik eca ekologik siyosat insonning tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan amaliy xatti-harakatlari, tajribalari, an'analari, ilmiy g'oyalarning manfaatlashgan majmuasiga aylandi. Ayni paytda ekologik siyosat konkret jamiyatda yashayotgan shaxslarning ruhiy holatlari, hissiyotlari, kayfiyatlari va intilishlarini, ijtimoiy ruhiyatini muayyan manfaatlariga asoslangan ekologik maqsadlarini ifodalaydi.

Jamiyat rivojlanishini belgilovchi siyosiy munosabatlar majmuasi insonning tabiatni muhofaza qilishdan iborat faoliyatining asosi hisoblanadi. Bunday holda, ekologik siyosiy munosabatlarning nisbatan mustaqilligi, xususiy hodisa emas. Chunki «tabiat-jamiyat-inson» majmuasidagi amaliy munosabatlar yig'indisi ekologik siyosat yordamida boshqariladi. Shunga ko'ra tabiatni muhofaza qilish sohasidagi «siyosatdan holi bo'lgan» amaliy munosabatlarni, borliqni ekologik siyosatdan ajratgan holda olib qarash metodologik jihatdan xatodir.

Ekologir faoliyat insoniyat tarixining dastlabki bosqichlarida sodda xarakterda bo'lib, jamoaning sof hayotiy ehtiyojlarini

оламан, ҳаётини фаровон, ризқини мўл қиламан» деб жавоб беради. Шунинг учун ҳам зардуштийлик ақидасича катта оилалар жамоа томонидан ҳимоя қилинган. Бир йўла 2—3 тадан фарзанд кўрган оилалар туя билан мукофотланган, уларга доимий нафақа белгиланган. Ер юзидан инсон зурриётининг кўпайишига қарши чиқиб, қасддан турмуш қурмай юрган қиз қопга солиниб, 25 дарра билан калтакланган; уйланмасдан юрган эркак доимий темир камар боғлаб юришга мажбур этилган. Умуман, сερнуфуз оилалар жамоада катга обрўта, алоҳида имтиёзларга эга бўлишган.

Халқимиз қадимдан деҳқончилик билан шуғулланиб, боғу роғлар барпо этишга, ариқ, зовурлар қазилш, каналлар чиқарилшга, ҳатто, катта карвон йўллари ёқасида, чўлларда ҳам сардобалар қурилшга алоҳида эътибор беришган, уларнинг муҳофазаси билан махсус шуғулланишган. Шунинг учун ҳам «Авесто»да бу масалага жиддий муносабатда бўлиш лозимлиги махсус уқтирилган. Ҳовуз, қудуқ, ариқ сувларини ифлос қилишга қарши махсус кураш олиб борилган: анҳор ва ариқ бўйларида мол боқишга, отларни боғлашга руҳсат этилмаган; қудуқ ва ҳовуз сувини ифлос қилганларга катга жарима солинган. «Инсон бутун умри давомида сув, тупроқ, ҳаво, олов, умуман, дунёдаги жами яхши нарсаларни покиза ва бус-бутун асрашга мажбурдир... Ер-сув, оловни асраш қоидаларини бузган ҳар бир киши 400 қамчи калтакланиш жазосига маҳкумдир», «Ҳар бир инсон ўзи туғилиб ўтган (Заминни) Мамлакатни муқаддас билмоғи шарт».

Китобда оила поклиги, шахсий поклик, боғ-роғлар, гўристонлар барпо қилиш қонун-қоидалари ҳам баён этилган. Қабристон ҳудудидан 50 қадам наригача меваги дарахтлар ўтқизмаслик, зироат экмаслик қатъий талаб этилган. Гўристонлар ичига арча, сандал ҳамда мева бермайдиган зайтун дарахтларини ўтказишгагина ижозат беришган.

Бундан ташқари «Авесто»да чорвачилик, деҳқончилик, бола тарбияси, инсон камолоти, ахлоқ-одоб низомлари ҳам хийла батафсил баён этилган: Ватанин севиш, инсонпарвар бўлмоқ, ширинсухан, меҳрибон, ҳалимлик қилмоқ, барча инсонларга ғамхўр бўлмоқ хусусида панднасихат қилинади: «Илоҳий қонунга бўйсинадиган, яхши киши, яқин одамига

меҳрибон бўлиш, муҳтожлик ва хавф-хатар остида қолганда кўмаклашишга шайлик, кишилар бахт-саодати учун ёвузликка қарши фаол курашишга тайёр бўлиш, ҳамма билан аҳил ва тоғувликда, биродарликда яшашга интилишда номаён бўлади. Инсон фикран ҳам, хаёлан ҳам ҳасадгўй бўлмаслиги лозим, яхши ниятли киши ҳеч қачон дарғазаб ва жаҳолатга берилмайди, чунки жоҳиллик ҳолатида у яхши ниятини йўқотади, бурч ва адоватни унутиб, ножўя ҳаракатлар қилади». «Авесто»да Ватани, она-заминни муқаддас билмоқ, уни девлар, ғайритабиий кучлару офатлардан асрамоқ масаласи ибодат йўсинларида ҳам, қўшиқлар, мадҳияларда ҳам кўплаб мароғаб қайта-қайта уқтирилади.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, Мовароуннаҳр қадимдан илм-фаннинг ҳамма соҳалари бўйича кишилик жамиятининг асосий маркази бўлган. Ибн Сино, Ар Розий сингари жаҳоний табибларнинг шу сарзаминдан етишиб чиққани бежиз эмас экан. Зероки, «Авесто»да мингдан зиёд доривор ўсимликлар номи берилган, беморларни даволашнинг усуллари кўрсатилган, дори тайёрлаш йўллари баён қилинган, табиб қасамёди, табобат рамзи заҳар сочаётган илон илк бор «Авесто»да битилган, чизилган.

Хулоса қилиб айтганда, узоқ тарих соҳиби, бой маданий, илмий, бадийи неъмат ижодкорлари ўзбек халқининг миллий қадриятлари ранг-баранг. Улардан баъзиларининг тарихи эрамаздан олдинги IX асрларга, оғзаки ижод асарларию ёзма ёдгорликларга бориб тақалади. Биз бундай сарчашмаларни изчил, ҳар томонлама ўрганиб, ўргатиб, тартиб этиб бормовимиз лозим. Хусусан, «Авесто»даги «Кучукни калтакласанг бахтсиз бўласан», «Чорвани кўпайтирсанг эл ризқининг мўл бўлишига сабаб бўласан», «Дон экиб, нонни кўпайтирсанг, девларни қувган, балоларни дафъ этишга ёрдам берган бўласан» сингари фикрлар, оила гигиенаси, атроф-муҳит покизалигини сақлаш, яйловлар, боғ-роғларни пайҳон этмасликка, табиатни муҳофаза қилишга, инсонлар истиқомат қиладиган манзилгоҳларда кўпроқ мевали дарахтлар ўтқазилушга, ихота дарахтзорлари барпо этишга ундаш сингари мулоҳазалар ҳамон ўзининг катта таълимий-маърифий аҳамиятини сақлаб келмоқда.

қондирishga қаратилган edi. Keyinchalik iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy, mafkuraviy omillarning rivojlanishi, tabiat bilan inson o'rtasidagi munosabatlarning siyosatlashuviga olib kelgan. Jamiyatning nisbatan yuqori taraqqiyot bosqichlarida bu moyillik kuchayib, ekologik siyosatning ustuvorlashuvi vujudga kelgan. Insoniyat tarixida ishlab chiqarish usulining rivojlanishiga mos ravishda tabiatni muhofaza qilish amaliy tajribalarining umumlashuvi, ekologik siyosatning nazariy darajalariga asos bo'lgan.

«Tabiat-jamiyat-inson» munosabatlari har bir tarixiy davrida insoniyat mavjudligining rivojlanishiga mos ekologik siyosat vujudga kelgan va turli darajada namoyon bo'lgan. Darhaqiqat, insoniyat tarixining dastlabki davrlarida ekologik siyosat tabiatni muhofaza qilish bilan bog'liq ijtimoiy amaliyotning urf-odatlarini, rasm-rusumlar, amaliy an'analarini boshqarish mexanizmlari sifatida namoyon bo'lgan.

Ekologik xavfsizlik siyosatining ildizi ijtimoiy-axloqiy munosabatlarga borib taqaladi. Boshqacha aytganda axloq «tabiat-jamiyat-inson» munosabatlarini muvofiqlashtiruvchi ekologik munosabatlarning umumgumanistik xarakterini belgilaydigan mezon. Shu nuqtai nazardan, ekologik siyosat turli yunalishlarini va ularning rivojlanish qonuniyatlarini ma'naviyat bilan bog'lab o'rganish muhim ahamiyatga ega. Zero, umuminsoniy ma'naviy qadriyatlarining tabiatni himoya qilish yo'nalishlaridagi ichki mutanosibligini ta'minlash ekologik siyosat samaradorligini ta'minlash ekologik siyosat samaradorligini oshirishning zaruriy shartidir.

Ekologik adabiyotlarda jamiyatning ekologik siyosatini ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy jihatlardan nisbatan mustaqil: ilmiy-texnika inqilobigacha va uning boshlanishi bilan bog'liq ikki yirik — «tabiatga bo'ysunish» va «tabiat ushtidan hukmronlik» davrlariga ajratib o'rganish taklif qilingan. Bu printsipga ko'ra, ishlab chiqarish vositalariga mulkchilik shakllari ekologik siyosatni belgilovchi asosiy mezon hisoblanadi. Insoniyat tarixining turli bosqichlarida tarkib topgan ishlab chiqarish vositalariga mulkchilikning shakli yoki mulk munosabatlari, tabiatdan foydalanishning butun tashkiliy tizimida belgilovchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Adolat HAMDAMOVA,
Buxoro Davlat universiteti
o'qituvchisi.



ISMI JISMIGA MONAND

«Muloqot» so'zining o'zagi arabcha bo'lib, o'zbek tilimizga so'zma-so'z tarjimasi «shaxsan yoki bevosita uchrashuv, yuzlashuv, yuz ko'rishish» degan ma'nolarni anglatgani bois yangi ta'sis etilgan jurnalning bu nom bilan atalishi menga dastlab g'alatiroq tuyulgan edi. Lekin yangi jurnal sahifalarida e'lon qilingan maqolalar, qolaversa jurnalning umumiy yo'nalishi bu «g'alati» nom, ta'bir joiz bo'lsa, uning ismi jismiga ham, mazmun-mohiyatiga han to'la-to'kis monand ekanligiga keyinchalik to'la ishonch hosil qildim.

Yangi jurnalning dunyo yuzini ko'rishi mamlakatimiz osmonida quyoshdek charaqlagan nurafshon to'qsoninchi yillarning boshiga to'g'ri kelgandi. Binobarin «Muloqot» jurnalining paydo bo'lishi yurtimiz hayotida yuz bergan tom ma'nodagi ijobiy o'zgarishlar, yangi bir tarixiy davr bilan bevosita bog'liq. Mana shu o'tgan yillar davomida «Muloqot» jurnali mustaqilligimizning farahbaxsh g'oyalarni keng xalq ommasi, ayniqsa yoshlarimiz ongiga singdirishdek buyuk bir maqsadga qaratilgan rang-barang keng qamrovli ilmiy-ommabop maqolalarni armug'on qildi.

O'n yil mobaynida jurnalda chop etilgan qimmatli maqolalar silsilasida boy va

betakror merosimiz, ko'hna va ibratli tariximiz, azal-azaldan jahon ilm-fani tamadduniga salmoqli hissa qo'shgan buyuk allomalarimiz haqidagi ma'lumotlarni alohida ta'kidlashni istardim. Mavridi kelganda aytish joizki, bu muhim masalada o'n yashar «Muloqot»ning tezkorligi, o'ziga xos uslubda «uloqni olib ketishligi» har qanday tahsinga sazovordir.

Gapim quruq bo'lmasligi uchun bir misol keltiraman. Ko'p nashrlar (hatto ba'zi ro'znomalar ham) hali «rejaga kiritishni» o'ylab yurganda «Muloqot» jurnali birinchilardan bo'lib hukumatimiz qaroriga ko'ra bu yil tavalludining 1130 yilligi keng ko'lamda nishonlanadigan buyuk mutakallim imom Abu Mansur al-Moturidiyning hayoti va ilmiy merosi haqidagi qimmatli maqolani e'lon qildi. Ilohim, mana shunday tezkorlik, hozirjavoblik sevimli jurnalimizni hech qachon tark etmasin. «Muloqot» jurnali ijodiy jamoasini, uning tinib-tinchimas bosh muharriri Barot Boyqobilovni jurnalning o'n yilligi bilan qizg'in va samimiy tabriklayman.

Fursatdan foydalanib ba'zi istaklarimni ham bildirishni lozim hisoblayman: jurnaldan o'rin olgan ba'zi maqolalar uzundan-uzun bo'lib, ayrim hollarda ko'pchilikka ma'lum narsalarni takrorlashdan

nariga o'tmaydi. Nazarimda mualliflar safi birqadar tor, yangi kuchlar hisobidan ularni kengaytirish kerak. O'tmishda yashab o'tgan buyuk allomalarimizning hayotlari va faoliyatlaridan yorqin, ibratli tomonlarini ko'proq yoritish kerak. Ma'rifiy yo'nalishdagi bu ma'lumotlar xalqimiz uchun, ayniqsa yoshlarimiz uchun g'oyatda foydali bo'lishligi shubhasizdir (Imom al-Buxoriy, Jorulloh az-Zamahshariy, imom al-Moturidiy va hokazolar). Bu yo'nalishdagi materiallar (maqolalar) savol-javob tarzida qisqa va lo'nda bo'lsa, ham ularning ta'sirchanligi ortadi, ham qiziqish bilan o'qilib, osonroq «hazm» qilinadi. Hozirgi vaqtda faoliyat ko'rsatayotgan tanig'li olimlarimiz bilan suhbatlar, ularning hayoti, ilmiy yo'llari, boy tajribasi, yoshlarga nasihat va o'g'itlarini yoritish ham g'oyatda foydali bo'ladi deb o'ylayman. Chunonchi shu tarzda chop etilishi bu hashrni tom ma'noda o'z ismiga munosib aylan muloqot maydoniga aylantirib bora-veradi.

Ubaydulla UVATOV,
Xalqaro «Oltin Meros»
xayriya jamg'armasi
raisining birinchi
o'rinbosari, filologiya
fanlari nomzodi.

МИЛЛИЙ ЛИБОС ВА МИЛЛИЙ ҚИЁФА

Ҳар бир миллатнинг ўз менталитети ва қиёфаси бор. Бўлмаса, барча миллат вакиллари бир-бирига айнан ўхшаган бўларди. Ўзбекни эстондан, қозоқни француздан, тожикни инглиздан, туркманни немисдан фарқи энг аввало қиёфада намоён бўлади.

Хўш, «миллий қиёфа» деганда нимани тушунамиз? Бунинг учун аввало, «қиёфа» ва «шахс қиёфаси» деган тушунчаларга муурожаат қилишга тўғри келади. Чунки, миллий қиёфа шу миллатга мансуб бўлган шахсларнинг ўзига хос ташқи кўринишидан намоён бўлади. Шахс қиёфаси деганда, энг аввало, ташқи белгилар, жумладан, қақди-қомат, юз тузилиши ва кийимлардан ташкил топган кўринишни тушунамиз. Шахснинг ташқи тузилиши, қомати, ранги-туси, юзи... буларнинг ҳаммаси қиёфанинг асосий белгиларидир. Қиёфа кўпроқ ташқи кўриниш образи сифатида намоён бўлади. Сўзсиз, инсонда ташқи қиёфа гўзал бўлиши керак. Чехов айтганидек, «Инсонда ҳамма нарса: қалби ҳам, сўзи ҳам, юзи ҳам, иши ҳам гўзал бўлиши керак».

Баъзилар тўғридан-тўғри ташқи қиёфасини чиройли қилишга интилишади. Айримлар бунга эришади ҳам. Бироқ ички гўзаллик бўлмаса, ташқи гўзалликнинг ўзи сунъий бўлиб қолади. Бундайларнинг қиёфаси сунъий гулни, жонсиз қўғирчоқни эслатади. Ҳақиқий гўзалликнинг белгилари қалбдан чиқади. Аниқроғи, инсон руҳиятида гўзаллик бўлса, у ташқи қиёфада, инсон истарасида ўз аксини топади. Инсон маънавияти юқори, тоза бўлса, унинг қалбидан гўё олийжаноблик нури таралиб туради. Демак, инсон доимо маънавиятини баркамол, руҳий дунёсини гўзал қилишга интилиши лозим. Борди-ю, ички ва ташқи қиёфа бир-бирига мос бўлмаса, номувофиқлик вужудга келади. Кўпроқ ички моҳият ташқи кўринишга таъсир этади. Ақлли, билимли, салоҳиятли, одобли одамнинг қиёфаси аста-секин ўзига мос бўлиб боради. Агар борди-ю, инсон табиатан хунук бўлиб туғилса-ю, бироқ у ҳаёт давомида яхши тарбия олса, одоб ўрганса, билимини мунтазам оширсан, ақл-заковатли, фаросатли бўлишга интилса, унинг ўсиб бораётган ақлий ва маънавий салоҳияти ташқи қиёфасида зоҳир бўла бошлайди.

Олимларнинг фикрича инсоннинг ташқи наслий қиёфаси 30—40 ёшларгача сақланиши мумкин экан, сўнг унинг қиёфаси ўз маънавий олами қандай бўлса, шунга мослашиб кетар экан. Демак, бир инсон ота-онадан соғлом ва гўзал, баркамол бўлиб туғилса-ю, бироқ улғайиши жараёнида у маънавий-ахлоқий ривожлана олмаса, унинг ташқи кўриниши асли наслий қиёфасига ўхшамай қолар экан.

Биз аждоларимиз маънавий баркамол, салоҳиятли бўлиб жаҳоншумул ишларни амалга оширганидан фахрланамиз.

Мустақиллик туфайли миллий тикланиш содир бўлаётган ҳозирги даврда биз миллий қиёфа ҳақида ҳам жиддий ўйлаб кўришимиз керак. Миллий қиёфанинг замани бўлмиш ички руҳий дунёмиз, маънавиятимизни равнақ топтириш жараёнида билимли, ақли, фаросатли, салоҳиятли, истеъдодли бўлишга интилмоқдамиз. Шунинг билан бирга ташқи кўринишимиз кўркем, бақувват ва жисман баркамол бўлишга ҳаракат қилмоғимиз лозим. Шарқда, энг аввало, «тани-жонинг омонми?» деб сўрашади. Демак, оддий ва содда қилиб айтганда, аввало, миллатнинг жони ҳам, тани ҳам бақувват бўлса, миллий қиёфа баркамол бўлади.

«Миллий қиёфа»ни тушунишимиз учун уни шартли равишда иккига бўлиб, миллий қиёфанинг — ички мазмуни ва ташқи кўриниши ҳақида гапиришимиз мумкин. Хўш, миллий қиёфанинг ички мазмуни нимадан иборат? Бизнингча, миллий онг, миллий руҳ, миллий маънавият кабилар миллий қиёфанинг ички мазмунини вужудга келтиради. Миллий анъаналар, миллий қадриятлар, миллий санъат, миллий либос кабилар миллий қиёфанинг ташқи кўриниши сифатида намоён бўлади.

Миллий қиёфанинг намоён бўлишида миллий либослар ҳам муҳим ўрин тутади. Кўпчилик, либос миллатнинг ташқи қиёфаси билан боғлиқ деб билади. Тўғри, либос миллатнинг ташқи қиёфасининг энг муҳим атрибути (қисми) сифатида намоён бўлади. Одамни кийимсиз тасаввур қилиб бўлмаганидек, миллатни ҳам анъанавий либосларсиз ҳолда гавдалантириш қийин. Анъанавий либос миллий қиёфа билан уйғунлашиб кетади. Уларнинг бирини иккинчисисиз тасаввур қилиб бўлмайди.

Миллий либоснинг шаклланишида бир неча омиллар муҳим ўрин тутлади. Уларнинг биринчиси — ташқи (табиий) омил. Ташқи омил деганда, миллат вакиллари истиқомат қиладиган иқлим, атроф-муҳит, табиат, турар жой хусусиятлари (тоғли, боғли, даштли, дарёли манзил кабилар) назарда тутилади. Масалан, совуқ иқлимда (шимолда) яшайдиган халқлар билан иссиқ иқлим халқлари киядиган либослар бир хил бўлиши мумкин эмас. Тоғда ва чўлда яшайдиганларнинг либослари ҳам турлича бўлади.

Иккинчидан, миллий қиёфа шаклланишида аҳолининг турмуш тарзи, маълумоти, меҳнати, ҳунари, касби ҳам аҳамият касб этади. Масалан, ўзбек деҳқони ва қозоқ чорвадори турмуш тарзи ўзига хос ва касбига мос либосни тақозо қилади. Учинчидан, халқ фалсафаси, маданияти, ижоди, диний эътиқодлари ва миллий анъаналари ҳам либосда ўз ўрнини топади. Масалан, ўзбек дўпписининг кўринишида дунёнинг тўрт томонини боғловчи рамзий нақшлар, қозоқ дўпписидagi осмон гумбазини рамзийлаштирадиган кўриниши бу халқларнинг фалсафаси, анъаналарини ифодалайди.

Миллат либосига ҳатто дин ҳам таъсир этиши мумкин. Масалан, будда, христиан, ва албатта, ислом дини ўз диний тушунчалари ва эътиқодлари билан бирга ўзига хос либосларни дунёга тарқалишига кўмак беришган. Тўғри, диний либосларнинг кўпи маҳаллий кийимлар билан уйғунлашиб, ҳар бир ҳудудда ўзига хос кўринишларга эга бўлиши мумкин. Масалан, Марказий Осиё дин арбобларининг либослари Араб мамлакатлари диндорларининг кийимларида фақат умумийлик ва ўзига хослик томонлари мавжуд.

Тўртинчидан, миллий либос — бу миллий менталитет билан ҳам боғлиқ. Аниқроғи, миллий либос — миллатнинг онги, психологияси, руҳияти асосида пайдо бўлади. Миллатни характери — либосида ўз аксини топади. Масалан, енгилтак одам ҳеч қачон мумтоз (классик) усулда кийим киймайди. Рухий касал одамнинг ҳам кийими ўзига хос бўлади. Биз Марказий Осиёда туриб, Европада бир хил кийинишади, деймиз-у, бироқ французларнинг либоси англияликлар либосидан фарқ қилишга эътибор бермаймиз. Модачиларнинг фикрича, французларнинг кийими англияликларнинг кийимидан фарқи шундаки, уларнинг ҳар бири характердан келиб чиқади. Демак, миллий характер миллий либоснинг шаклланишида муҳим ўрин тутди.

Миллий қиёфа миллатнинг ички дунёси — онги, руҳияти, маънавиятининг ўзига хос аксидир. Хуллас, миллий либос — миллат истиқомат қиладиган табиий иқлим, географик минтақа, миллатнинг турмуш тарзи, машғулоти, анъаналари, диний эътиқодлари, миллатнинг онги,

руҳияти, маънавияти асосида шаклланади ва равақ топади.

Миллий либос, тарихий эҳтиёж асосида вужудга келиб, миллат ҳаётида ўз ўрнини топиб, авлоддан-авлодга мерос бўлиб ўтиб, миллий қиёфанинг муҳим ва таркибий қисми сифатида ривожланиб, ўзгариб, мукамаллашиб боради.

Миллий либосни шартли равишда иккига: анъанавий ва замонавий шаклларга бўлиш мумкин.

«Анъанавий миллий либос» дейилганда, тарихий кийимларни, яъни аجدдоларимиз асрлар оша кийиб келган либосларни тушунамиз. Масалан, ўзбекларда ёзда — дўппи, яктаг, белбоғ, иштон, чорик, қиша — телпак, чопон, белбоғ, шим, махси-ковуш кийишган. Булар аجدдоларимизнинг анъанавий кийимлари ҳисобланади.

«Замонавий миллий кийим» деганда анъанавий кийимларнинг ҳозирги замонга мослаштирилган кўринишларини тушунамиз. Замонавий миллий либосларга мисол сифатида эркакларнинг ёқасиз оқ кўйлаклари, қизларнинг сержило атлас кийимларини киритиш мумкин. Уларда анъанавий усул ва ҳозирги замон шакллари уйғунлашиб кетади.

Миллий либослар соҳасидаги энг катта муаммо шундан иборатки, у кейинги асрда яхши ривожланмади. Гуё унинг тарихий кўринишлари қотиб қолди ва тараққий этишдан тўхтади. Бунинг асосий сабаби собиқ шўролар даврида миллий маданият ва унинг таркибий қисми бўлмиш миллий либосларга ҳам «эскилик сарқитлари»дек қаралди, кулгига олинди, бундай кийимлар тарафдорлари миллатчиликда айбланибди.

Мустақилликка эришганимиздан сўнг миллий либосларга эътибор ошди. Эндиликда уларни тараққий эттиришимиз лозим бўлмоқда. Агар биз миллий либосларга эътибор бермасак, унинг бўш қолган ўрнига «ўзгалар»нинг либослари кириб келиши табиий. Ҳозир маълум маъ-

**Биз учун Ватан битта!
Мамлакат битта!
Бизни битта манфаат
бирлаштиради: мустақил
Ўзбекистон манфаатлари!
Ана шу буюк мақсад, олий
манфаат йўлида бирлашиб
курашишимиз керак.**

Ислом ҚАРИМОВ

нода шундай бўлмоқда ҳам. Юртимизга бир томондан — ярим яланғоч ғарб модаси, иккинчи томондан — ҳамма томони берк шарқ либослари кириб келмоқда.

Европадан келаётган мода, айнан Европа қитъаси иқлими, табиати, аҳолисининг маданияти, психологиясига мос келади. Гап шундаки, Шимолий Европада қуёшли, иссиқ кунлар кам бўлади. Қисқа ёзда европаликлар имкониятни қўлдан бермай хафагазак бўлиб, оқариб кетган баданларини офтобда тоблаб, қуёш ҳароратидан баҳра олишга интиладилар. Бу уларнинг соғлиғига фойдали бўлгани учун, ёзда ярим очик кийиниб юришади. Қуёшли Осиё иқлимида бундай кийимга эҳтиёж борми? Врачлар фикрича, фақат ёзда эрталаб, қуёш чиқаётган ва кечқурун — қуёш ботаётган вақтда, сув ҳавзалари ёнида бундай либослар кийиб юрса бўлар экан. Бошқа вақтларда бундай очик кийимларда соғлиқни мустаҳкамлаш ўрнига ортиқча радиация олиб, касалга йўлиқиш ҳеч гап эмас. Қолаверса, Ўрта осийликларни менталитети, одоби, ахлоқи, одатлари бошқача. «Ярим яланғоч» либос кийганларни маҳаллий халқ тўғри тушунмасдан, уларга бошқача муносабатда бўлиши ҳам мумкин.

Энди «ярим очик» Ғарб либосига тескари бўлган «бутунлай ёпиқ» шарқ либосига тўхталасак. У ерда бундай либосга катта эҳтиёж бор. Чунки, араблар асосан суви кам чўлларда яшаб келишади. Бу томонларда қум тўзонлари бўлиб туради. Шу боисдан бу ерда қуёш қуйдирамаслиги, баданга қум-тўзон ёпишмаслиги учун бутунлай берк либос — ҳижоблар кийиш лозим бўлади. Бироқ арабларнинг иқлимларига мос либоси бизга гўёки диний либос сифатида кириб келмоқда. Аслида диний эътиқод либосда эмас, қалбда бўлиши лозим. Агар биз ўз маҳаллий шароит ва анъаналаримизга мос миллий либосларимиз ҳақида ўйламасак, бу борада тадқиқотлар олиб бормасак, ўзгалар либослари «асири» бўлиб юраверамиз.

Хуллас, миллий либосни йўқотиш — миллийликнинг муҳим қисмидан ажралиш демакдир. Шу сабабли, миллий либосларни замонавий турларини яратишга киришиш керак. Бунинг учун бу борадаги муаммоларни аниқлаб, уларни ҳал қилиш йўлларини излашимиз лозим.

Биринчидан, турли ёшдагиларнинг вакилларга — болалар, ўспиринлар, ёшлар, ўрта ёшлилар, қарияларга мос ранг-баранг миллий кийимлар яратиш устида иш олиб боришимиз зарур.

Иккинчида, турли касбдагилар учун қулай либослар яратилиши керак. Масалан, деҳқонлар, чўпонлар, фермерлар, сут соғувчилар, механикаторлар, инженерлар, агрономлар, ўқитувчилар ва бошқалар меҳнати учун қулай ва гўзал кийимларга зарурият бор. Ўқувчилар, талабалар учун либослар яратиш ҳам долзарб муаммо.

Мактаб, лицей, коллеж ўқувчилари, студентлар, магистрлар, аспирантлар ва докторантларнинг ўқув ва илмий машғулотларда киядиган либосларини ҳам яратиш керак бўлмоқда. Ҳозир мактаб ўқувчилари учун изланишлар олиб борилмоқда-ю, бошқалар ҳақида эса ҳали ҳеч ким қайғураётгани йўқ.

Учинчидан, уй кийимлари ҳақида ҳам ўйлаб қўриш керак. Гап шундаки, ҳозир уйда турли либослар кийилмоқда. Барчага ўрناк бўлувчи амалдорлар, зиёлилар уйда (ҳатто меҳмон қабул қилаётган вақтда ҳам) спорт кийимида юришади. Чет эллардаги меҳмонхоналарда МДХ давлатларидан борганларни мезбонлар спорт кийими кийганидан ҳам дарров билиб олишар экан. Чунки ривожланган мамлакатлар халқларининг уйда кийиладиган махсус либослари бўлар экан.

Тўртинчидан, миллий спорт мусобақалари учун (ўзида анъанавийлик ва замонавийликни уйғунлаштирадиган) махсус либос (форма)лар ўта зарур бўлаяпти. Ҳозир халқ ўйинлари тикланишга, бироқ миллий спорт либослари топилмаяпти. Халқ ўйинлари ё Европа спорт формаларида, ё Япон қимонларида ўйналмоқда. Наҳотки, миллий спорт мусобақалари ва халқ ўйинлари учун мос либосларни тарихий анъаналаримиз асосида яратаолмасак?!

Бешинчидан, тўй-маросим ва байрам либосларини яратиш миллий маданиятнинг энг муҳим муаммоси сифатида намоён бўлмоқда. Маълумки, тўй ва байрамларга энг яхши либос кийилади. Бироқ, бизда кийиладиган либос балки, яхшидир, бироқ, уларнинг кўпида маъно-манتيқни топиш қийин. Айниқса, келин-куёв либосларида. Тўйларда шундай ҳолларни кузатиш мумкин: келин Европа либоси (фата)да, куёв эса шарқ шоҳлари кийимида ёки келин паранжисмон, юзи ёпиқ либосда, йигит эса 60—70 йиллар модасига мувофиқ шим-костюмда туради.

Республика «Маҳалла» жамғармаси 1999 йил «Қурбон ҳайити» арафасида ўтказган «келин-куёвлар либоси» танлово бу муаммони амалий ҳал қилишда самарали йўллар топиши мумкин эканлигини исботлади.

Еттинчидан, ижтимоий-маданий анжуманлар, мажлислар, театр, концерт, музей, маданият саройларидаги тадбир-томошаларга бориш учун лозим бўладиган либосларнинг ҳам миллий ва умуминсоний қадриятлар уйғунлиги асосида ривожлантириш муҳим аҳамиятга эгадир.

Хуллас, миллий либосларга эътибор бермасдан миллий маданиятни тиклаш маҳолдир. Чунки, миллий либосларсиз миллий қиёфани тасаввур қилиш қийин. Миллий қиёфани йўқотган халқ ҳеч қачон миллат сифатида камол топа олмайди.

Сауле ЮНУСОВА,
маданиятшунос



ДАВЛАТМУРОД

Давлатмурод — табиатан тортинчоқ, самимий, шу билан бирга меҳнаткаш йигит. Унинг қалб оҳанглари бўлмиш шеърлари билан танишсангиз гўё баҳор ёмғиридан кейинги тоза ҳаводан нафас олгандек тиниқлик ҳис этасиз. Шеърларнинг оҳори тўкилмаган, салгина мунгли. Чин дилдан изҳор этилган шеърини мисраларда туғилган юртга, ота-она дўсту ёрга муҳаббат янграйди. Баъзан шоир юрагини ёққан армонлар дунёси Сизнинг борлигингизга ҳам кўчади.

ОДАМЛАР НЕ ДЕРКИН?

Не-не жумбоқларни уриниб, ечиб,
 Ҳаётда ташладим нурли қадамлар,
 Яхшига талинниб, ёмондан кечиб,
 Ёнингизда дадил турдим одамлар.
 Ёнмоқ лаззатини Сиздан ўргандим.
 Бехуда ўтмади кечилган дамлар.
 Мен дунёга билмоқ учун келгандим,
 Оламдан ўтсам сўнг не дер одамлар?..

БЕҒУБОР ЛАҲЗАЛАР

Мовий кенгликларда ястаниб ётган,
 Пахтазорга нигоҳ қадалса ҳар гал,
 Нега сен юрагим тун узра отган
 Тонглари кўрганда кувнайсан бир ҳол?

Орзу иқбол бўлиб кўзга кўринган,
 Рангин адирларни кўриб тошасан.
 Рақибин сузишга ногоҳ уринган,
 Шохдор жуфт кўчқорни кўрсанг шошасан.

Суталари ипак толадай майин,
 Қаҳрабо донига тушганда кўзим.
 Чинордай гужумга термулган сайин.
 Эвлалмай қоламан ўзимни ўзим.

Ёсдан чиқмас экан суюк нарсалар,
 У учқур тулпорлар кувнатар мени.
 Наҳот болаликда кечган лаҳзалар —
 Ҳар зарранга синиган юрагим сенинг?!

САЛТАНАТХОНИМНИНГ КЎЗЛАРИ...

Фарзанд бермаганди унга табиат,
 Ортиқча бойлик ҳам кўрмай яшади.
 Гулгун назарини бу олов ҳаёт,
 Унинг кўзларига бошлаб ташлади.

Шунчалар фаттон бир кўз бўлди пайдо,
 Термулиб тўймайсан, севиб тўймайсан.
 Салтанатхонимни кўрган ҳар жойда
 Бир боқиб нигоҳинг ола билмайсан.
 Бу кўзлар нуридан сув ичган кўнги,
 Руҳан юксаларди, қайта ёнади.
 Шундай шахло кўзни қайси бир енгил,
 «Жодугар», — дегани алам қиларди.
 Шу-шу оғриб қолса кимнинг дилбанди.
 Унинг маъсум кўзи балога қолди.
 Бўйига ярашган кўйлақларидан
 Кимлар тутатгани кесиб олмади.
 Қолмади бирорта бекесик матоҳ,
 Илма-тешик бўлди энг гўзал рўмол.
 Бир умид ловулар кўксига гоҳ-гоҳ,
 Сулувларга таъна, келади малол.
 «Кўзи тегиб» кўрга айланган қизни
 Қулоқ осиб туриб ғамгин сўзига.
 Хоним инъом этди нурли кўзини
 Ширин қизалоқнинг кўрмас кўзига...

СОТҚИНЛАР

Инсон дор тағида тайёр турса-ю,
 Мағрур тура билсанг ўлмоқ ҳам шараф!
 Дилда яшамоққа истак бўлса-ю,
 Кўзни юмаринди бечора Машраб;
 Сотқинлар бўлмаса ҳаётда агар.

Фақат шеър битмасди забардаст Чулпон,
 Кучга тўла эди унинг билаги.
 Ўзбек шу тулроқда яшаб бахт тошган,
 Балки тўхтамасди ботир юраги;
 Сотқинлар бўлмаса ҳаётда агар.

Кетармиди тўймай, чорак аср яшаб,
 Қўргошин зарбидан яна бир шоир.

Қатагон бўлмаса ҳаётни ташлаб,
Усмон ётармиди айтолмай хайр;
Сотқинлар бўлмаса ҳаётда агар.

Бундайн инсонлар жуда кам келар,
Наҳот улар йигит ёшида ўлар.²
Биров ваҳшийларча ўлдирмаса гар,
Улар ҳануз яшайверар эдилар;
Сотқинлар бўлмаса ҳаётда агар.

ҲАР ЮРАК БИР ВАТАН

Киндик қон тўкилган муътабар тупроқ,
Азиздир мен учун жонимдан азиз.
Бу тупроқда унган ҳар яшил япроқ
Ўша япроқларга таъзим қиламиз.
Ногоҳ бориб қолсам ўзга Ватанга,
Юрагим она-юрт томон талпинар.
Узоқ сайёрага инсон борганда,
Юраги Ер шари бўлиб силкинар...

УЙҒОҚ ЮРАКЛАРГА

Елгагай еллар ҳам тўхтайдди, чарчаб,
Бурунлар газабдай бир пасга тинар.
Ҳар тирик мавжудот оромдан яйраб,
Офтоб ҳам толиқиб мизғийди тунлар.

Ой-да қўяр бошин уфқ болишга,
Юлдузлар паршираб кўз юмар сахар.
Фақат Сизгагина мизғиб олишга,
Имкон берилмаган уйғоқ юраклар!

ШУНДАЙ ЯШАШ КЕРАК!

Яшаб сен кимларга, кимгадир ўхшаб,
Ўғлим таъма билан салом бермагин.

Кимдандир панд есанг бир умр йиглаб,
Қачон пайт келар деб пойлаб юрмагин.

Арслоним ўз гаминг, қорнингни ўйлаб,
Ноҳақ ранжитмагин киши дилини.
Мағлуб турганда ҳам ёлгонни сўйлаб,
Ҳасад-ла сиқмагин зўрнинг қўлини.

Ўринга ўчлар бор бизнинг замонда,
Бировнинг ўрнига ўтирмагин сен.
Ҳатто, оёқларинг титраган онда,
Дўстингни устига йиқилмагин сен.

Ғурур осмон бўлса кўкракка сигмас,
Ҳаётга беш кунлик ҳис-ла боқмагин.
Ҳиёнат қилмоққа онанг туққанмас,
Хузур-ҳаловат деб қанот қоқмагин.

Шодлан, камолга ет, дўст излаб топгин,
Олтиндан минг афзал кўргин сен сўзни.
Ор қилган айбдорнинг айбини ёшгин,
Жонингдан севгин сен вафодор қизни.

Бари ўзбекка хос одатий бир ҳол,
Ҳайратга тушгулик жасорат эмас.
Шу улуг Ватанда ҳар битта одам,
Шундай яшамаса инсофдан бўлмас...

НЕ АЖАБ ҚОР...

Қор ёгади, тушган жойи опшоқ бўлиб оқарар,
Шу оқликдан юрагимда опшоқ ҳислар кўқарар.

Қор ёгади, ёққанда у учқун бўлиб сочилмас,
Тушган сайин бу опшоқ қор ҳуснинг нечун
очилмас?

Назаринга илмайсан ҳам ёгаётган бу қорни,
Чунки ҳали уша-уша қутмоқдасан баҳорни.



Бозорбой Жумабоев
сурати

Сен шу қадар мағрурсанки, ойнага ҳам
боқмайсан,
Боққанда-қу, сочларингга гулчечаклар
тақмайсан.

Қор ёғади, шундан сени сўлимлинг сўнади,
Не ажаб, қор Ерга эмас, сочларингга кўнади.

УНИ УНУТМАГАЙ ОЗОД БЎЛГАН ХАЛҚ

Ким агар жон тикиб Ватан йўлида,
Миллат орзуси деб елса-югурса,
Адолат йўлида, ниймон йўлида,
Ҳар доим бир томон — Ҳаққа интилса,
Уни унутмагай озод бўлган халқ.

Ҳурлик бермоқ бўлса халққа мақсади,
Шу йўлда айланса тугга, яловга,
Агар ким улимга тикка боқса-да,

Юрт учун қиролса не-не оловга,
Уни унутмагай озод бўлган халқ.

Кимда-ким эрк учун, истиқлол учун,
Ўқ зарбидан қулаб яна керса қад.
Дунёда тинчликнинг бўлоғи учун
Бир зарра бўлолса, юрт бўлса обод,
Уни унутмагай озод бўлган халқ.

Гўдак кичиригига илинган кўз ёш,
Титратиб юборса агар қай дилни.
Халқ учун куйниб улгайган бардош,
Ёритиб юборса зимистон тунни,
Уни унутмагай озод бўлган халқ.

Умидсизга умид бўлиб ёғилса,
Ёниб ким айланса яна учқунга.
Бировларнинг бахти бўлиб туғилса,
Ким агар ўхшаса нур сочар Кунга,
Уни унутмагай озод бўлган халқ.

СЕВМАСАНГ ҲАМ СУЙДИРАМАН

Хандон-хандон кулишларинг
Шодлигингдан нишонадир.
Бу очилиб туришларинг
Ўзи бир гул, бир донадир.

Жилванг билан шодумон эт,
Сўзинг бўлсин дилга алёр.
Севсанг агар бир умр кут,
Мен ёрига вафодор ёр.

Нозлар айла. кулиб-тўлиб,
Йул тополсанг қалбимга кир.
Мангу учмас орзу бўлиб,
Ёнимда юр, жонимда юр.

Завққа тўлсам жоним сени,
Севмасанг ҳам суйдираман.
Барно-барно сулувларни
Бир сўз билан куйдираман.

Муҳаббатга вафо ўзим,
Севсам ёниб севдим нетай.
Жоним сенга фидо ўзим,
Гар алдасам ўтиб кетай!

Хандон-хандон кулишларинг
Шодлигингдан нишонадир.
Бу очилиб туришларинг
Ўзи бир гул, бир донадир.

СОҲИЛДАГИ СУЛУВ КЕТМАС ХАЁЛДАН

Хаёли тортмоқ-чун жоним ўзингга,
Ҳар кун турфа ранг кўйлак киярдинг.
Дадил боқолмасам олов кўзингга,
Сен буни, ким билсин, нега йўярдинг.
Кўйлақлар қачонлар бўлган фаромуш,
Қанча ўйласам ҳам келмас хаёлга.
Бироқ илк кўрганим соҳилда хомуш,
Соҳилда кўрганим кетмас хаёлдан.



МУҲАББАТ КҮҶИИКЛАРИ

БАХТУ ИҚБОЛ АЙЛАНАР

*Айланар Ер, уйларим-ей,
Сенга келиб боғланар ёр.
Авж пардада куйларим-ей,
Кўкка урлаб ҳур айланар
Сенга келиб боғланар ёр.*

*Қайдин бунча гайратлисан,
Ҳам нозигу қудратлисан,
Зубаржадли, зумрадлисан,
Зебу зийнат, зар айланар
Сенга келиб боғланар ёр.*

*Нозланиб бир жилмайган чоқ,
Сенга кимлар бўлмас муштоқ,
Кўзи чарос, юзлари оқ
Бахту иқбол гир айланар
Сенга келиб боғланар ёр.*

*Ҳали жоним сендай малак,
Кўрмагандир Еру фалак,
Яшаш эмас, асло эрмак
Давру даврон нур айланар
Сенга келиб боғланар ёр.*

*Яйрар кўнгил — жамолингдан,
Манглайдаги бахт холингдан,
Чеккангдаги шу болингдан,
Давлатмурод бир айланар,
Сенга келиб боғланар ёр.*

ЎРТАНДИМ

(Ёқутга)

*Ойдай рухсорина бир назар ташлаб,
Етолмай ўртандим, ёмон ўртандим.
Ошиқлик йўлига кўнгилини бошлаб,
Етолмай ўртандим, ёмон ўртандим.*

*Ипсиз ҳам бу ўтли ташна юраклар —
Бойланди, нияту оппоқ тилаклар,
Оғушга чорласа нозик билаклар,
Етолмай ўртандим, ёмон ўртандим.*

*Ёқут деганлари қиммат тош экан,
Интизор кўздаги томчи ёш экан.
Муҳаббат кўнгилда бир қуёш экан,
Етолмай ўртандим, ёмон ўртандим.*

*Бахтимикан деганим юз азоб бўлди,
Яқин деган йўлим эҳ, узоқ бўлди.*

*Ёзга етдим десам тез кузак бўлди,
Етолмай ўртандим, ёмон ўртандим.*

*Бугун Ёқут ўтда, мен ҳам минг ўтда,
У бошқа бир юртда, мен бошқа юртда...
Дийдорига зорман гулгун ҳаётда,
Етолмай ўртандим, ёмон ўртандим.*

*Давлатмурод кимга боғладинг кўнгила,
Нечун оловландинг, оловландинг дила,
Ҳижронлари ёмон бу ўтти билгил.
Етолмай ўртандим, ёмон ўртандим.*

ИЛТИЖО

*Ўйла ёнар кўзларимда,
кўкрагимда ҳис ёнар,
Хаёлимда тошлар ёнар,
кафтларимда муз ёнар.
Бу тугённавш юрагимда
айтнлмаган сўз ёнар,
Жоним ўтли боқиб кетинг
боқиб кетинг зор бўлай,
Муҳаббат-ла юрагимни
ёқиб кетинг ёр бўлай.
Яхлаб қолган вужудимни
кўзгаб кўйинг ойхоним,
Оғриқ билмас юрагимни
чоғлаб кўйинг ойхоним,
Сўзни сўзга, дилни дилга
боғлаб кўйинг ойхоним,
Жоним ўтли боқиб кетинг
боқиб кетинг зор бўлай,
Муҳаббат-ла юрагимни
ёқиб кетинг ёр бўлай.
Кимга гўзал бу олам-ей
кимларгадир билинмас,
Баланд-баланд бу тоғлар-ей
назарига илнинмас,
Фақат мени гўзалликлар
шароб каби эгар маст,
Жоним ўтли боқиб кетинг,
боқиб кетинг зор бўлай,
Муҳаббат-ла юрагимни
ёқиб кетинг ёр бўлай.
Висол томон интилайин
отдай учқур вақт каби,
Сиздан жиндай меҳр кўриб
яйраб кетай бахт каби,
Севгингизга содиқ бўлай
ботир берган аҳд каби,
Жоним ўтли боқиб кетинг
боқиб кетинг зор бўлай,
Муҳаббат-ла юрагимни
ёқиб кетинг ёр бўлай.*



Шавкат ХАЙИТОВ

НАВОИЙ ВА УБАЙД ЗОКОНИЙ

Алишер Навоий «Махбул-қуллуб» асарининг адабий сарчашмаларидан бири Убайд Зоконийнинг «Таърифот» рисоласидир. «Дах фасл» номи билан машхур бўлган ушбу асарнинг Алишер Навоий пандномасига ўтказган таъсирини биринчи бўлиб профессор Абдуқодир Хайитметов илм аҳлининг эътиборини торган эди: «Илк ўрта аср форс-тожик сағирасида шоир Убайд Зоконий (1270 - 1370) алоҳида ажралиб туради. Унинг ўн фаслдан иборат «Рисолаи ат-таърифот» асари ҳозиргача ноят машхурдир... Убайд Зоконий рисоласидаги ўткир сатира ва киноялар ундан кейинги прогрессив санъаткорларнинг ижодига чуқур таъсир кўрсатди. Масалан, Алишер Навоий «Махбул-қуллуб» асарини яратишда Убайд Зоконийнинг бу лугатнома рисоласидаги ўткир сатирик санъат, ўткир киноя услубидан ҳам кучли таъсирланган. Зоконий ўз асарида ҳар бир ижтимоий гуруҳ характеристикасини бир-икки сўзда берган бўлса, Навоий уларга кенг ва мумкин қадар тугал характеристика бериб, уларнинг астар-пахтасини ағдариб ташлашга ҳаракат қилади».

Босқинчилик ҳарбий юришларидаги сарбозлар тасвири «Дах фасл»да қуйидагича берилган: «Ал-яъҷучу вал-маъҷуч-ки ба вилояте мутаваҷҷех шаванд». Яъҷуж ва Маъҷуж хайлининг «Ер юзида бузғунчилик қилувчи» гуруҳ эканлиги «Қуръон»нинг 18-сурасида (194-оят) ҳам зикр қилинган. Яъҷуж ва Маъҷуж офатиға адолатли шох Зулқарнайн тўсиқ кўяди. Кўринадик, Убайд Зоконий илоҳий китобдан самарали озиқланиб, горагчи ижтимоий тоифанинг қисқа ва аниқ таърифини беради. Алишер Навоий «Махбул-қуллуб»нинг «Ясоғлик ва қора черик» зикридаги тўққизинчи фаслида адолатсиз ҳарбий юришлардаги ҳукумат аскарларининг бузғунчилик ва таловчилик хусусиятларини фош этишда Убайд Зоконий ижодий тажрибасидан фойдаланган: «Ясоғлик деган қора черик, яъҷуж ва маъҷуж хайлига шерик».

Бироқ мазмуннинг кўламдорлиги, тоифа тавсифининг умуминсоний, ижтимоий масалалар мезони билан ўлчанishi ва ҳал қилинишига кўра Навоийда тўққизинчи фасл Убайд Зоконий талкинидан тубдан фарқ қилади ва халқчил моҳият

касб этади. Буюк Навоий «Чигирткалар экин сар, экмэй-тикмэй текин сар» мақоли мазмунини ўз сатрлари маъзига сингдириб, тасвирнинг халқчил руҳини янада оширган. Босқинчи ҳарбий тоифанинг зарарқунандалиги, текинхўрлиги, эл бошига битган оғат эканлиги маҳорат билан очилган: «Ишлари талай олгонни таламоқ, ёт мулкида чўгурткадек сабза ва яфроғни яламоқ». Ижтимоий фойдали меҳнат фаолиятдан йироқ бўлган бу тоифанинг маънавий таназули тўққизинчи фаслнинг қуйидаги сатрларида янада ёрқин акс этган: «Фаҳму идрокдин дил алар зоти орий, ақлу инсофсиз бизот бори... Иссин-совуғ танларига тафовут қилмай, очлиғ-яланғочлик зарарини жисмлари билмай».

Убайд Зоконий асарининг учинчи фаслида Қози, унга алоқадор кишилар ва тааллуқли нарсалар ҳақида фикр юритилади. «Дах фаслдан ўқиймиз: «Ал-қозий-он кй ҳама ўро нафрин қунанд;... Нонб-ул-қозий-он кй имон надоранд;... Асхоб-ул-қозий-чамоате, ки гувоҳи ба салаф фурушанд;... Чашми қозий-зарфе, ки ба ҳеч (чиэ) пур нашавад;... Ал-ришват-қорсоэзи бечорагон; Ал-сайд-он ки ҳарғиз рўй қозий набинад».... Алишер Навоий «Махбул-қуллуб»нинг «Қузот зикрида»ги 12-фаслида қозилар тўғрисида қалам суради. «Рисолаи таърифот»нинг барча қисмларидаги каби учинчи фаслида ҳам тасвирда киноя услуби ётақчилик қилиб, асосий эътибор қозининг салбий хусусиятларини фош этишга қаратилган. «Махбул-қуллуб»нинг 12-фаслида эса Навоийнинг инсонпарварлик тамойиллари, дунёқараши, давлат ва маънавият арбоби сифатидаги бой ҳағтий тажрибасидан XV аср мафқураси ва тарихий шароити мантиқидан келиб чиқиб қози тимсоли яратилган: «Қози ислом биносига арқондур ва мусулмонлар хайр ва шаррига нофизи фармондур». Алишер Навоий наздида адолатли қонунга риоя қилингандагина халқ жишс, давлат мустаҳкам бўлади. Халқ бирлиги, давлат бузилмаслигининг асоси — қонун, қонун биносининг таянчи — қози. Чунки элнинг яхши ва ёмон ишлари устидан ҳукм чиқариш қозининг зиммасида. Шундай экан, қозининг қалби қонун (шариати исломий) илми билан тўла бўлиши баробарида, у дунёвий илм-

лардан ҳам пухта хабардор бўлмоғи зарур: «Диний улумдин кўнгил мулки маъмур керак ва яқиний фаросатдин хотири жамъияти бефутур». Қози ўз ғаразини кўзлаш, иккиньюламачилик, шаърий хийлалар тўқши иллатларидан холи бўлиши; порохўр муфтилар унинг олдида хор, маккор ҳуқуқшунослар унинг қошида айбдор саналмоғи даркор. У ҳукм вақтида холис бўлмоғи, ошина-оғайнигарчиликка йўл қўймаслиги, ўз вазифасини сунистеъмола қилмаслиги зарур: ҳукм қилурида ошною бетона анга аласавия». Агар қози пора бериб, қозилик лавозимига эришган бўлса, пора олиб қонунни бузиши тайини: «Улки ришва бериб қазо ола олғай, ришва олиб ҳам шаръни буза олғай».

Қарийб беш юз йил муқаддам айтилган бу фикрлар бугунги кунда муҳим ижтимоий, маънавий, ахлоқий қимматга эга. Улуғ адиб «жодан шаръ»ни тўғри йўлга, тўғри қизиққа, муסיқа асбобининг ториға қиёс қилади ва қози қонун йўлидан заррача ташқари чиқмаслиги керак, дея уқтиради. Чунки қозининг қарори халқ моли ва жонига дахлдор. Алишер Навоий эътиқодига кўра халқ устидан чиқариладиган ҳукм ҳаминша тўғри ва адолатли бўлмоғи зарур: «Улки ҳукми эл моли ва жонига жорий бўлғай, керакким даъби макмар шиори бўлғай». Қозининг оёғи ростлик, ҳалоллик кўприғидан тойар экан, унинг жойи дўзах тубида бўлади. Адибнинг қонунбузар қози устидан чиқарган ҳулосаси ниҳоятда кескин: «Бу ишни ўзи қилурман деган бебоқу қозиб ва бебоқу қозиб пайкамбар шаръи ҳокимлиғига номуносиб». Хуллас, Алишер Навоий аниқ тарихий воқелик доирасида қозининг мукамал тимсолини яратади.

Убайд Зоқонийнинг ҳажв устаси, ҳаққўй ва тошқир, фавқуллода жасоратли ижодкор эканлиги, унинг Алишер Навоий муҳаббатини қозонгани далилларни олим ва адиб Фахридин Али Сафий асарларида ҳам учрайди.

Фахридин Али «Латойиф ул-тавоиф» китобида Мавлоно Иршод Воиз, Воиз Хотам Асам, Воиз Қози Ўшӣ ҳақида мароқли ҳикоятлар келтиради. Олимнинг «Анис-ул орифон фил-мавоиз» асари нотиклик санъати асосларини ёритишга бағишланган. Воизлик санъатининг шарқда машҳур намояндalари ҳақидаги қимматли маълумотлар Алишер Навоийнинг «Мажолисун нафоис» таъкирасида ҳам мавжуд. «Маҳбул-қуллуб»да эса халқ манфаатидан келиб чиқиб, воизлик касбининг моҳияти, жамият маънавий-маърифий ҳаётида тугган ўрни ва даражаси муфассал ёритилади. Воизлар тавсифи Убайд Зоқоний эътиборидан ҳам четда қолмаган. Унингча, воиз айтиб ўзи амал қилмайдиган киши: «Ал воиз-он кӣ би гўяду нақунад». Кўринадикки, ушбу касб тасвирида ҳам «Дах фасл» муаллифи луғат усули талаби ва ўз тасвирлан санъати табиатига мувофиқ тоифа ахлоқининг энг нозик жиҳатини тошиб, киноявий изоҳлаш билан чекланади. «Маҳбул-қуллуб»да Убайд Зоқоний урғу берган воиз маънавий-ахлоқий қиёфасидаги нокисликнинг фожий оқибати, улус руҳий ҳаётига зарарли таъсири қуйидагича бадий асосланган тарзда келади: «Улким, букюриб ўзи қилмағай ва ҳеч кишига асар ва фойда сўзи қилмағай». Амалсиз воиз халқ маънавиятининг бойитолмагани, элга

нафн тегмагани ҳолда, муқаррар равишда ўз меҳнати, бутун саъю ҳаракатларини ҳам елга совуради. Зеро, Алишер Навоийнинг инсонларварлик тамойилларига кўра жамиятда мавжуд ҳар қандай ижтимоий тоифа инсон ва унинг манфаатларига хизмат қилиши зарур. Ҳар бир касбнинг ўз одоби бор. Тоифа ахлоқига амал қилмаган касб соҳиб ижтимоий ахлоқ меъёрларини ҳам бузган ҳисобланади ва асарда адибнинг қаттиқ танқидига учрайди. «Насиҳат ахли воизлар зикрида»ги 24-фаслда воизлик касби олдига қўйиладиган асосий талаблар бирма-бир рақам қилинади. Алишер Навоий фаслнинг дастлабки жумласида воиз ўз нутқини қайси манбалар асосида қуриши кераклигини айтади: «Воиз керакки, «қодаллох»дин айтса ва «қола расулдуллох» муҳолафатидин қайтса». Адибётишунос олим А. Ҳабибуллаев ўрнили таъкидлаганидек, «Навоий қўллаган тасвир воситалири (қуръон ва ҳадислар — III. X.) унинг мазкур манбаларга юксак ҳурматини ифодалаш билан бир қаторда уларнинг бадий ижодда тугган ўрнининг эътирофи ҳамдир». Улуғ адибнинг уқитришича, элни ҳалоллик ва тўғрилиққа даъват этувчи воиз зиммасида яна қуйидаги шартлар туради. Аввало, воизнинг ўзи Худо ва Муҳаммад Мустафо йўлига кириши ва ундан сўнг халқни насихат қилган бу йўлга қорланши лозим. Адиб ўзи қирмаган эъгулик йўлига элни бошламоқчи бўлган воизни мусофирни йўлдан адашгириб, саҳрода йўқотган йўлчиға, одамларни хушёрликка даъват этувчи мастга, кишиларга бедорликдан сабоқ берувчи уйқучига қиёс этар экан, ёзади: «Уйқусида сўз дегон жевдигон бўлур, ул дегондек қилгон не дегон бўлур?». Алишер Навоий фикрича, ваъз айтиш кўнглида илоҳий нур порлаб турган, руҳан уйғок ориф инсоннинг касбидир»: Ваъз бир мушриди оғох ишидур, ва бир қомиле ахли Оллоҳ варз ишидур».

Хуллас, Убайд Зоқоний ижодда ижтимоий ахлоқига кўра ахлоқий-маънавий қиёфасининг энг муҳим бир қирраси ҳажвий-киноявий усулда акс эттирилган ўнлаб тоифаларнинг муфассал ҳаётини талқинини «Маҳбул-қуллуб»дан топиш мумкин.

Фикримизча, «Таърифот» рисоласидаги айрим фаслларнинг тузиллиши билан «Маҳбул-қуллуб»даги баъзи фасллар бадий қурилмасида ҳам муштараклик назарга ташланади. Жумладан, Убайд Зоқоний рисоласининг ўнинчи фаслида «Эркак ва аёлларнинг муносабатлари тўғрисида» баҳс юритилади. «Дах фасл» муаллифи аёлларни уч тоифага ажратади: 1. Ал-хотун. 2. Ал қадбону. 3. Ал-мастур. Худди шунга монанд тасниф «Маҳбул-қуллуб»нинг «Қадхудолик сифати ва хотунлар зикрида»ни 37-фаслида ҳам мавжуд. Убайд Зоқоний уйланиш ва у билан боғлиқ ҳолатлар талқинига ўз рисоласининг тўққизинчи фаслини бағишлайди ва бунда ҳам ўз тасвир услубига содиқ қолиб, асосан ҳодисанинги манфий қутбларини қаламга олади: «Қашшоқ уйланган киши... бехуда, бесамаур ўтган умр бу-қадхудонинг ҳаёти, зойеъ кетган — унинг хотири, аччиқ — унинг айни, мотамсаро — унинг уйи, қадхудолик — кечаси ёқимсиз хид, қундузи ёқимсиз юз», Алишер Навоий 37-фаслнинг дебобасида ўз ғоявий мақсадига мос ҳолда ушбу

ўткир киноявий услубдан усталик билан фойдаланган.

«Маҳбул-қулуб» гача яратилган панднома-ларда «Сад панди судманди Лукмон» ва «Ануширавоннинг панд-насихатлари» га мурожаат этиш анъана тусини олган. Ануширавоннинг панд-насихатлари Кайковус «Қобуснома» снинг саккизинчи бобида берилган. Лукмони ҳаким насихатларига Фаридиддин Аттор ўз «Панднома» снинг сўнгидан ўрни берган бўлса, Лукмоннинг юз фойдали насихатидан таркиб толган Убайд Зоконий асари рисолаи «Садпанд» номи билан кенг шухрат қозонган.

Лукмон ёки Ануширавон пандлари туркумида тезислар шаклида айтилган насихатлар «Маҳбул-қулуб» да кенг ҳаётий талқинларда, кўламлироқ миқёсда ифодаланади. «Дар кўчас, ки минора бошад, висок мағиред, то (ки) аз дарди сари муаззинони бадовоз эмин бошед». Рисолаи «Садпанд» дан келтирилган ушбу иқтибосда ёмон овозли муаззинлар даҳмазасидан омонликда яшаш учун азон айтиладиган минораси бор кўчадан уй сотиб олмаслик насихат қилинган. «Садпанд» да 22-рақамда битилган бу фикрлар «Маҳбул-қулуб» нинг 20-фаслини эслагади: «Муаззинеки Ҳақ ибодатига нидо қилгай, жон анга фидо агар яхши савт бида адо қилгай». Алишер Навоий ақидасига кўра ким қайси вазифани ёки касбни бажармасин, унинг фаолияти халқ манфаати ва дидига мос бўлиши лозим. Ана шу талабдан келиб чиқиб жамоатни ибодатга қорловчи азон айтувчининг товуши кишиларни ўзига жалб эта оладиган даражада ёқимли, сеҳр ва жозиба қудратига эга бўлмоғи зарур. Бу ҳали улдуғ адиб тасавуридаги мукамал муаззиннинг тўлиқ тавсифи эмас. Алишер Навоий талқинича, муаззин яна поклик ва ишъомандликни ҳам ўз ҳаёт тарзига сингдирган бўлиши даркор. Шундагина у оддий халқ қалбини ҳам, илми ҳолга ошно орифлар кўнглини ҳам мутлақо забт эта олади: «Агар поклик ва ишъом бу ишга мулҳақдур, ому хос кунглига мақбули мутлақдур». Умумнинг маънавий тарбиясини ҳамisha диққат марказида тутган Алишер Навоий муаззин нидосини феъли-атвори ярамас кишиларни фиску фужур, гуноҳ ишлар, ахлоқий бузқликлардан қайтариш ҳайқирини, дея талқин этади. Бадиният ва донишмандлик сирларининг тажассуми фольклор намуналарига таяниб муаззин фаолиятини бениҳоя юксак баҳолайди: «Бу нидо ямонларни фисқ кунжидини масжид сари бошқарур, андоқки, фусунгар йилонни тарон бида тушукдин чиқарур». Адиб ёмон овозли, ялқов ва ношуд, нопок, «руҳи тоат завқидан» ва «хуши вақт риоятидан» беҳабар муаззинларни бахтсизлик ва фалокат келтирувчи шум олақагага қисс қилади. Носоз овози билан элга озор стказувчи муаззинлар устидан муаллиф чиқарган ҳукм янада катъий. У «Садпанд» да юмшоқкина қилиб, насихат тарзида айтилган сатрларни воксан эслатиб турса-да, масаланинг қўйиллиши ва ҳаётий ҳулосанинг ўзгачалиги, бадий ифоданинг ўзига хослиги, ҳукмининг узил-кесиллиги ва ўта халқчиллиги билан ундан жиддий фарқ қилади: «Агар муқри лавандедур, баъд овоз... манъ ва наҳй тифроғини оғзига урмоқ авло, балки тоқ ё минордин они учурмоқ авло».

ҲИКМАТЛАР

Тан риёзатидан кўпроқ руҳ риёзати лозимдур. Мард киши узини риёзат ва адаб ила кўрсатсун, инсон ила ҳайвон орасидаги фарқ ёлғиз маишатда эмас, яхши ахлоқ касб қилмоқдодур.

АБУ АЛИ ИБН СИНО

Иффат хотундан кўпроқ эрларга ярашадурган бир сифатдур. Хотин иффати адаб ва номусини сақловдур. Эрларнинг иффати бутун инсоният адабларига шомилдур. Иффатсиз инсон яланғоч жасад кабидур.

АФЛОТУН

Арбоби фазлу камол жоҳилдан қанча изо ва жазо чекса, жоҳил ҳам ақл ва ирфон соҳибидан шунча мутаассир бўлур.

ҲАЗРАТИ АЛИ

Аҳмоқ киши сукут ила аҳмоқлигини ёпса, ўртача оқиллардан ҳисобланур эди. Лекин аҳмоқлик ила сукут иккиси бир одамда жам келмас.

Мен душманам бўлган бир одамга адоват қилмайман. Зероки, менинг адоватим душманамнинг хусуматини зиёда қилур. Мен адоватга қарши дўстлик ила муқобала қилуб, хусуматни мувадатга айлантуруб, душман кишиларни ўзимга эл қиламан.

СУҚРОТ

Ёмон сўзлар ила дилларга заҳмат бермагил Бедил,
Не ерда тошни жинси бўлса, бўлғай
шишага душман.

БЕДИЛ

Иброҳим ИСКАНДАРОВ



ОРОЛ ТАЛАФОТИ — ОЛАМ ФОЖИАСИ

Бугун биз Марказий Осиё давлатларининг ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ҳаётида, мустақилликка эришилганлиги туфайли, катта ўзгаришлар ва муҳим воқеалар содир бўлаётганлигининг гувоҳимиз. Пешонамизга битган яккаю ёлғиз денгизимиз бор эди... Уни ҳам йўқотяпмиз. Гап Орол ҳақида, унинг тақдири ҳақида. Муаммони кенгроқ идрок этиш учун, Орол денгизи ўзи нима, унинг атроф-муҳит ва минтақанинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишидаги ўрни ҳақида қисқача маълумотга эга бўлиш жоиз.

Орол денгизи, аввалдан халқ хўжалигида кулай транспорт аҳамиятига эга бўлиб, атроф-муҳитга, иқлим шароитига, гидрогеологик жараёнга жозибали таъсир кўрсатиб ноёб балиқ турлари, қушлар галаси ва ҳайвонларнинг кўпайдиган, урчидиган ва йўлда дам оладиган жойи бўлиб хизмат қилган.

У икки республиканинг ҳудудида жойлашган бўлса-да, Орол сайёрамиз барча мамлакатлари ҳаётига жиддий таъсир кўрсатади. Афсуски, бу ҳаёт манбаи суиистеъмолчилик, охиригача ўйланмаган хўжалик юритиш сиёсати туфайли, уни сув билан таъминловчи асосий манбалар — Амударё ва Сирдарёдан назоратсиз сув олинishi туфайли аста-секин ўз мавқеини йўқота бошлади. Бу эса Орол сувининг кескин пасайишига олиб келиб, мудҳиш оқибатларни келтириб чиқарди. Кейинги 30 йил мобайнида Оролбўйи республикаларида суғориладиган ерларнинг майдони учдан бирга кўпайиб 9 млн гектарга етди. Барча Марказий Осиё республикаларида сувни кўп талаб қиладиган саноат ишлаб чиқариш тармоқлари ва аҳолининг сувга бўлган эҳтиёжлари кўпайиб борди. Бундан ташқари пахта ўстириш

ва бошқа суғориладиган экинлар учун сув таъминотининг назоратсиз бўлиши, сувнинг катта харажатидан ташқари ўсимликлар ҳосилдорлигини ошириш мақсадида кимёвий маҳсулотларни ҳаддан ортиқ ишлатиш туфайли атроф муҳитнинг ифлосланишига, сув таркибидаги тузнинг белгиланган нормадан бир неча марта ошиб кетишига олиб келди.

Агар 1960 йилгача Орол денгизига йилига 50—60 км³ сув қуйилган бўлса, 70 ва 80-йилларда у атиги 5 км³ ни ташкил этди, кейинги йилларда бундан ҳам камайиб бораётганлиги ниҳоятда ачинарлидир.

Шундай қилиб унинг сатҳи ҳам кейинги 30 йил мобайнида кескин пасайиб, денгиз 80 фоиз сув заҳираларидан жудо бўлди. Эндиликда денгиз Ўзбекистон ва Қозоғистонда катта ва кичик қисмларга ажралиб, сувининг шўрлиги 50 г/л га етди.

Экосистема тасаввур қилиб бўлмайдиган даражада вайрон бўлганлиги туфайли Орол ҳавзаси аҳолисининг барчасига, айниқса Орол бўйида истиқомат қилувчилар учун ниҳоятда қийин иқтисодий ва санитар-эпидемиологик ҳолат вужудга келганлиги учун катта иқтисодий ва маънавий-руҳий зарар келтирилди. Денгизнинг суви зудлик билан пасайиб, қирғоқдан 130—150 км чекинганлиги туфайли саҳрога айланиш жараёни тезлашиб бораётганлигига алоҳида урғу бериш жоиз. Натижада, бундан Ўзбекистон ва Қозоғистон иқтисодиёти жуда улкан зарар кўрмоқда.

Хусусан, овчилик, балиқ тутиш, ондатра ушлаш, қуш овлаш тўла тугатилган. Чорвачилик маҳсулдорлигининг сезиларли даражада камайиш, ҳосилдорликнинг пасайиши туфайли келтириладиган зарарнинг ҳажми ошиб бормоқда. Оролбўйи зонасида пахта-

чилик ва шолчиликни қисқартириш юз бермоқда. Орол қуриши билан боғлиқ бўлган барча зарарларни тўла акс эттирсангиз унинг ҳозирги миқдори тахминан ҳар йилига 250 млн Америка долларига баробар келади.

Энг хавфлиси, Орол бўйида 7 млн аҳоли яшайдиган улкан сарҳаднинг **сахрога айланиш** жараёни тезлашиши туфайли бутун ҳавзада экологик ҳалокатнинг вужудга келишидир. Оролнинг қуриган қисмида ҳосил бўлган 5 млн гектар шўр тўпроқ — «оқ қум» йилига ўз гирдобига 160 минг гектар ерни қамраб олиб, Қорақум, Қизилқум, Устюрт сахролари, кенг Қозоғистон чўллари билан туташиб Марказий Осиёда айнан Африкадаги Сахрои Кабирга ўхшаш жуда катта ҳудудда улкан **сахро маконини** шакллантириш хавфини туғдирмоқда.

Бундай шароитда барча мавжудот ва маҳкулот, биринчи навбатда 500 минг гектар суғориладиган ерга эга бўлган Хоразм воҳаси йўқ бўлиб кетиш хавфи доирасида қолади. Бундан халқ хўжалигига келадиган умумий зарар ҳар йилига тахминан 1 млрд долларни ташкил этиши мумкин. Шунинг билан бирга денгизнинг қуриган қисмидан чанг бўлиб учиб чиққан 140 млн тонна шўрланган тупроқ ҳавони, қуруқликни, сув ҳавзаларини, оқибатда тирик жон организминини заҳарламоқда.

Бунинг далили сифатида Орол пестицидлари узоқ Антарктидада истиқомат қилувчиларнинг (пингвинлар) қонларидан, Гренландия музликларидан ва Норвегия ўрмонларидан топилганлигига ишора этиш мумкин. Бундан ташқари ҳозирги ночор суғориш тизимида ҳар бир гектар суғориладиган майдонда 50—60 тоннагача туз йиғилиши туфайли ерни ювиш кўп миқдорда қўшимча сув сарфини талаб этади. Бунинг устига ўғит ва заҳарли химикатларни қўллаш ва сарф қилишнинг самарасиз тизими туфайли уларнинг кўп қисми суғориладиган ерлардан сув билан ювилиб дарёлар ва ер ости сувларига қўшилиб, ичимлик сувини яроқсиз ва ўта хавфли қилиб қўймоқда. Бу аҳоли ўртасида хавфли касалликларнинг айниқса, болалар ўлимининг кўпайишига сабаб бўлмоқда.

Масалан, Қорақалпоғистон Республикасида катта ёшдагиларнинг 70 фоизи, болаларнинг эса 69 фоизининг саломатлиги заифлашганлиги аниқланиб, улар кўпроқ ошқозон-ичак, буйрак, саратон касалликларидан азият чекмоқдалар. Бу ва бошқа муаммоларнинг ҳал этилиши, аввало оқилона сув таъминотини ташкил қилишга боғлиқ. Мах-

сус ташкилотлар ва мутахассисларнинг ҳисобига кўра Орол ҳавзасидаги сув заҳираларининг йиллик умумий ҳажми 114,5 км³ бўлиб, табиий йўқотишлар ҳисобга олинса, у 102,5 км³ га баробар бўлади. Сувнинг қайтадан ишлатиладиган қисми билан эса — 125 км³ ни ташкил этади. Орол бўйидаги давлатларнинг илмий жиҳатдан асосланган сувга бўлган эҳтиёжлари 2000 йилда 140 км³ ва 2010 йилда 160 км³ бўлиши кутилмоқда. Кўриниб турибдики, сувга тақчиллиги шу йилларда 15 ва 45 км³ ҳажмда бўлади.

Бундай шароитда ўзимизда ва жаҳон таърибасида эришилган сув тежамкорлиги илғор технологиясини қўллаш, сув сарфи фойдали коэффицентини ошириш бўйича тадбирларни жорий этиш сув таъминотидаги қўшимча катта манба ҳисобланади. Буларнинг эвазига йилига тахминан 20 км³ сув тежаш имкони туғилади.

Бинобарин, Орол ҳудудининг келажак тақдири ташқаридан (Каспий, Сибир дарёлари ва бошқалар) келтириб таъминланадиган сув манбаларига бевосита боғлиқ бўлиб, у катта моддий харажатлар эвазига амалга оширилиши мумкин. Орол денгизи ҳавзасида экологик инқирознинг кўлами ошиб боравериши билан, Марказий Осиё давлатлари, жаҳон ҳамжамияти, қатор жамоатчилик ҳаракатлари, инсонпарварлик жамғармаларининг эътибори ҳар қачонгидан ҳам бу регионда, айниқса Орол бўйида экологик хавфсизликка эришишнинг аниқ йўлларини ишлаб чиқишга қаратилмоқда. Лекин, улар ҳам кутилган натижаларни бермаяпти. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Орол денгизи ҳавзасидаги давлатларнинг барқарор ривожланишига бағишлаб Нукус шаҳрида ўтказган халқаро конференцияси халқаро ташкилотларнинг Орол тақдири ҳақида қайғуришидан далолат беради. Ушба анжуман ишида бир қатор нуфузли ташкилотлардан — БМТ, ЮНЕП,





СУРАТДА: Тоза сув излаётган кушлар

ЮНЕСКО, Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти, жаҳон банки ва бошқалар иштирок этишди. Мазкур ташкилотлар Орол ва Оролбўйи муаммоларини ҳал этишга киришишган, Жаҳон банки эса йирик дастурларни молиялаштиришни амалга ошироқда. Аммо улар ҳам муаммони тўла эмас, балки қисман ҳал этишга қаратилгандир. Олимлар, мутахассислар томонидан Орол инқирозини бартараф этишнинг жозибали лойиҳалари ва йирик ғоялари тақдим этилган бўлиб, уларнинг мазмуни Оролни бутунги даражада сақлаб қолиш ва аввалги ҳолатини тиклашга бағишланган.

Бизнинг концепциямиз асосан ташқаридан қўшимча сув келтириш ҳисобига Оролни тўла тиклаш ғоясига ҳамоҳангдир. Бинобарин, Оролни сув билан таъминлайдиган ягона ташқи манба Каспий денгизининг бой сув захираси деб ўйлайман. Унинг афзалликлари шундаки, Каспий денгизи Орол денгизи яқинида жойлашган, иккала денгиз ҳам экологик талофатга мубтало бўлган: Каспий — сув кўплигидан, Оролқуришдан. Шундай ғир бир шароитда улар бир-бирларини қутқарувчилар сифатида намоён бўлмоқдалар.

Бизнинг концепциямизда олдинга сурилаётган ғоянинг асоси қуйидагилардан иборат:

Методологияси — Орол салоҳиятини сақлаш ва уни тўла тиклаш имкониятларини ва ундан келиб чиқадиغان оқибатларни асослашқи, унинг учун тарихий, мантиқий, ҳуқуқий, иқтисодий ва сиёсий имкониятлар мавжуд.

Мафқураси — Орол — Каспий сув ма-

конини шакллантириш асосида жаҳон ҳамжамиятининг интеграция ва ҳамкорликнинг янги имкониятларидан, экологик хавфсизлик ва ижтимоий-иқтисодий барқарорликни таъминлаш учун самарали фойдаланиш.

Технологияси — бир даврнинг ўзида икки минтақани — Каспийбўйи ва Марказий Осиё давлатларини сув захираларнинг кўпайиши ва камайиши туфайли вужудга келган энг йирик экологик ва ижтимоий-иқтисодий инқироздан чиқиб кетишни таъминлашни назарда тутади.

Масаланинг илдизи шундаки, Каспий денгизининг сатҳи ҳозир 2,5 метрга ва 2010 йилга келиб 7 метрга кўтарилиши эҳтимоли туфайли Каспий бўйи давлатларининг (Русия, Озарбайжон, Қозоғистон, Туркменистон ва Эрон) қатор шаҳарлари, муҳим

халқ хўжалик иншоотлари ва ҳудудларида моддий ва маънавий бойликларни сув босади. Ҳозирнинг ўзидаёқ айрим ҳудудларда қисман сув кўтарилиши юз бериб, жуда улкан экологик ва иқтисодий зарар етмоқда. Бу жараёни олди олинмаса, яқин даврлар ичида Астрахан, Волгоград, Махачқалъа, Гурьев ва юз минглаб қишлоқлар сув тағида қолиб кетиши мумкин.

Демак, бу — икки қитъа давлатларининг бор кучларини икки денгизни бирлаштиришга сарфлаш экологик хавфсизликни таъминлашнинг энг аниқ йўлидир. Бу эса мазкур давлатларнинг қурилажак канал орқали дунё океанларига чиқиш шароитини тугдиради. Ўтмишда, савдо-сотик ва қитъаалараро иқтисодий алоқаларни жонлантириш зарурияти, инсоният олдига бу муаммони ҳал этишни бир неча бор кўндаланг қилиб қўйганлиги маълум.

Бизнинг концепциямиз йилига Каспийнинг 6 км³ ортиқча сувини Оролга етказиб берадиган қиймати 5 млрд. Америка долларига баробар 500 километрлик кема қатнайидиган магистрал канал қурилишичи тақозо этадики, у Орол денгизининг 15 йил мобайнида тўла тикланишига имкон яратади.

Ишончимиз комилки, инсоният ўзининг кучли иқтисодий, илмий-техник ютуқлари, бой инсоний, ақли салоҳияти ва жаҳоншумул дастур ва лойиҳаларни амалга оширишга қодир бўлган шароитда учинчи минг йилликка қадам қўяр экан, экологик хавфдан қутулиш учун Орол ҳавзасини ҳам сув билан таъминлаш имкониятларини топади, дея умид қиламиз.

Абдурахмон ҲАСАНОВ:

ЭЗГУ ИШ УНУТИЛМАЙДИ

МУХБИР: — Янгича ҳаёт равнақи, бугунги ўзгаришларнинг жадаллашуви кўп жиҳатдан тадбиркорликка боғлиқ. Хусусий тадбиркорларнинг пухта ва сифатли хизмати ёки уларнинг дунё стандартига тўғри келадиган буюм ва ашёлари фаровонлик яратилишининг муҳим омилларидан биридир.

Ҳурматли Абдурахмон Асқарович, Сизни медицина хизмати соҳасида тадбиркорлик қилаётган шифокор сифатида кўп йиллардан буён биламиз. Сиз ўз фаолиятингизни қачондан бошлагансиз?

А. ҲАСАНОВ: — Мен тадбиркорлик фаолиятимни жуда эрта бошлаганман. Очиги, мен врач сифатида кўзга кўриниб қолган пайтларимданоқ элга хизмат қила бошладим. Яъни кўни-кўшниллар, дўст-биродарлар касал бўлиб қолишганда эшикни тақиллатиб уйга келишаверар эди. Шундай пайтларда биз ҳам қараб турмас эдик. Айниқса, раҳматли отам, уйга бемор кириб келса талвасага тушиб қолардилар. Еб турган овқатни ҳам жойида қолдириб ёрдам беришга мажбур этар эдилар. Ҳатто кейинчалик менга ҳовлидан бир хона ажратиб бердилар. Буни қарангки, тадбиркорлик, хусусий корхоналар деган гаплар чиққунига қадар роппа-роса ўн икки йил беморларни уйда текин даволадим. Ўша даврларни жуда фахр туйғуси билан эслайман. Узим клиникада ишлайман, кандидатлик диссертацияси учун материаллар йиғаман. Тўғриси, моддий қийинчиликлар ҳам унчалик йўқ эди. Менга ҳар бир бемор ўша пайтлар ғаройиб бир жумбоқ бўлиб кўринарди. Ана шу жум-

боқни ечиш, ўша пайтларда бизнинг ҳаёtimиз мазмуни бўлиб қолганди. Ана шу қизиқиш, ана шу куч-ғайрат билан номзодлик диссертациясини ҳимоя қилдим.

Ниҳоят, мустақиллик шарофати билан хусусий корхоналар очиш имкони туғилди. Тўқсонинчи йилларнинг бошларидан тадбиркорлик ҳақида ҳужжат олдим. Аввало, ўз ҳовлимиздаги хонани кенгайтириб беморларни қабул қилдим. Кейинроқ, иқтисодий имкониятлар бирмунча яхшилангач мана шу жойни қуриб олдик...

М.: — Кўриниб турибдики, Сиз тадбиркорликда муҳим қадамларни ташладингиз. Бугун ўз мухлисларингиз, мижозларингиз бор. Илк муваффақиятлар сири бевосита тиббий маҳоратингиздами ёки бошқа омиллардами?

А.Ҳ.: — Мен ютуқларимнинг сирини биринчи навбатда тиббий билим ва маҳоратимда деб билмайман. Аммо тўғриси айтиш керак, асосий ишни маҳорат ҳал қилади. Бугунги ютуқларим боиси, аввало отамнинг тарбиялари, дуолари бўлса, қолаверса устозим таниқли олим Ақром Мўминовнинг таълими ва ўғитлари деб биламан. Отам беморга меҳрибонликни, таъмадан, пулдан юқори тура олишни ўргатган. Уларнинг айтишларича, ҳеч қачон бойлик ортидан қувмаслик керак. Суқлик — хўрлик келтиради, дердилар Онам. Таъма ботқоғига ботган, пул ортидан бетиним қувлаган одамдан бойлик қочишини тушуна олиш лозим. Бойлик илм ортидан, маҳорат ортидан қувган одамгагина муяссар бўлишини мен отамнинг гапларидан англаганман. Шу боис устозим Ақром Мўминов атрофига яхшироқ жипслашиб олганмиз. Бу кишидан илм, тиббиёт сирлари билан камтарликдан, самимийликдан сабоқ олдик. Мана шу кишиларнинг таълимлари ва оқ фотиҳалари мени ютуқлар сари етаклади. Мана кўриб турибсиз, бугун ростдан ҳам ўз мухлисларим бор. Узоққа бориб ўтирмайлик, мана, ҳозир сизнинг олдингизда кириб келган киши эски танишим — энергетик Шомил ака Раҳматуллин. Шу одам илгари, бодалик пайтларида ўғлини даволатган. Ўша вақтларда олган шифоси ёдида қолган. Мана, бугун энди набирасини олиб келибди. Эзгу иш ҳеч кимнинг ёдидан чиқмайди. Бугунги кунда



бизни кўпчилик беморлар ўзлари қидириб келадиган бўлди.

М.: — Сиз томоқ, кулоқ, бурун доктори сифатида қандай нозик тиббий ёрдамларни кўрсата olasiz?

А.Х.: — Айниқса томоқ, бурунда шундай касалликлар бўладики, уларни вақтида жиддий даволамаса, оқибатда янада оғирроқ бошқа касалликлар келиб чиқиши мумкин. Жумладан, сурункали томоқ оғриқлари инсон саломатлиги учун жуда хавфли оқибатлар олиб келади. Биз даволаш ишини катта эътибор ва синчковлик билан олиб борамиз. Айниқса, болаларнинг томоқ ва бурунларини, шунингдек кулоқларини даволаш мушкул иш. Биз мана шу ишни қандай бажарганимизни, мана ўзингиз Шомил аканинг икки ярим ёшли набирасини даволагандан ҳам кўрдингиз. Томоқдаги йирингларни ювиб ташлаб яхши дориларга чайишимиз билан боланинг иситмаси тушди. Бундай даволаш ишини ҳар бир клиникада бажара олмайдилар. Кейин бурун бўшлиғига уколлар қилиш зарур бўлади. Бу ишни ҳам ҳар бир доктор осонликча амалга оширавермайди. Яъни катта амалий тажриба керак. Сурункали томоқ касалликларини кўпинча операция йўли билан даволайдилар. Бизнинг шиоримиз томоқ ва бошқа касалликларни тиг тегизмасдан даволашдир.

Шунингдек, биз бурун аллергиясини, бурун ва унинг ёндош бўшлиқларини даволаймиз. Хусусий шифохонамизда ишларни илмий ташкил этиш борасида тадбирларни амалга оширдик. Эшитишни текшириш

ишини компьютер асосига кўчирдик. Бунинг учун махсус дастур ва мосламалар тайёрладик. Бу тадбиримиз ҳақида чет мамлакатлар матбуотида чиқишлар қилдик. Эшитишни республикамизда биринчи бўлиб компьютерга кўчирганимиз учун патент олишга муваффақ бўлдик. Яна шундай бир янгилик яратганимиз учун патент олишга хужжатларни топширдик. Унинг қандай янгилик эканини ҳозирча сир тутиганимиз яхши.

М.: — Кўриниб турибдики, сиз кулоқ, бурун, томоқ доктори сифатида катта тажриба тўшлагансиз.

А.Х.: — Мени институтни битирганимдан сўнг йўлланма билан Бескобод туманига жўнатишди. У ерда кулоқ, бурун, томоқ шифокори ҳамда тез ёрдам доктори бўлиб ишладим. Менинг институтдан кейин тажриба тўшлашимда бу даврлар алоҳида аҳамиятга эга бўлди. Шу даврларда соҳадаги даволаш бўйича ютуқ ва муаммоларни ўргандим. Келажакда қилиш лозим бўлган ишлар ҳақида илк тасаввурларим шу даврда пайдо бўлди. Кейин Янги Тошкент медицина институтига келиб Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби Акрам Мўминовга шоғирд тушдим. Тошкент шаҳар 2-медицина институтининг ЛОР бўлимида узоқ йиллар ишладим. Кўпинча кечаю кундуз навбатчилик қилишга тўғри келди. Бу пайтлар мен учун иккинчи институт бўлди. Амалиётда учраган касалларни даволаш йўллари қидиришга тўғри келди. Мана шу йиллар амалий ишлар нуқтаи назардан кўзилаб илмий адабиётларни мутолаа қилдим. Амалиёт шундай нарсаки, уни фа-

«Muloqot» haqida o'ylar



ЭНГ ЯҚИН МАСЛАХАТДОШ

Инсоннинг қадри унинг ҳурлигидадир. Ҳар қандай миллат токи чинакам маънода озодликка эришмас экан, равнақ тополмайди. Мустақил мамлакат фуқароларига на ўз ҳимояси ва тараққиётини ўзи белгилайди. Ўзбеклар бугун шунинг учун ҳам беҳад бахтиёрки, чунки ота-боболаримиз узоқ йиллар орзу қилиб келган мақсадга — озодликка эришдик. Бу улуғвор интилиш, истак учун ўзбек халқи озмунча қурбонлар бердимми? Биз буни ҳаётда ўз кўзларимиз билан кўрдик, гувоҳ бўлдик. Қолаверса, шўролар тузуми даври қийинчиликлари, катагонлари ҳеч эсимиздан чиқмайди. Буни энди асло фарзандларимизга раво кўрмаймиз.

Инсон яшаш учун не-не мушкулотларга чидамайди. Узоқ йиллар Ургут туманидаги Алишер Навоий номли жамоа ҳўжалиги бошқарувига раис бўлиб ишладим. Ётсам тушимда, турсам хаёлимда тамаки ва пахтани кўрдим. Тўйлар қолиб кетса майли, чақалоқлар дунёга келмаса майли, аммо, давлат режаси ортиғи билан ўринлатилмаса тамом, ишдан кетасиз, вассалом! Ёш, сўяги қотмаган болакайларни оғир меҳнатга жалб қилиб ҳам ҳеч нима дея олмадик. Нокерак чиранишлар туфайли тупроқ шўрлади, сувлар камайди. Табиий мувозанат бузилди, носоғлом болалар туғила бошлади. Ана шундай қийин шароитда ҳам ўздан



Мuloqot ● 2000 ● Muloqot

қат китоб билан ҳал қилиб бўлмайди. Китобдаги илм билан амалиётни боғлашдаги устозим, акам — медицина фанлари доктори Саидакром Ҳасанов бўлди. Ниҳоят шу институтда номзодлик диссертациясини ёқладим. Ҳозиргача мен институт доценти, қулоқ, бурун, томоқ касалликлари бўлимнинг мудириман.

М.: — Абдурахмон Асқарович, Сиз янги замоннинг янгича иш юритаётган мутахассиси — тадбиркорисиз. Янгича иш юритиш тамойилларини нимада деб ўйлайсиз?

А.Ҳ.: — Янгича иш юритиш тамойилларининг биринчиси — ҳалолликдир. Мен ҳали айтганимдек, яхши мутахассис мол-дунёнинг ортидан қувламайди, аниқроғи бировларнинг чўнтагига кўз тикмайди. Инсон ўз ишини ҳалоллик билан, юқори савияда адо этса ҳеч қачон кам бўлмайди. Ёки бировни алдаб қатта ҳақ талаб қилиш ҳам узоққа олиб бормайдиган йўлдир. Инсон ўз касб-ҳунарини тинмай такомиллаштириб, илмини ошириб бораверса, амали ҳам, обрўси ҳам зиёда бўлиб бораверади.

Мана, мен тадбиркорликни ўз уйимдан бошладим. Кейин кичикроқ, шу бинони тиклаб олдик. Энди эса эрта ҳақида қайғурмоқдамиз. Шу орадан икки қаватли шифохона қуриш тадоригини кўраяпмиз. Лойиҳа ҳужжатларини тасдиқлашиб қурилиш ишларига киришмоқдамиз. Шу кунларда биз бўлғуси шифохонани энг замонавий ускуналар билан таъминлаш ҳақида қайғураяпмиз. Биз, ишимизда илмий йўналишни кучайтирамиз.

Мен билан биргаликда яқинда докторлик диссертациясини ҳимоя қилган шифокор Сайфиддин Орипов ҳам ишламоқда.

Бизнинг келажакка ишончимиз қатта. Ишларимизга Президентимизнинг Республикамизда соғлиқни сақлаш соҳасини ислоҳ қилиш борасидаги, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ҳақидаги фармонлари қатта далла бўлмоқда. Шиоримиз — халқ саломатлигини тиклаш учун хизмат қилиш!

М.: — Сизнинг шифохонангизда даволашни нархлари қандай? Бу ерда халқимизнинг қайси қатламлари кўпроқ даволаниши мумкин?

А.Ҳ.: — Очигини айтиш керак, даволашни нархлари ўртача. Чунки унда дори-дармонлар, техника ва хизмат ҳақларининг қиймати ҳам акс этади. Аммо биз халқимиз учун қатта хайр-саховат қилишга бел боғланмиз. Шифохонамизда кам таъминланганларни, II гуруҳ ногиронларини, боқувчиси бўлмаган болаларни, ногирон болаларни, меҳнат фаолиятини йўқотганларни текин муолажа этишга ҳаракат қилмоқдамиз. Шифохонамиз Тошкент шаҳар, Чилонзор туманининг 17-кварталидаги 32-уйда жойлашган. Ҳар кун и беморларни ишдан кейин соат 16 дан қабул қиламиз.

М.: — Абдурахмон ака, Сизнинг олийжа-ноб ишларингизда ютуқлар тилаймиз. Қизиқарли суҳбатингиз учун раҳмат.

**Суҳбатни Рашид РАУПОВ
ёзиб олди**

«Muloqot» haqida o'ylar

кечиб, шу замин учун жон қойти-дик, эртани ўйладик.

Раислик лавозимида ишлаб, нимаки қилган бўлсам, бари ҳам қишлоқларимга қулайликлар яратиш бўлди. Одамлар мени қўллаб-қувватладилар, қийин дамларда ёнимда ҳамдард бўлдилар. Бирга янги йўллар очдик, мактаб ва боғлар барпо этиб, хонадонларга табиий газ ва ичимлик суви олиб келдик. Шунингдек, ариқлар ва кўприклар, чойхона ва кироатхоналар бунёд қилинди. Хуллас, собиқ тузум давридаёқ қанча қийин бўлмасин Ўзбекистонни обод қилишга саъй-ҳаракатлар бошланган эди. Самарқанд ва Ургутни боғлаб турувчи қишлоғимизнинг энг гўзал кўчаси ободонлашди, фиштинкор иморатлар қад кўтара бошлади. Ёшларга 3 қаватли замонавий мактаб мажмуаси совға қилдик. Унда жисмоний тарбия ва мажлислар заллари, иссиқхона ва спорт майдончаларигача мавжуд. Жамоа ҳўжалиги мактаб биноси қаршисида худди узукка кўз қўйгандай ярашиб тушган мўъжазгина маъмурий бинога ҳам эга бўлди. Қолаверса, Тош-

кент — Термиз қатта йўлининг Кенагасга бурилиш жойида Алишер Навоийнинг Самарқандда кечган йигитлик йилларини акс эттирган гўзал бир ҳайкал яратдик. Энди кўрсам қилган ишларимдан гурурланиб юраман. Ҳар бир жойининг обод бўлиши раҳбарга боғлиқ экан. Кенагас, Баҳрин, Қорабулоқ қишлоқлари ободлигига бош-қош бўлганимдан бехад хурсандман. Яхшики, савобли ишлар бошлаган эканмиз, бугун ҳамқишлоқлар олдида юзимиз ёруғ.

Кенагас қадимдан зиёлилар қишлоғи десам хато бўлмайди. Қишлоқдан озмунча олимлар, шoirлар, тадбирқору раҳбарлар етишиб чиқди? Улар бугун турли ташкилотларни бошқармоқда, Истиклолни мустаҳкамлашга хизмат қилмоқдалар. Юртбошимиз Ислоҳ Каримов олиб бораётган ички ва ташқи сиёсатни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаб турибмиз. Ёшларни шу улғу Ватанга садоқатли ва фидойи бўлиб яшашга, ишлашга даъват қилмоқдамиз. Иншооллоҳ, юртимиз тинч ва омон бўлсин!

Истиклол шарофати билан

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

юртбошимиз раҳнамолигида янги жамият қуришга киришдик. Бу озод жамиятнинг йўли — адолат ва ишонч, инсон манфаатини ўйлаш, одамларга эътибор, соғлом авлод учун фидойилик кўрсатиш, бутун мамлакатда ободонлик ва фаровонликка эришишдир. «Мулоқот»нинг қўлма-қўл бўлиб ўқилишининг боиси ҳам унинг янги-гиланган жамиятга, озодликка, миллийликка, мафкурага хизмат қилаётганидир. Янги тузум ҳақидаги энг янги фикрларни биз шу журналдан ўқиб биламиз. Бизга «Мулоқот» ҳаётда ҳаммиша ҳамнафас ва ҳамқадам. Билмаганларимизни билдиради, билганларимизни эса янада тўлдиради.

Журналга меҳр қўйган кўплаб маҳалладошлар унга ушбу йил ҳам обуна бўлишган. Чунки «Мулоқот» бизнинг энг яқин маслаҳатдошимиз. Буни қарангки, севимли журналимиз бу йил ўн ёшга кирибди. Таваллудинг қутлуг бўлсин! Биз Сизга ишонамиз, «Мулоқот»-чилар!

**Насим БЕРДИҚУЛОВ,
меҳнат фахрийси,
Кенагас қишлоғи.**



Шоир Миртемирнинг маҳалладоши бўлганим учун болалигимдан билар эдим. Қўқон дўппи кийган ўрта бўй, сочи жинглакка мойил, шими камарини бўшироқ боғлаганиданми, тез-тез шимига тирсақ тираб юқорига кўтаришга одат қилган, мулойим, камгап одам эди.

Ким кўча эшиги ёнидан ўтса, аввал салом бериб улгурар ва албатта, бир пиёла чойга таклиф этар эди.

Салом берардим у аммо, шеъримни кўрсатишга журъат этолмас эдим. Чунки у кишининг сочма шеърлари, «Сурат» достони биз ўқувчилар орасида ёд бўлиб кетган. Александр Сергеевич Пушкиннинг Чаадаевга аталган:

Сибир конларининг тагида
Мағрур сақлай олингиз чидам
Ғамгин заҳмат кетмас беҳуда.

деб бошланадиган шеъри, «Руслан ва Людмила» достони, қатор эртақларини ҳам Миртемир домла ўзбекчага ўзгирганлиги орқали бизга яхши таниш эди.

Яшириб нима қиламиз. У вақтда Ватан адабиёти, деб ҳам, Ўзбек адабиёти, деб ҳам рус адабиёти вакилларини ўқирдик, ўрганардик.

1955 йил ноябрида армия сафидан таътилга келдим. Болалик дўстим Хайриддин Салоҳ кўргани келиб, ҳарбий сафда юриб ёзган шеърларимга дўстона яхши, деб баҳо берди. Рағбатланиб кетдим. Чойдан кейин хайрлашар экан:

— Эртага уюшмада (Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси демоқчи) ёшларнинг навбатдаги машғулоти мушоира бўлади. Панада матиҳ қилиб юрганинг этар. Боргин. Шоир Миртемир бошқаради. Мақсуд Шайх-

зода ва Абдулла Қаҳҳорлар ҳам ҳар гал қатнашяпти, деб қолди.

Хайриддиндан кейин Эркин Воҳид кириб келди. У мактабни тугатиб университетга ўқишга кириб ўқиётган эди.

Эртаси соат ўн сажкизларда ҳаммамиз йиғилишиб 1 Май кўчаси 20-уйда икки қаватли бинода жойлашган Ёзувчилар уюшмасига бордик. Ёнимда Эркин Воҳид билан Хайриддин Салоҳ ҳам бирга эдилар.

Мушоира бошланди. Миртемир домла қисқа гапириб, залда ҳамма билан ўтирган Абдулла Қаҳҳор, Кибриё Қаҳҳорова, Мақсуд Шайхзода каби устозларни исмини атадилар.

Олдинги қаторда Шотурсин Гулом, Муҳаммаджон Қўшоқов, Анвар Бўрибоев, Олим Қўчқорбеков, Абдулазиз (фамилияси ёдимда йўқ) ва яна бир-иккита йигитлар исмини айтдилар. Гап Хайриддин Салоҳга келганда, алоҳида урғу бериб, нафосат ва туйғуга бой, Ҳамид Олимжондек тошиб шеър битувчи, деб ўзларининг тиллари билан айтганда: «алқаб» қўйдилар.

Олдинги қатордагилар шеър ўқийди. У вақтларда кўпроқ хабарлар кофиявий қилиниб шеър, деб аталарди. Масалан: Томи районида бир чўпон юз совлиқдан юз ўттиз кўзи олибди ёки олманинг гули шунча бўлса, меваси қайга сизади», дегани каби...

Бизга, бизга, деганим Хайриддин Салоҳ, Эркин Воҳид, Анвар Исроил, Анвар Эшон, Тўлқин, Тўлқин Илҳомларга ва яна бошқаларга бу вақтда тўғарак раҳбари — домламиз Ғайратий — ҳақиқий шеър Чўлпон, Усмон Носир, Ғафур Гулом, Ойбек, Асқад Мухтор, Шайхзода, Миртемир, деб ўргатар эдилар. Мисол учун Чўлпоннинг ҳовузда чўмилаётган гўзалга бағишланган

шеъри бизда ниҳоят чуқур из қолдирган. Ойбекнинг «Наъматак» шеъри, Фафур Ғуломнинг «Вақт»и, Шайхзоданинг «Одамлар бор тирикликда ўликдир, одамлар бор ўлигида тирикдир», Миртемирнинг

- Янгамов, — дедим,
- Қайнимов, — деди.
- Бери кел, — дедим
- Айнимов, — деди,

сингари ниҳоятда халқчил (у вақтда негалигини билмасдик ёқар эди: вассалом) шеърлари меҳримизни тортиб олганди. Ғайратий домла ўша қатагон йиллар зулмидан ниҳоятда қўрқиб қолган бўсалар керак, силлиқ китобий, юмалоқ мисрали, кўпинча юрак иштирок этмаган, аммо даврга мох шеърлар ёзардилар. Бизнинг шеърларни таҳрир ҳам қилган эмаслар, аммо озаки нутқлари образли, озаки ҳикоялари жонли, мароқли эди. Ўша аллома шоирларнинг энг гўзал шеърларини ўқиб, ифодалаб берардилар. Бизнинг ютуғимиз у кишини фаҳмлай олганимизда бўлган. Шундай қилиб адабиёт иши билан шуғулланаётганлар орасида таниқсиз бўлсак ҳам шеърят сирларидан озми-кўпми бохабар эдик.

Бир маҳал Миртемир устоз:

— Сўз навбати аскар бола Сайёроўлатга! — деб қолдилар.

Одамлар олдига чиқиб шеър ўқиш осон эмас экан. Миртемир домла ёнларига чиқдим у ҳамма шеърим ёддан кўтарилиб кетди. Ана, холос... Шармандалиқ. Уят... Юзларим лобуллаб ёнар эди... Эсимга нуқул бир шеъримнинг охири мисраси келарди, холос.



...Бу вақтда анча қайралиб қолган Хайриддин Салоҳ ёрдамга чиқди.

— Дўстлар, Сайёроўлат ҳеч ерда шеър ўқиган эмас. Маъзур тутинлар. Ҳозир унга баъзи шеърларини эслатаман. Ўзини тутиб олади.

Ёнингда мадаккоринг бўлса, йиқилмас экансан. Ёнимда Хайриддин боригами, ҳаммаси ёдга кела бошлади.

Тушунаман, Садоқат, Ҳусн
Бир-биридан фарқ қилар тамом,
Бошқа-бошқа бўлгани учун
Ҳар бирида ўзга-ўзга ном
Ҳусн керак ҳафтада, ойда,
Ҳар кун керак бўлар садоқат,
Мен истардим,
ҳусн бор жойда
Садоқатга жой бўлсин фақат!

Анча тузук бўлди. «Кўшини қизга», «Сартарош қизга», «Япроқ», «Сени» каби шеърларни ўқиб турсам Хайриддин «Қизни ўғри, дерлар»ни ҳам ўқи, деди наридан.

Қизни уйининг ўғриси, дерлар
— Хўп, қиз ўғри!
Ким экан эрлар...

деб ўқиб кетдим. Шеърлар ихчам-ихчам эди. Чамамда анча ёқди.

Абдулла Қаҳҳор ва Кибриё опадан бошқа ҳамма шеър ўқиди. Деразалар қорайиб қолди. Кеч бўлди. Охирида Миртемир домла:

— Хайриддин, сизга илтимос, Аскар боламдан ва Эркин Воҳиддан «Оқ йўл»га йигирматадан шеър танлаб берасиз.

Бу менинг ҳам, Эркин Воҳиднинг ҳам ўша вақтдаги йирик ютуғимиз эди. Биз шундай деб баҳоладик. Аммо энг катта ютуғимиз бошқа ёқда экан. Шу шеърхонликдаёқ Абдулла Қаҳҳор, Мақсуд Шайхзода, Миртемир каби устозлар меҳрини қозонган эканмиз... Буни кейин йиллар давомида бу алломаларнинг бизга кўрсатган илтифотларидан биллиб юрдик.

Миртемир домла энди бу ёнига мени ҳам ўз болалари қаторига қўшиб олдилар...

Буни мен айниқса, Москвадаги Горький номидаги адабиёт институтига кирганимда сездим. Домламдан шундай хат келди (айнан кўчирылман):

Хурматли Сайёр Пўлат!

Салом. Горький институтга ҳақиқий студент бўлишингиз билан чин кўнгиладан табриклайман.

Ўқиш ва ишда-ижодда янги омадлар тилайман.

7 IX. 57 Миртемир

У кишининг инсон сифатида эътиборини қаранг. Ушбу хатни ўттиз йилдан бери ноёб бир ёдгорликдай сақлаб келяпман. Энди бу хат кўлимга теккандаги ҳолатимни тасаввур қилинг. Устозим нафаслари теккан бу оддий қовоғзни кўзларимга неча бор суртганман.

Ё бўлмаса, у кишининг оталарча ғамхўрликларини қаранг. Мусофирчиликка шоғирдим тирикчиликдан азият чекмасин, деб Тошкентда туриб меҳрларини икки қўллаб узатишларини қаранг: (айнан кўчираман).

— Хурматли укам Сайёрпўлат!

Салом. Соғлиқ ва ўқишда муваффақият тилайман. Ўтган Янги йил билан қутлайман. «Кўёшни қутлаб»даги шеърларингиз учун бўлим қалам ҳақи ёзипти, тезда оласиз, мен бу ҳақда бўлим бошлиғи («Шарқ адабиёти») Шомуҳамедов билан гаплашдим. «Оқ йўл» учун М. Бобоев сал тура турсин, китоб чиққандан кейин ёзилур, деди. Ўшалар учун пул ёзиб бераман, деб вағда қилди.

Укам! Яхши ўқинг! Кўпроқ ўқиш тўғрисида ўйланг. Азизга ва бошқа мени сўраган бўлса салом. Ёзиб туринг.

Хурмат билан Миртемир
2/1 1958.

Ана, кўряпсизми? Бундай эътиборли, жонкуяр одамни қандай яхши кўрмасдан бўлади. Бу кензабир одам кучоғида мендек шеър машқ қилаётган шоир бўлишдан кўра бўлмаслиги эҳтимолга яқин қанча йигитлар борлигини мен яхши билар эдим... Аммо у киши ҳаммамизга баробар меҳр кўрғазаверардилар. Фақат ўз отанг шундай бўлиши мумкин. У фарзанд танламайдди. Қайси бармоқни тишласанг, ўша оғрийди, деб ба-рига баробар бўлади. Чунки отага фарзанднинг яхши-ёмони бўлмайди.

Миртемир ҳақиқий ота эдилар. Шу боис ҳам улуғ ёзувчи Абдулла Қаҳҳор, Миртемир шундай мураббийки, у мисоли она қуш. Энг ширин, энг мазали донни тилининг тағида асраб юрадида, палапон ёш шоирни кўриши ҳамоно унинг оғзига солади, — дер эдилар.

Кунлардан бир кун И Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида қўшиқлар муҳокамаси

бўлди. Унда уюшмамиз Набойи кутубхонаси рўпарасидаги шифти чиройли бинода эди.

Навбат Миртемир устозга келди. У киши:

Қор ёғмасин қор устина,
Ёр севмайман ёр устига,

деган қайтариғи бор ашула учун ёзган шеърларини ўзларига хос салобат билан ишмай ўқиб бердилар. Мендан нарироқда ўлтирган Эркин Воҳидов менга бир варақ қовоғ узатиб қолди. Уни лочиндай санчиб ярим йўлида Азиз Абдураззоқ олиб қолиб, ёзувга кўз югуртирди ва муҳокамага келган оммага ўқиб эшиттирди. Эркин Миртемир домла шеъри оҳангида бир тўртлик ёзиб менга жўнатган экан:

Кимки севса йўлдошини,
Синар экан бардошини,
Юрғиз тегирмон тошини
Гулчеҳра Сайёр устина.

Қийқириқ бўлиб кетди. Айниқса, Миртемир домла қарсак уриб, боладай беғубор қаҳ-қаҳ уриб юбордилар.

Яна бир воқеа яхши эсимда қолган, чунки ўша кунларда устозим Миртемир менга алоҳида эътибор қаратган эдилар.

Бу 1958 йил сентябр ойларида Ўзбекистон ёш ёзувчиларининг навбатдаги семинари ўтадиган бўлиб қолди. Шунда домла Миртемир таклифлари билан ўтган «Семинар қатнашчилари ижоди» умумий сарлавҳаси остида «Ёшлар ижоди»дан намуналар беришни лозим топшишган. Йигинда, «мен Сайёр ҳақида «оқ йўл» ёзаман», дебдилар. Ўшанда «Шарқ юлдузи» журналида Хусниддин Шарипов, Охунжон Ҳакимов, Ўлмас Умарбеков, Гулчеҳра Жўраева ва менинг ёзганларим алоҳида-алоҳида бетдан бошланиб босилиб чиқди. Менинг эндигина бошлаган машқларимга шундоқ катта шоир Миртемир эътибор бериб «Оқ йўл» ёзган эдилар. Бу ёш шоир ижодига матбуотдаги биринчи баҳс эди. Ана шуниси билан менга у жуда қимматли эди.

Шоир Миртемир ҳеч нарсага ичунчаки, бепарво ёндошмас эди. Ўз шеъринга ва сафдошлари шеърига, ўз таржималарига ва сафдошлари таржималарига фақат ўзиникидек муносабатда бўларди. Масъуллик, муҳаррирлик ҳолатда туйғун, талабчанлик нақадар баланд. Ўзини аямаслик ҳисси, бурч масъулияти у кишини сўнги дақиқаларга

ча йигитдек битмас куч ато этиб ушлаб турди. Уэлари «қоралаб қўйдим», дейишни яхши кўрардилар. «Қоралаб қўйганлари ҳам бир эмас, ўн эмас, юз аломат шоир ижоди-га гул нақш бўлиб тушиши нақд эди.

Мана керак бўлса мисоллар:

Нафасидан ҳаво атрлик,
Соз газалдек сара сатрлик,

ёки,

Ҳовлимда кезар эдим, енгиллик сезар эдим,
Хаёлни кўкламга хос бўёқда безар эдим,

ёки:

Кўзим кўзинга тушиди, чақмоқ
чаққандай бўлди,
Учқунни дилга қўниб, олов ёққандек бўлди.

ёки:

Ёнмасдан иложим йўқ, ўт тушиди ширин
жонга
Ўт тушмасайди фақат ногоҳ чексиз
жаҳонга.

ёки:

Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Шу қунгача ўзни мен чеклаб бўлдим
Мажнунтол тагига ўтқазинг мени
Мен учун йиғласин, мен йиглаб бўлдим,

ёки:

Кўзимга ёруғлик,
Сўзимга ёруғлик,
Соғ жонга ёруғлик сўрайман тонгдан
Армонли йўлчман,
Армонли кўйчман
Жаҳонга ёруғлик сўрайман тонгдан.

Устоз Миртемир жаҳондай поёнсиз қалб-ни қандай қилиб кўкрак қафасига сиғдира олди экан, қандай қилиб шу улкан қалбни кўтариб юра олди экан. Аҳлим етмайди. У киши жасорати олдидан қойил қолиб, таскин тополмай пичирлайман:

Қўшиғим қайда, ўша,
Қўшиғим қайда қолди?
Сой мисол жўша-жўша
Наҳотки сойда қолди.

Барибир таскин йўқ, ҳаловат йўқ. У киши бизга мерос қолдирган ўтли, алангали мисралар бир оғушига олдим, куйдириб кул қилиб юборади.

Ижод шунақа экан. Ҳамма нарса, ҳамма омил барабарига мос келсагина бутун образ яралар экан. Устоз туғилган Туркистон, Иқон нимаси биландир, балки кенг ва бепоёнлиги билан саҳроий тиниқликлари билан, одамларининг ростгўй ва табиатдай содда, одмилиги билан қорақалпоқ юртига ўхшашилиги бордир.

Болаликда, ўсмирликда, йигитликда кўрганлари — Қорақалпоқ ерлари кўз ўнгларида тикланиб намён бўлгандир. Шундан «Қорақалпоқ дафтари» бунёд бўлгандир. Ёз ярмигача яшаб, сўнг тақ-тақ қуриб қоладиган гиёҳларнинг ноласи эшитилади устоз мисраларида. У мисралар жонсиз қуриган гиёҳларнинг жонли нидосидай абадий фигон чекиб тураверади.

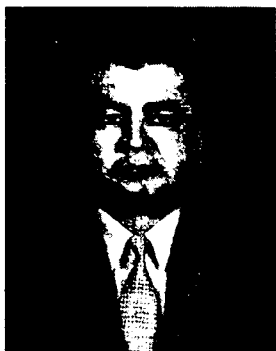
Миртемир шоирни захматкаш, қадди баланд олма дарахтига ҳам ўхшатгим келарди. Меваси гуж-гужлигидан, баъзан эса бевақт эсан шамолдан, баъзан эса дўл ва добулдан шохлари синади, меваси ер билан битта бўлади. Аммо писанд қилмай ҳосил бераверади. Синган шохлари ўрнига янги новдалар шокил-шокил яшиллик ато этаверади. Ахир бу қандай қудратки, олтишидан ўтган ёшда ҳам офтобда пишган олмадай ҳар мисра ярақлаб, ўқисанг қарсиллаб тураверади. Бу Аллоҳнинг буюк неъматиди, бу қобилиятнинг нафис туҳфасиди. Бу она Ўзбекистон, бу муқаддас замин Ернинг муҳаббатидан яралган дарё мисралар...

Ўзбек адабиёти насрида бўлгани каби, назмида ҳам бўйдор, баркамол шоирлар талайгина! Булар Чўлпон, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Ойбек, Усмон Носир, Шайхзода, Асқад Мухтор, Мирмуҳсин, Жуманиёз Жаббаров, Султон Акбарий кабилар. Булар орасида устоз Миртемир билан бўйи тенг келадиган ҳам бордир, аммо мана ман деб ёрқин ўзбекчасига, фақат ўзбекчасига ёзгани камдир.

Миртемир домлам кўзимга мангу барҳаёт

Кўзи қалпоқли,
Бобом сиёқли

бўлиб қад ростлаб тургандайлар. Аминманки, биздан кейинги қатор-қатор авлодларга, асрларга ҳам худди шундай ўлмас сиймо бўлиб қолаверадилар...



Очил БҮРИЕВ

ҚЎШНИЧИЛИК — ОСОЙИШТАЛИК МАНБАИ

Ҳаёт сарвари — инсонлар ўз турмушларида меҳр-оқибат ришталари орқали бир-бирлари билан ҳамжиҳат тарзда умргузаронлик қилишади. Ҳаёт чорраҳаларида эса ҳар бир инсоннинг юмуши албатта бошқасига тушиши табиийдир. Шунинг учун ҳам халқимиздан «Тоғ-тоғ билан учрашмайди, одам эса одам билан учрашади» деб бежиз айтишмаган, албатта.

Қўшни... Қўшничилик... Ҳамсоя... Ҳамсоячилик. Бу сўзлар халқимиз онги, тафаккури, руҳияти ва шуурига чуқур сингиб кетган. Ўзбек халқининг қўшни, қўшничилик удум ва анъаналари этнография, яъни элшунослик фанида атрофлича илмий ўрганилмаган. Мавжуд манбалар ва кўп йиллар давомида тўпланган этнографик маълумотларга таяниб, мазкур умри узун ва қаримас қада ҳақида мулоҳазалар юритамиз.

Қўшничилик жамоаси ҳатто ривожланган даврларда ҳам анча мустаҳкам сақланиб қолган эди. Инсонлар азалдан Оллоҳ насиб этган муродбахш умрларида бир-бирларини иззат-ҳурмат қилишиб, хушмуомала, ширинсухан бўлишган. Айниқса, қўни-қўшнилarga нисбатан ўзига хос олийҳимматлилик ҳўрсатиб келишган. Қўшнилар ҳамжиҳат бўлишиб, катталари кичикларига раҳм-шафқатли, ёшлари ҳам ўз навбатида улуғларни ҳурмат қилишган. Ҳар бир инсон ўз ён қўшнисига нисбатан эҳгиром ва иззат-икром билан қараган. Элимизда «қиёматли қўшни» ибораси мавжуд. Маъноси: бу дунёда-

ги қўшнилар қиёматда ҳам қўшнилари-дир. Зеро, қўшни яхши кунга шерик, мусибат тушганда эса ҳамдард бўлиб тасалли беради, бемор бўлганда ҳол сўрайди. Яхшиликларни кўрганда қувонадиган, нуқсонларни сезганда беки-тиб тузатадиган ҳам қўшнидир. Аждодларимиз ўғитларида ҳам қўшни мусулмон, ғайридин, дўст, душман, фойдали, зарарли, ажнабий бўлишларидан қатъий назар барчаси билан яхши муомалада бўлиши уқтирилади. Қўшнини ҳурматлаш, доимо ҳолидан хабар олиб туриш ҳам Исломда энг улуғ амаллардан саналади. Ҳадисларда таъкидланганидек: «Қўшниларга яхшилик қилинг — тинч бўласиз».

Ўтмишда қўшничилик ҳуқуқини ҳимоя қилувчи турли одат ва тартиблар шарият томонидан ҳимоя қилинган. Шариятта кўра ҳар бир оила учун ўнг, чап, олд ва орқа томонидаги 40 тадан хонадон, жамики 160 хонадон қўшни мақомига эга бўлган. Яъни, ҳадиси шарифда ҳам «Ҳовлининг олд томонидан қирқ ҳовли, орқа томонидан қирқ, ўнг томонидан қирқ ва чап томонидан қирқ ҳовлилар ҳаммаси қўшни ҳисобланади», деб таърифланади.

Қўшнининг мусулмон ёки ғайридинлигининг аҳамияти бўлмаган. Халқимизда «Қўшничилик — минг йилчилик», «Ён қўшни — жон қўшни», «Қўшнинг тинч — сен тинч», «Агар гилам сотсанг, қўшнингга сот, бир четда ўзинг ўтирасан», «Узоқдаги қариндошдан яқиндаги қўшни афзал», «Ҳов-

ли (уй) олма, кўшни ол», «Ака-ука қариндошдан ҳам, яхши кўшни афзал», «Ҳақни, ҳақиқатни кўшнидан сўра», «Кўшнининг билгани — оламнинг билгани», «кўшни кўшнининг кўзгуси», «Кўшни кўшнининг бозори», «Кўшнининг оши қорин тўйдирар», «Кўшнининг оши тотли экан» каби пурҳикмат нақл ва иборалар мавжуд. Кўшнининг ўз кўшниси олдидаги масъулияти ва бурчлари бўлиб, бу фақат яхшиликка йўрилгандир. Бу ҳақда ҳазрати Ойша Расулulloҳдан шундай ҳадис келтиради: «Ҳазрати Жаброил кўшни ҳақиқа риюя қилиш тўғрисида менга шу қадар кўп васият (топшириқ) қилдиларки, мен уни ҳатто молига ҳам меросхўр қилиб қўйсалар керак деб ўйладим».

Кўшни ҳақи жуда табаррук бўлиб, кўшни ўз кўшнисини кўрганда очиқ чеҳра билан кўришмоғи, хасталигида ва муҳтожликда хабар олиши, байрам, ҳайит ва оилавий тантаналарда қутлаши, моли ва жонига қасд қилмаслиги, хотин ва қизларига ёмон қарамаслигидир.

Расулulloҳ ўғирлик ва зинони ҳаром санаб, хусусан кўшни хонадонига ўғирликка кирмок, ўнта бегуноҳ уйини урмоқдан қабиҳроқ гуноҳ бўлса, кўшни хотинини зино қилмоқ бундан ҳам оғирроқ гуноҳ эканлигини ҳадисда ёзади. Шунингдек, ҳадисда «Шўрбо қилсанг, сувини кўпроқ қилиб кўшниларнинг аҳволига қараб, шундан миннат қилмай уларга ҳам бер» деб уқтиради.

Кўни-кўшнилари яхши-ёмон кунларда, қувончли ва мусибатли дамларда бир-бирига яраган. Дарҳақиқат, кўшни ўз оти билан кўшни. Улар доимо аҳил ва тинч-тотув яшаган. Ислоннинг муборак ҳадисларида «Кўшни билан яхши алоқада бўлинглар» деб уқтирилади.

Шунингдек, ҳадисларда бирор киши иморат курса, кўшнининг иморатидан баледа бўлмаслиги, кўшни оч бўлса лаззатли таомлар еб ўтирмаслиги, кўшни муҳтож бўлиб, ўзи бадавлат яшашлиги мусулмончилик одадига зид дейилади. «Ёнида кўшниси оч ўтириб, ўз қорнини тўйғазиб юрадиган одам мўминни комил эмас» дейилади ҳадисда. Халқимизда «Кўшнинг кўр бўлса, сен ҳам кўзингни қисиб қара»,

«Кўшнингга кулма, ўзинга қайтиб келар» деган нақллар ҳам мавжуд.

Ҳадиси шарифда айтилганидек: «Кўшни ўз кўшнисини, ака-укаларини ва ҳатто отасини ўддирадиган вақт келмагунча қиёмат-қойим бўлмайди». Кўшнилари билан бор нарсаларни баҳам кўриш, кўшни мулкига кўз олайтирмаслик, ёмон кўшни озорларидан сабр қилиш даркор.

Эл-улусда яхши кўшни бахт белгиси, ёмон кўшни бахтсизлик белгиси саналади. Ҳадисда ёзилганидек: «Бахтимиз уч нарасададир: «отда, хотинда ва ҳовлида». Шунинг учун ҳам халқимизда «Ёмон кўшнидан кўч-да қутул», «Кўшнинг яхши бўлса берди худо, кўшнинг ёмон бўлса урди худо», «Кўшнинг ёмон бўлса ёмонлик келур, яхши бўлса омонлик», «Кўшнининг ёмони — жоннинг эгови» каби мақоллар бор.

Кўшни шаънини улуғлаш, бир-бирларига меҳр-шафқат кўрсатиш лозим. Кўшни ҳол-аҳволдан доимо хабар олиб турилади, гоҳида таомлар ёки совғалар билан йўқланади. Рўзғорда шу бугун бирон нарсани етишмаса дарҳол кўшнидан олинади. Олинган нарсани эса имкониятига қараб дарҳол қайтарилади. Халқимизнинг «Ол тавоғим, бер тавоғим, олмасанг, бермасанг, ўртада син тавоғим» иборасида ҳам кўшничилик алоқаларини мустаҳкам боғлаш ниҳоятда зарурлиги уқтирилган. Кўшничилик қондаларига риюя этмаслик гуноҳдир. «Кўшника кўшнининг товуғи кўрки кўринар», «Кўшнининг товуғи роз кўринса, келинчаги — қиз», «Кўшника қарама, ўнгишинга қара», «Кўшнингга қасд этма» каби халқ нақлларида ҳам кўшничилик эъзозланади. Абу Ҳурайра бундай дейдилар: «Расулulloҳ Саллоллоҳу алайҳи васаллам «Эй мусулман аёллар, гарчи ўртангизда бир кўшни билан танишиб қолган бўлсангиз ҳам ҳаргиз кўшнини кўшника ёмонламангиз» деб айтадилар. Кўшника хиёнат қилиш оғир гуноҳ ҳисобланади.

Кўшничилик анъанасига кўра — ер, ҳовли, жой кишиларнинг шахсий мулки бўлганлигига қарамасдан сотиш ва сотиб олиш эркинлиги кўшничилик ҳуқуқи билан белгиланган эди. Ўтмишда кўчмас мулк савдоси одад бўйича қози олдида расмийлаштирилиб, кўш-

нилар бу жараёнда албатта иштирок этишган. Қози ҳам бевосита кўшнилари розиликларини сўраган. Агар кўшнилари норози бўлишса бу мулк сотилмаган. Қашқадарё ва Сурхондарё воҳаларида суғориладиган ерларга талаб жуда катта бўлганлиги учун бирон киши ўз ерини сотмоқчи бўлса, энг аввало, қишлоқ оқсоқолига мурожаат қилган. Таомилга кўра ерни сотишдан олдин кўшнилари розилиги олинган. Агар кўшнилари ерни олишмасдан розилик билдиришсагина бегонага сотилган.

Ўзбек элшунослигининг етук тадқиқотчиси профессор Карим Шониёзовнинг таъкидлашича, қўни Қашқадарё ўзбеклари XIX—XX аср биринчи чорагида эрта баҳордан то кеч кузгача ўз қишлоқларидан анча олис кенг экинзор ва яйловларга кўчиб чиқиб ўтовларда яшашган.

Одатда яқин қариндошлар бир-бирлари билан қўшни (ҳамсоя) турган. Баъзида эса бегона тўп, қавм ёки қишлоқ хонадонлари билан ҳам қўшни бўлиб, истиқомат қилишган. Аксарият ҳолларда бу қўшничилик кейинги йилларда ҳам давом этиб, аста-секин борди-келди ва қўда-андачиликка ҳам айланган.

Қашқадарёликлар удумига кўра бирон хонадонга меҳмон келса қўни-қўшнилари ва яқин қариндошлар навбати билан ўз хонадонларига меҳмонни таклиф этишади. Агар меҳмон узрли сабабларга кўра таклиф этилган жойга боролмаса, унга таом узатилади, буни «ҳамсоятовоқ» дейилади.

Маълумки, тўй маросимларида қўшнилари жуда катта рол ўйнашади. Агар тўй бўлаётган хонадонга келган меҳмонларга турар-жой етишмаса қўшнилари меҳмонхонасидан жой тайёрланади. Қўшнилари хонадонларига («қўшхона») узок, яқин қишлоқлардан келган меҳмонлар жойлаштирилади. Буни Қашқадарёда «қўноқ (қўниқ) бериш», меҳмонлар эса «қўноқлар (қўниқлар)» дейилади. Удумга кўра таъзияли хонадонда ҳам уч кунгача таом пиширилмайди. Бу даврда азали хонадонга таомни асосан қўшнилари пишириб келтиришади.

Табиийки рўзгорнинг тинч-тотув ва ували-жували бўлишида қўни-қўшнилари розиликларини сўраган. Агар кўшнилари норози бўлишса бу мулк сотилмаган. Қашқадарё ва Сурхондарё воҳаларида суғориладиган ерларга талаб жуда катта бўлганлиги учун бирон киши ўз ерини сотмоқчи бўлса, энг аввало, қишлоқ оқсоқолига мурожаат қилган. Таомилга кўра ерни сотишдан олдин кўшнилари розилиги олинган. Агар кўшнилари ерни олишмасдан розилик билдиришсагина бегонага сотилган.

ёш авлод тарбиясида қўшнилари ўрни эса бўлакча. Ўсмирлар қўшнилари, қайвони ва оқсоқоллардан, уларнинг салобати таъсиридан ўзларини ножўя хатти-ҳаракатлардан сақлаб юришга интилишади.

Ёшлар ҳаё ва ибони оила, қўшнилари ва маҳалладан ўрганадилар. Бўлғуси келин ёки куёвларнинг кимлигини ота-оналари қўшнилари ёки маҳалла оқсоқолларидан суриштиришади, совчилари ҳам келин хонадонига қадам ранжида қилишларидан олдин қўшнилари уйига ташриф буюришади ва улар берган холис баҳога қараб иш тутадилар. Хуллас, ёшлар тарбияси қўни-қўшнилари ва маҳалла-қўй назоратидадир.

«Қўшнинг яхши бўлса, кўр қизинг ҳам эрга тегар» халқ мақолида ҳам айнан шу маъно мужассамдир. Элимизнинг «Бир болага етти қўшни отаона» деган нақли ҳам бунинг яққол исботидир.

Ўзбекистон шаҳар ва қишлоқларида сақланиб келаётган маҳаллачилик анъаналари халқ ҳаёти ва турмушида катта аҳамиятга моликдир. Улар қадимги қўшничилик жамоаси манфаатлари билан узвий боғлиқ бўлибгина қолмай, оилавий муносабатларни шакллантиришда ва маросимларни бошқаришда муҳим рол ўйнаб келмоқда. Ваҳоланки, бурун аҳил, иноқ қўшничилик турли маърака ва маросимларни ўтказишда анча енгиллик туғдирган. Қўшничилик жамоаси ўзининг бошқариш вазифасини оқсоқоллар маслаҳати орқали бажарган ва жамоатчилик томонидан доимо назорат қилиниб турилган.

Маълумки, шўролар ҳокимияти даврида халқимизнинг миллий қадриятларига ҳам анча зарба берилган эди. Айниқса, шаҳар, қўрғонлардаги митти туман ва мавзеларда қўшничилик анъаналарига умуман ғоя қилинмас эди. Бу мавзеларда яшовчилар хатто ўз ён қўшнисини кимлигини билишмас, ҳолаҳволини сўрашмас ёки ўлик-тириклигидан хабар олишмас эди. Чунки, кўп қаватли уйларда яшовчиларнинг аксарияти темир эшиклар ортида яшайди, панжарали эшикда эса бир нечта кулф бўлади. Бундай жойларда қўни-қўшничилик, яхши кўнда шерик, ёмон кўнда ҳамдард бўлиш ҳам ҳаминқадар. Оддий йўлакни супуриб-сидириш ҳам сансалорликка олиб келади. Одамлар

орасидаги инсонийлик, қадр-қиммат, меҳр-оқибат ришталари ҳам ўзига яраша.

Мустақиллик шарофати туфайли қўшничилик ва маҳаллачилик анъаналари янги руҳда шаклланиб, оилавий маиший муносабатларни мустаҳкамловчи ҳамда барча тўй-ҳашамларда, маъракаларда ҳамдард, камарбаста бўлиб, ўзаро ёрдам бериб қўллаб-қувватлашда муҳим роль ўйнамоқда. Маҳаллачилик катта-кичикни ҳурмат қилиш, ёши улуғларни эъозлаш, оилавий муносабатларда аҳилликни сақлаш каби олийжаноб фазилатларни назорат қилишда етакчи ўринда туради.

Зеро, ҳар бир ўзбек фарзанди дастлабки тарбияни маҳалладан олади. Унинг тафаккури жамоа ичида, қўшниларнинг яхши-ёмон кунларида бирга бўлиш орқали шаклланади. Ўзидан катталарнинг муомаласи, юриштириши, одоб-ахлоқи, меҳр-оқибатига қараб ҳаракат қила бошлайди. Маҳаллаларда тонг саҳардан кўчаларга сув сепилиши, таниш-танимаслигидан қатъий назар одамларнинг бир-бирларига эзгу-тилак билан салом беришлари оқсоқолларнинг ёшлар умрига барака тилаб дуо қилишларининг ўзи тарбия мактаби ҳисобланади.

Айниқса, маҳалланинг озодалигини сақлаш, давлат ва жамоат ишларини удалаш, одоб, ахлоқни шакллантириш ва тартибни ўрнатишда ҳам қўшничилик анъаналари катта аҳамиятга моликдир.

Шунинг учун ҳам қишлоқ ва шаҳарларимизда маҳаллачилик ва қўшничилик ижтимоий ҳаётда етакчи ўриндадир. Юртбошимиз И. А. Каримов фармонига кўра, Маҳалла жамғармасининг ташкил этилиши ва қатор қарорларнинг қабул қилиниши Ватан ичра ватан маҳалланинг тарбия ўчоғи эканлигини яна бир қарра исботлади.

Маҳалла зиммасига истиқдол даври талабларидан келиб чиқиб янги вазифалар юкланди. Ҳамда унинг мақоми яна оширилди. Натижада шаҳарлардаги митти туманларда ҳам маҳаллалар ташкил этилди. Мазкур маҳзелларда ўзбеклар билан ёнма-ён яшовчи турли миллат ва элат вакиллари ҳам қўшничилик, маҳаллачилик шарофатини теран англашиб, аҳил ва осойишта яша-

моқдалар. Йўлбошчимиз И. А. Каримов таъкидлаганидек: «Халқимизнинг тарихий анъаналари ва тафаккур тарзига мувофиқ фуқаролар ўз-ўзини бошқарувининг муҳим жамоатчилик органи — маҳалланинг мавқеи қайта тикланди. Маҳалла одамлар ўртасидаги яхши қўшничилик, ўзаро ҳурмат ва инсонпарварлик муносабатларини тарбиялашда катта аҳамият касб этмоқда». Шунингдек, Юртбошимиз маҳалла, таъбир жоиз бўлса, кишилик жамиятида алоҳида тарбиявий аҳамиятга молик бўлган ўзига хос маскан эканлигини, бу ноёб тажриба, яъни аҳолининг маҳалла бўлиб яшаш тарзи жаҳоннинг бошқа мамлакатларида кам учраганлигини таъкидлаган эдилар. Маҳалла — инсонни жамият билан уйғунлаштирадиган ҳамда шу руҳда тарбиялайдиган энг катта-саховатли гўша ва беқийёс макондир.

Дарҳақиқат, Ўзбекистоннинг ҳар бир комил фарзанди тарихда ким эдигу яқин ўтмишда ким бўлиб келганлигимизни, аجدодларимиз қай тарзда умргузаронлик қилишганликларини рўй-рост тасаввур қила билишлари керак. Айниқса, Ватанни севишимиз учун халқимизнинг шонли кечмишини, яхши-ёмон кунларидаги қадриятларини, турмуш тарзидаги миллий урф-одатларни, хусусан энг эъозталаб қўшничилик тамойилларини пухта ўрганиб, ҳозирги истиқдол даврига сингдирмоғимиз лозим.

Ҳозирги муродбахш даврда ҳар томонлама юксалиш учун маънавиятимизнинг туб идизлари бўлган халқимизнинг урф-одат ва анъаналарининг теран моҳиятини чуқур англаб етиш ҳар бир кишига ҳаётда жуда ҳам асқотади.

Юқорида қўшничилик удум ва анъаналарининг баъзиларига тўхтаб ўтилди, ҳолос. Ана шу эъозталаб таомилларга амал қилиб яшамоқ жамиятда соғлом муносабат ва ишонч руҳини мустаҳкамлайди. Шундагина қўшни қўшнининг биродарига айланади, улар ўртасидаги аҳиллик, жипслик, хушёрлик ва бир-бирларини англаб умргузаронлик қилиш муҳити шаклланади. Натижада истиқдолга эришган халқимиз осойишта ва барқарор ҳаёт кечиради. Она-Ватанимиз озод ва обод бўлиб янада гуллаб-яшнайверади.

Ҳалимбой БОБОЕВ



«ҲИДОЯ» — МУСУЛМОН ҲУҚУҚИНИНГ АСОСИ

Шарқ Уйғониш даврининг энг машхур фикҳ олими Абу-л-Ҳасан Али ибн Абу Бакр Абду-л-Жалил ал-Фарғоний ал-Риштоний ал-Марғиноний мусулмон ҳуқуқи ханафий — фикҳ мазҳаби таълимотини ривожлантирган назариётчи, балки ўзининг илмий қарашларини амалиётга татбиқ этган буюк аллома сифатида мусулмон дунёсида маълум ва машхур бўлганлиги билан ҳар қанча фахрлансак арзийди.

Буни таниқли ҳуқуқшунос олим А. Саидовнинг қуйидаги фикрлари ҳам тўла тасдиқлайди. «Шунинг учун ҳам у кишини Бурҳон-ул-дин ва-л-милла» деган шарафли ном билан аташган. Милла дегани олимни улуғлаб, уни мусулмон дунёсидаги халқлар ҳамда Ислом динининг далили, исботи деб улуғлашди. Бир сўз билан айтганда, бу фақиҳ бутун дунёга Бурҳонуддин ал-Марғиноний номи билан машхурдир».

Мавлоно Бурҳонуддин ал-Марғиноний 515 йилда ражаб ойининг саккизинчи куни (1123- йил 23 сентябрда) Риштонда таваллуд топиб, 593 йили зу-л-ҳижжа ойининг 14-куни (1197 йил 29 октябрда) 74 ёшида вафот этган. Бу зоти бобаракот Самарқанддаги Чокардиза қабристонига дафн этилган.

Бурҳонуддин ал-Марғиноний ёшлик чоғларида бошланғич таълимни Риштонда олиб, кейинчалик балоғат ёшига етганларида Марғилон, Бухоро, Самарқанд ва Мовароуннахрнинг бошқа шаҳарларидаги мадрасаларда таълим олиб, устозлардан Куръони карим, Ҳадиси шариф илмини чуқур ўрганиб, айниқса, фикҳ — ислом ҳуқуқшунослиги борасида бениҳоя мукаммал илмга эга бўлган. Шу боис «Китоб ул-Машойих» («Шайхлар ҳақида китоб») асарида Нажмиддин Абу Хофс Умар ибн Муҳаммад ан-Насафий, Ҳисомиддин Умар ибн Абдуллоҳ ибн Умар ибн Маазза, Абу ал-Асир ал-Баздавий, ал-Сарахсий-Убу Умар Усмон ибн Али-Пойкандий, Абу Ёқуб ас-Саярий, Аҳмад ибн Абу Рашид ал-Бухорий, Абу Исҳоқ ан-Навқадий, Жафар ал-Ҳиндувоний, Тожиддин Аҳмад ибн ал-Хусайн ал-Банандинжий ва бошқа қирқдан ортиқ шайх (аллома) устодлардан фикҳга оид илмларни ўрганганлигини баён этади. 1149 йилда зиёрат учун Ҳажга бориб, Мадинадаги мадрасаларнинг бирида араб тили, илоҳиёт ва фикҳдан дарс берган.

Дарвоқе, ўша даврнинг кўзга кўринган фикҳшунос алломаларидан Маҳмуд ибн Аҳмад Абдул ибн Умар ибн Маазза «ал-муҳит» («Илмлар негизи»), Заҳир ад-дин Муҳаммад ибн Умар ал-Қодий ал-Бухорий «ал-Фатава вал-фавоид аз-Зоҳира» («Фатволар ва зоҳир нарсаларнинг фойдалари») асарида ҳамда Зайн уд-дин Абу Наср Аҳмад ибн Муҳаммад ибн ал-Итобий ва бошқалар ҳам Бурҳонуддин ал-Марғинонийнинг фикҳдан чуқур илмга эга бўлганлигини эътироф этганлар ва унинг савиясини юқори баҳолаганлар.

Бурҳонуддин ал-Марғиноний ўз замонасигача ўтган энг таниқли фикҳ алломаларининг асарларини пухта ўрганиш ва шарҳлаш билан бирга ўзи ҳам фикҳшунослик соҳалари бўйича «Бидоёт ал-мубтадий» («Фикҳни ўрганишни бошловчилар учун дастлабки таълим»), «Кифоят ал-Мунтаҳий» («Фикҳни ўрганишни якунловчилар учун тугал таълим»), «Нашр ал-мазҳан» («Мазҳабнинг ёйилиши»), «Китоб ат-тожнис вал-мазид»

(«Фуқаролик ҳуқуқини тақдим этиш»), «Китоб ул-фароиз» («Мажбуриятлар ҳақида китоб»), «Мажма ул-навозил», («Нозил бўлган нарсалар тўплами»), «Китоб манасиқ-ал-Ҳаж» («Ҳаж қилиш ҳуқуқлари ҳақида китоб»), «Шарҳ ал-Жомий ал-Кабир Муҳаммад аш-Шайбоний» («аш-Шайбонийнинг «Ал Жомий ал-Кабир» асарига шарҳ»), «Мазид фи-фуруъ-ул-ҳанафий» («Ҳанафий мазҳабига қўшимчалар») ва бошқа машҳур асарларни яратган.

Шарқшунос олим О. Қориевнинг таъкидлашича, ўрта аср олимларидан Маҳмуд ибн Сулаймон ал-Кафавийнинг «Катаиб ул-аълом ал-ахёр фи табақот фуқаро ва машойих мазҳаб ан-Нуъмон» («Нуъмон мазҳабига мансуб бўлган таниқли алломо фақиҳлар ва шайхлар ҳақидаги китоб») асарига келтирилишича, Бурҳонуддин ал-Марғиноний «Бидоёт-ал-мубтадий» («Фиқҳни ўрганишни бошловчилар учун дастлабки таълим») китобини шу куннинг эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда ал-Қудурийнинг «ал-Мухтасар ал-Қудурий» («Қудурий қисқартмаси») ва Муҳаммад аш-Шайбонийнинг «Шарҳ ал-Жомий ал-Кабир Муҳаммад аш-Шайбоний» / «аш-Шайбонийнинг Ал-Жомий ал-Кабир асарига шарҳ») асарларига таянган ҳолда ёзган. Бу асар назарий жиҳатдан ниҳоятда кучли ёзилганлиги сабабли уни ўрганишда ва амалиётда қўллаш жараёнида анча қийинчилик ва тушунмовчиликлар сезилаётганлиги туфайли бу асарга алломанинг ўзи «Кифоят ал-мунтаҳий» («Фиқҳни ўрганишни яқунловчилар учун тугал таълим») номли 8 жилдлик гоят кенг шарҳ ёзишга мажбур бўлган.

Бурҳонуддин ал-Марғинонийнинг «Ҳидоя фи-фуруъ ал-фиқҳ» («Фиқҳ соҳалари бўйича қўлланма») ёки «Китоб ал-Ҳидоя» номли машҳур асари алломанинг йигирма йилдан ортиқ давр мобайнида олиб борган назарий-амалий тажрибасининг маҳсулидир. Бу асар бутун ислом оламида ханафийлар мазҳаби тарқалган бир қатор араб мамлакатларида, Африканинг айрим мамлакатларида, Туркия, Ҳиндистон, Покистон, Бангладеш, Афғонистон, Хитой мусулмонлари орасида шухратга эга. Шунингдек, «Ҳидоя» 1917 йилги Октябрь тўнтаришидан илгари Ўрта Осиё, Шимолий Кавказ ва Волга бўйи мусулмонлари орасида шариатнинг энг қийин масалаларини ва ҳуқуқий чигалликларни ҳал этишда қозилар учун асосий қўлланма бўлиб хизмат қилган. Шарқда шариат (хусусан, ханафийлар мазҳаби) ўз таъсирини сақлаб келаётган мамлакатларда ҳозир ҳам «Ҳидоя» муҳим қўлланма сифатида мусулмон мадрасалари ва дорилфунунларида ўрганилади.

«Ҳидоя» қатор Оврўпа халқлари тилларига жумладан, ўтган асрда Ҳиндистондаги Британия ҳукуматининг фармойиши билан Бенгалияда арабча асл нусхадан форс тилига, форс тилидан эса сэр Гамильтон томонидан инглиз тилига таржима қилинган. Шунингдек, 1893 йилда Тошкентда инглиз тилидан рус тилига Вишнегорский томонидан таржима қилиниб, генерал Н. И. Гродсков таҳрири остида 400 нусхада нашр этилган. Мазкур таржима асосий манбадан ўгирилмаганлиги учун кўпгина фиқҳга доир атамалар, иборалар, таърифлар таржима жараёнида тилдан тилга ўтиши натижасида ўзларининг дастлабки шакли, номи ва ҳатто, мазмунини қисман йўқотган. Аммо кўпчиликка тушунарли бошқа манба бўлмаганлигидан ислом ҳуқуқшунослиги масалалари билан шуғулланувчи, бироқ араб тилини билмайдиган мутахассислар ҳозиргача унга мурожаат этишга мажбур бўлмоқдалар. Шунинг учун ҳам 1993 йилда унинг рус тилидаги таржимаси, иқтидорли ҳуқуқшунос олим, профессор Акмал Саидовнинг саъй-ҳаракатлари ва масъул муҳаррирлигида янгидан чоп этила бошланиши ва бугунги авлоднинг бобокалонимиз меросидан баҳраманд этиш ниятида шарқшунос олим О. Қориевнинг бу бебаҳо асарини ўзбек тилига таржима қилишда жуда ҳам хайрли ва савоб ишга бел боғлаганлиги республикамиз жамоатчилиги ва илм аҳлининг дилини хушнуд этди.

Шундай қилиб, «Ҳидоя» асарига ислом ҳуқуқшунослигининг энг асосий қўлланмаларидан бири бўлиб, унинг асосини мусулмон жамияти ва давлати ижтимоий муносабатларини тартибга солиб турувчи шариатнинг асосий масалалари ва асосий шаръий нормалари, ханафийлик мазҳабининг йирик вакиллари Абу Ҳанифа ан-Нуъмон ибн Собит, Абу Абдуллоҳ Молик ибн Анас, Муҳаммад ибн Идрис аш-Шофеий, Абу Абдуллоҳ Аҳмад ибн Ханбалнинг асарлари, ислом фиқҳшунослиги тамал тошини қўйган бу алломаларнинг шогирд ва сафдошларидан ислом оламида биринчи бўлиб олий қози лавозимини эгаллаган Ёқуб ибн Иброҳим ал-Қуфий ан-Ансорий Абу-Юсуф, Абу Абдуллоҳ ибн Ҳусайн аш-Шайбоний (имом Муҳаммад), Абу-л-Ҳазл Зуфар ибн Ҳазл (имом Зуфар) асарлари, дастлабки тўртта халифа (Абу Бакр, Умар, Усмон ва Алилар) ва саҳобаларнинг ривоятлари ҳамда улар хабар қилган ҳадислар ташкил қилади. Бундан ташқари, «Ҳидоя»да асосий фиқҳий масалаларнинг шарҳи ва ечими Абу-л-Ҳазл Али ибн Муҳаммад Баздавийнинг «Мабсут», Исо Муҳаммад ибн Исо ат-Термизийнинг «Жомеъ ул-Кабир», Қудурийнинг «ал-Мухтасар ал-Қудурий» каби машҳур фиқҳшунослар асарларидаги энг муҳим ва зарур фикрлар ўз ифодасини топган.

«Хидоя» асари икки жилд ва тўрт жузъ, 57 китобдан иборат бўлиб, биринчи жузъга исломнинг асосий маросим талаблари, ҳуқуқий ва ахлоқий қоидалари: таҳорат, рўза, закот, ҳаж масалалари билан боғлиқ 5 та китоби киритилган. Бундан яққол кўриниб турибдики, мусулмон диний урф-одатлари ва ҳуқуқ ҳамда мажбуриятлар билан дунёвий фикр масалалари боғланиб кетган. Иккинчи жузъга: оила-никоҳ муносабатлари, эми-зиш, яъни сут бўйича қариндошлик, талоқ, яъни никоҳни бекор қилиш, топиб олинган бола ва нарсалар ҳақидаги, қасам, жиноят ва жазо, қочиб кетган қуллар ҳақидаги, давлат қурилиши ва бошқарувиға тегишли сиёсий қонун-қоидалар, уруш олиб бориш ва давлатлараро муносабатларға оид, бедарак йўқолганлар, шерикчилик ва вақф мулки масалалари китобга киритилган. Демак, бу жузъда асосан, оила ва никоҳ муносабатлари, қисман бўлса-да, фуқаролик ҳуқуқи масалалари ёритилади. Учинчи жузъ 22 китобга бўлинган бўлиб, савдо-сотиқ, пул муаммолари, кафолат, пулни (қарзларни) бировдан бировга ўтказиш, қози (судьянинг) мажбуриятлари, гувоҳлик кўрсатувлари, ёки бу кўрсатувларини рад этиш, ваколат (ишончнома), даъво, иқрор (тан олиш), сулҳ (келишув), гаров (бир ишда пул билан иштирок этиш), қарз (ссуда), ҳая (совға), ижара, васийлик (ҳимояга олиш), муайян шарт асосида чекланган озодлик берилган қуллар, мажбур қилиш, ҳомийлик, қисман озод бўлган қуллар ва урушлар, ўлжа олиш ва уни тақсимлаш масалаларидан иборат. Бундан кўриниб турибдики, фуқаролик ҳуқуқининг асосий масалалари ва суд-процессуал ҳуқуқиға бағишланган. Тўртинчи жузъ 16 китобдан иборат бўлиб, шафоат, мерос (аралаш мулк ҳуқуқини олиш ва бундай ҳуқуқнинг ворсликка ўтиши), тақсимлаш (мулкни бўлиш), деҳқончилик хусусидаги (ерларни ишлаш бўйича тузилган шартнома), боғдорчилик хусусидаги (озик-овқатларни етиштириш ва истеъмол қилишдаги турли эҳтиёж чоралари бўйича тузилган шартнома), ташландиқ (бўш ётган) ерларни ўзлаштириш (ишлаш), қурбонликка сўйиладиган жонзот, умуман, қурбонлик қилиш, шариатга зид ёмон нарсалар, ов (овчилик) ҳақида, таъқиқланган (ичимлик) суюқликлар, заколат (гаровга бериш), шахсга қаратилган шикоятлар, хун ҳақи тўлаш пул билан ундириладиган, яъни қопланалган жазо чоралари, пеня (пинни) ундириш, васият каби масалалар ўрин олган. Буларни ҳозирги замон ҳуқуқи тармоқларига нисбатан олганда, улар диний ҳуқуқ, ер ҳуқуқи, жиноят ҳуқуқи масалаларига бағишланган.

Дарвоқе, «Бундан кўриниб турибдики, — деб ёзади З. Муқимов, — мусулмон ҳуқуқи XII асрдаёқ маълум тармоқларига ва институтларга эга бўлган ҳуқуқ тизимини ташкил қилган. Ана шу жиҳатдан ўрганишда бу манбанинг аҳамияти катта бўлган. Шунинг учун ҳам «Ал-Хидоя»ни ўқиб, шарҳлай билиш мадрасида фикр илмидан маълум натижага эришганликни билдириб. муфти, қози лавозимларини бажаришға ҳуқуқ берган».

Демак, «Хидоя»да қозининг шахсияти муҳим ўрин тутади. Шунинг учун ҳам шариат судлари — қозиларнинг олдига қўйиладиган муҳокама (суд қилиш) тартиботи, иш юритиш, жазо, ҳукми ижро этиш масалаларига «Қозининг мажбуриятлари» китоби бағишланганлигининг сабаби шундандир.

Қози (судьялик) мансабини эгаллаган киши мусулмон, озод ва ақли расо, ҳуқуқ ва муомалаға лаёқатли, фуқаролар (жисмоний шахслар) талабига жавоб бера оладиган, фикр илмидан яхши хабардор, қарорлар қабул қила оладиган, адолат ва яхшилик тарафдори бўлиш сингари талаблар қўйилган. Қозилик мансабига лойиқ топилган шахсни шахсан ҳукмдор (давлат бошлиғи)нинг ўзи тайинлаш ваколатига эга бўлган. Зеро, қозилик вазифасига нақобил кишиларнинг тайинлиниши жамятға ва фуқароларға катта зарар келтириши мумкин. Бу ҳолни Бурхонуддин ал-Марғиноний пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)нинг қуйидаги Ҳадиси шарифларига таянган ҳолда шундай асослаб берадилар: «Муҳаммад Расулulloҳ айтганлар: «Кимда ким бирор тегишли мансабга қўли остига шу мансабни бажаришға лойиқ, софдил, адолатли кишиларни тайинламай, бошқа бир кишини тайинласа, у худоға, пайғамбарға, мусулмонларға нисбатан адолатсизлик қилган бўлади».

«Хидоя»дан кўрамизки, Муҳаммад Расулulloҳ қозининг ўз раъйига қараб адолатли ҳукмлар чиқаришини ҳар томонлама тақдирлаганлар: «Агар қози ўз раъйига қараб ҳукм ўқиса ва ҳақ бўлиб чиқса, икки баробар тақдирланади. Агар у ўз раъйига қараб ҳукм чиқарса-ю, хато қилган бўлса, у ҳолда бир баробар мукофотга эришади».

Ўз раъйига таяниб имтиҳон қилиш қоидаи Пайғамбар алайҳиссалом билан саҳобалари Муоз ибн Жабал (р. а.) ўрталарида кечган суҳбат ҳақидаги ушбу ривоятдан олинган:

« — Агар бир масалаға дуч келсанг, нимаға асосланасан? — деб сўрайдилар Расулulloҳ (с.а.в.).

— Аллоҳнинг каломига, — деб жавоб қилади Муоз.

— Ундан жавоб топмасанг-чи?

- У ҳолда суннадан қарайман.
- У ердан ҳам топмасанг-чи?
- Ҳимнинг раъйимга қараб ҳукм чиқараман, — дейди Муоз.

Шунда Расулulloҳ (с.а.в.): «Аллоҳ элчисининг элчисини (яъни Муозни) уни ёқадиган йўлга тавфиқ берган «Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин!» деб хитоб қиладилар.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, агар айрим масалаларни ечимини топиш Куръони каримда, суннатда ёки ижмоъда очиқ-ойдин кўрсатилмаган бўлса, ундай пайда қозиларга ўз раъйига таяниб, ихтиёрий ҳукм чиқариш ҳуқуқи берилган. Бундай ҳолда қози аввал қиёс усулига мурожаат қилади. Яъни Пайгамбар (с.а.в.) ҳаётларидан, ҳадисларидан бир неча ҳодиса олиниб, ўшаларга қиёсан бир қарорга келинади. Агар бу йўл ҳам натижа бермаса, ўзи ижтиқод қилади. Яъни қози Куръон ва суннат йўл-йўриқларига асосланган ҳолда ўзининг ақлини ишга солиб, ўз раъйига таяниб адолатли ҳукм чиқаради.

«Ҳидоя»дан кўрамизки, қозининг ҳукми билан ҳар қандай киши жазолаш тўғрисидаги ҳукмни ижро этишга мажбур бўлган. Аммо қози ҳакамлар судининг қарорини кўриб чиқиб, агар уни маъқулласа, унга ижро кучини берган. Унга норози ёки қарши бўлса, у ҳолда қози уни бекор қилиши лозим, чунки ҳакамлар судининг қарори учун мажбурий бўлмаган.

«Ҳидоя»да шаҳодат бериш ёки далилларни қабул қилишни рад қилиш, гувоҳларнинг кўрсатмалари орасидаги фикрлар ҳақида, мерос масалаларида далиллар, далилларни гувоҳлантириш каби масалалар чуқур ёритилган. Профессор З. Муқимов «Ҳидоя» асосида ана шу масалаларни кўпчиликка тушунарли бўлсин учун кенгроқ шарҳлаб ёздики: «Судда исбот-далил кучига эга бўлган асосий нарса бу гувоҳларнинг кўрсатувлари, ҳужжатлар ҳамда лозим бўлган ҳолларда, қози томонидан яхширин ёки очиқ ҳолда ўтказиладиган гумонлардан (шартли психиатрик экспертиза) тозалаш ўтказилишидир. Бунда гувоҳ ёки жавобгарнинг сўзларига ишонил мумкинми? Унинг характери, руҳияти қандай? — деган саволга жавоб бериш учун уни яхши билган ёки кишиларнинг характерини ахратиш мумкин бўлган кишиларга қози ёзма сўров юборади, баъзан очиқ суд мажлисига шундай кишиларни (камида 2 киши бўлиши керак) таклиф қилади. Гувоҳ ақли расо, шахсан озод, обрўли, эр ва хотин кишилар ҳам бўлиши мумкин, аммо икки хотин кишининг кўрсатуви бир эркакнига тўғри келади. Гувоҳлик кўрсатмаларини бериш бу фарз, яъни мусулмонларнинг мажбуриятларидан биридир. Шунинг учун ҳам ундан била туриб, бўйин товлаш мумкин эмас. Шунинг билан бирга, қўллар, чўрилар, туҳматчиликда айбланганлар, мотам маросимларида йиғлаш ва куйлаш билан шуғулланувчилар, таъқиқланган ичимлик ичишга ўрганиб қолганлар, қуш овчилари, илгари раҳмсиз жиноятлар қилган кишилар, судхўр ва ўйинчи, камтар бўлмаган кишилар ҳам гувоҳ бўлиши мумкин бўлмаган».

Дарҳақиқат, Бурҳонуддин ал-Марғиновийнинг «Ҳидоя» асарининг жиноят ҳуқуқи қонун-қоидаларини ўзида акс эттирган бобларида кўпчилик жиноятларга жазо белгилашда ижмоъ, ҳад, қасос, товон, таъсир жазо турларидан фойдаланишга назарий-амалий йўл-йўриқлар берилади. Иқтидорли ҳуқуқшунос олима М. Ражабованинг ёзишича, «Ижмоъ асосида қабул қилинган қарор, Куръони карим ва суннат талабларига тўла мос бўлиши керак. Ижмоъга келишилгандан сўнг ҳеч ким унга қарши чиқишга ҳақи йўқ, бу масала қайта муҳокама ҳам қилинмайди». Мисол учун, «қасддан содир этилган қотиллик, деб қурол ёки шунга ўхшаш темир, ёғоч ва олов билан бировни атайлаб ўлдирилишига айтилади», бу жиноят тушунчаси ижмоъ асосида қабул қилинган.

Бурҳонуддин ал-Марғиновийнинг «Ҳидоя» асарида жиноят деб, қонун тилида — шахсга ва мулкка қарши қаратилган қонун билан таъқиқланган қилмиш тушунилади. Жумладан, мазкур асарда «бошқа давлатдан мусулмон юртига келиб, бу ерда турғун яшаётган бошқа динга мансуб кишиларнинг (зиммий) мусулмон давлатлари ҳудудида содир этилган қилмишлари учун ғайридинлар ҳад, қасос ҳукмларида мусулмонлар билан бир хил жазога тортиладилар. Лекин маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилиш бундан мустасно», — деган фикр билдирилган.

Маълумки, «Ҳидоя» асари мусулмон жиноят ҳуқуқи тизимида қозиларга жиноятларнинг объектини, айниқса, унинг предмети қийматини мукамал аниқлашга, шахснинг жинойи қилмишини тўғри тавсифлашга, жиноят қилган шахсга нисбатан тегишли жазо турини белгилашга амалий ёрдам берганлиги фойда диққатга сазовордир.

(Давоми бор).

¹ А. Х. Саидов. А. Ш. Жузжоний. Шарҳ ва инсон ҳуқуқлари. Т.: 1998, 113—114-бетлар.

² Бурҳонуддин ал-Марғиновий. Ҳидоя, 1-жилд, 497-бет.

«РАВЗАТУС-САФО»

МАВЛОНО ХАЛИЛУЛЛОҲ¹

(1196) Мавлоно Фозил Самарқандийнинг ўғлидурким, ҳоли авойилида (аввалги вақтларда) Султон Абусаиднинг ўғли Мирзо Абу-бакр мулозаматида бўлур эрди. Шаҳзода воқесидан (Абу Бакр вафотидан) сўнгра Ҳирот доруссалтанасига келиб. Дарс оғозин қилиб, Амир Алишер анга кўп ҳиммату иноятлар кўргузди. Кўп муддатга тегру Гавҳаршодбегим мадрасаси ва «Халосия» хонақоҳида дарс айтмоқлиғ оҳангин тузди. Валҳаққи, шул авқотда (вақтларда) илм таҳсили толибларин ва дониш такмили роғибларин ваққод таъби натойижидин баҳраманд қилиб, ам-солу акронидин (тенгдошлари ва замондошларидан) ўзди. Лекин доимо шароб шурбиға кўнгли роғиб эрди ва айшу тараб асбоби мубоширатиға толиб. Шул важҳдин Амир Алишернинг донишмаосир хотири андин нуфур қилиб, мансабидин маъзул бўлмоқига буюрди (Навойи унинг бадмастилиги ёқтирмай, ишдан бўшатди). Чун олий даражадин тубанға келди, Ҳиротдин Балхга бориб, бин неча кун Султон Бадиуззамон Мирзонинг давлати паноҳида авқот кечурди. Ул мамлакатда доғи андин нолойиқ ҳаракатлар содир бўлиб, Қундузга юз келтурди. Қундуз вилоятида то ул замонғачаким, вафоти қўл берди, Амир Хисравнинг отифату риояти соясида форигболу осуда аҳвол эрди.

МАВЛОНО МАСИҲИДДИН ҲАБИБУЛЛО

Ул жаноб мавлоно Азизиддин Ҳусайнинг биродари эрдиким, Абулқосим Бобур ва Мирзо Султон Абусаиднинг замонидаги табиблардан ҳазоқот (шифокорлик, ҳозиқлик) майдонида мусобақат гўйин элтмишлар эрди. Мавлоно Ҳабибулло халойиқнинг касали изоласи бобида Масиҳо нафаси осорин зухурға келтурди. Хоқони мансур (Султон Ҳусайн)нинг салтанати ибтидоси айёмидин то вафоти ҳангомигача ул ҳазратнинг мулозаматида авқот кечурди. Мунча улўғлиғи ва подшоҳ даргоҳининг тақарруби вуфури била-ўқ, ҳар фақиру мискинким, хаста бўлса эрди, анинг тўшаги бошиға бо-

риб, ўзининг таъбу рағбати била дарвишу муҳтожларнинг муолажаси бобида ихтимом шароитин ериға келтурди. Аммо ўзининг мунча донишмандлиғи била чун куни туганмиш эрди, бадани эътидол қонунидин мунҳариф бўлиб, исҳол касалиға мубтало бўлиб, тангри таолонинг раҳмати живориға борди.

МАВЛОНО ҲАСАНШОҲ

Ширинкалом ва балоғат-фаржом шоир эрди ва бот шеър демакда рўзғор фозилларининг сархайли эркани зоҳир. Ҳамиша зарфотомиз ва мазоҳангиз байтларни баён лавҳиға битиб, суханварлик оламининг кишваргири эрди ва ҳазлу мазоҳ бобида ўз замонининг бемислу (бе)назири. Жаноб мавлавий йигитлиги айёмининг авойилида Бойсунғур Мирзонинг ўғли Мирзо Султон Муҳаммаднинг мулозаматида бўлиб, таъби латифи ва тақриз (120а)ҳусни сайқали била ул кишваргир шаҳриёрнинг кўнгли мирьотидин (кўзгусидин) малолат зангорин даф қилур эрди. Шу аснода бир кун сўз подшолар зикриға етти ва мавлоно Ҳасаншоҳ ўтган подшоҳларнинг ҳар бирин пурзамима васфға мансуб қилди. Мирзо Султон Муҳаммад андин сўрдиким, менинг не айбим бордур? Жаноб Мавлавий жавоб бердиким, сизнинг зотингизда қоҳилликдан ўзга ҳеч бир тақсирни кўрмайдурмен. Подшоҳ дедиким, менинг қоҳилиғимни на ердин билдинг? Мавлавий деди, андинким, айта олурсизким, Ҳасаншоҳға ўн минг тилла беринглар ва лекин, ани айтмасиз.

Султон Муҳаммад анинг бу янглиғ сўзидин кулгуға тушиб, мавлавийға беш минг тилла берди. Мавлавий дедиким, қоҳиллик ғоятидин йўлнинг ўртасида қолдингиз. Ул жаноб Мирзо Султон Муҳаммаднинг шахид бўлғонидин сўнгра Ҳирот доруссалтанасида муваттин бўлиб (ватан қилиб), ҳамиша султонлару ҳокимлар била ихтилот қилиб, авқотин (вақтларини) шушлиғу фароғатлиқ била ўтқарур эрди. Чун Хуросон вилоятининг салтанати хоқони мансурға етти, Амир Алишер анга марҳамат ва отифатлар этти.

¹ Давоми. Боши ўтган сонларда.



ИНСОН УМРИНИНГ УТИШ ДАВРЛАРИ

Атрофимизни ўраб турган бутун борлиқ (нур, ҳаво, ер, сув), барча жонли ва жонсиз мавжудотларнинг ҳаммаси она табиатимизнинг маҳсулидир. Табиатни она дейишимизнинг боиси шундаки, у — она сингари яратувчи ҳисобланади.

Инсоннинг дунёга келиши ва кетиши ҳаёт қонуниятига асосланган бўлса, унинг турли таъбишларга, касалликларга мойиллиги, қисқача ҳаёти давомида неча турли дардларга дучор бўлиши теварак-атрофни қуршаган муҳитга, унинг ҳаёт кечирини тарзига боғлиқдир.

Асосан одамлар кўпроқ нотўғри ҳаёт кечирини (ёмон, зарарли одат ҳам хасталикнинг бир туридир), билимсизлик, бепарволик, тажрибасизлик, жоҳиллик, онгсизлик ҳолати, саломатлик тартиб-қонун қондаларига эътиборсизлик, ялқовлик оқибатида зарар кўради.

Ҳозирги замон тиббиётининг энг асосий вазифаларидан бири инсон умрини узайтириш, ақлий ва жисмоний қобилиятини сақлаш, соғлигини мустаҳкамлаш, инсон умри ўтини даврларидаги турли нохушликларни, ҳар хил касалликларни ва ўлимни камайтиришдан иборатдир.

Ҳар бир инсон ҳаётида Аллоҳ насиб этган ёшга қараб бир неча ўтин даврларини бошидан кечиради. Жумладан, ҳомиладорлик, (аёллар) инсон тувилиши, чақалоқлик, гўдаклик, болалик, балоғатга етиш, ҳайз

кўриш (аёллар), ўсмирлик, навқиронлик, климактерик қариллик, кексалик даврлари.

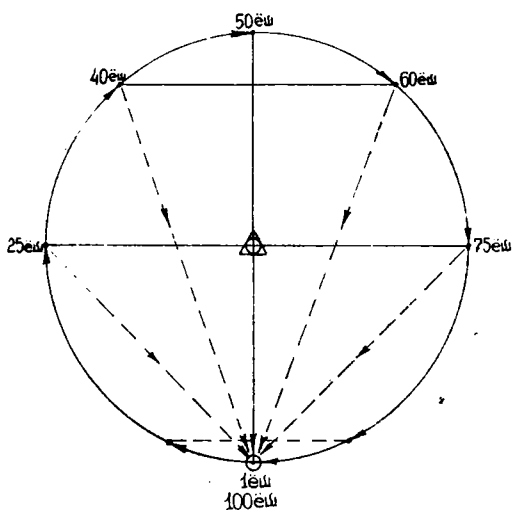
Бу даврларни ҳаётдаги кузатишларга асосланиб, мисол тариқасида 100 ёшга кирган инсон умрини йилнинг тўрт фаслига (баҳор, ёз, куз, қиш) қисқаб диаграмма кўринишида акс эттирдик.

Инсон бу даврлардан омон-эсон ўтиб, қайси давргача, неча ёшгача ета олади, буни билолмайди. Инсон ҳаёти шу қадар бепоеён, тенгсиз ва мураккаб уммонки, унинг бошлангани қайда-ю, тугаллини қайда — бу ёлғиз яратгангагина аёнди.

Ҳаёт бу янаш учун курашдан иборат. Биз эса шунга била туриб саломатлик учун курашга эътибор бермаймиз. Масалан, уй-рўзгор таъбишлари, овқатланиш, кийиниш, меҳнат қилиш ва дам олишда учрайдиган зарарли одатлар ва ўтин даврларидаги табиий физиологик жараёнлар, айрим нохушликлар соғлигимизга пугур етказмаётганлигини сезмай ёки эътибор бермай яшайверамиз.

Кимнинг ҳаётдан бебақт кўз юмгиси келади?

Инсон орзу-ният, умидлар билан яшайди: 25 ёшга кирай, уйланай, 50 ёшга кирай, юбилей ўтказай, 63 ёшга кирай Пайғамбар ёшнини нишонлай, 100 ёшга кирай... Лекин тувилиш ва ўлим — ҳақ! Аллоҳ бандасидан (хоҳласа 1 ёшда, 25 ёшда, 50 ёшда...) нстаган вақтида омонатини олади. Шунинг учун ҳар бир инсон ўз ҳаёт кечирини тарзини



тўғри ва яхши ташкил қилиб, покизатлик, яхши кайфият, хотиржамлик билан соғлом яшаса, у ҳаётнинг сўнгги нуқтасигача азоб-да бўлмайди.

Инсон умрининг чўққиси бўлмиш 40—60 ёшга табиий физиологик жараён — климактерик даврини (климакс) бошидан кечирилади. (Диаграммага қаранг). Бу давр аёлларда 40—50 ёшларида, эркекларда эса 50—60 ёшларида кузатилиб, аёлларда у ҳайз кўришнинг тўхташида (менопауза), эркекларда эса жинсий мойилликнинг пасайишида, моддалар алмашувни бузилишида ва атеросклероз шаклида кўришнинг аниқланган. Климактерик давр инсон организмнинг физиологик қарини босқичи ҳисобланади.

Олимларнинг таъкидлашича, климаксда кўпчилик кишиларда барча орган ва тизимлар фаолияти аста-секин сусайган, лекин бу сусайиши кишининг жисмоний ва психик ҳолатига, унинг кайфиятига ва меҳнат фаолиятига таъсир қилмайди. Аммо баъзи вақтларда климакс турли, хусусан, юрак, асаб-психика доирасидаги бузилишларга сабаб бўлди. Климаксда ўзини жисмоний ва ақлий жиҳатдан жуда яхши ҳис қилиб юрган киши ҳам тўсатдан нохушлик ва касаллик аломатларини сеза бошлайди. Кўпинча бадан «қизиб кетади» (айниқса, аёлларда), жуда толиқади, беҳол бўлади, боши айланади, тинмай терлайди («тер сувдек оқди»). Тажанглик, йиғлоқлик, тушқун кайфият безовта қилади. Уйқу тарғиби бузилади: киши тунда уйқусизликдан, кундузи мудрашлар-

дан азоб чекади. Дарвоқе, жинсий ҳаётга боғлиқ кечинмалар айниқса, климакс даврида алоҳида аҳамиятга эга бўлади. Аёл ва эркекнинг хатти-ҳаракати, импораси, луқмасидаги ҳар қандай арзимаган ҳаракат нотўғридек, тескари маънода тушунилади. Буларнинг ҳаммаси аста-секин шубҳа ва ранкин келтириб чиқаради ва кўпинча оилалардаги жиддий жанжалларга сабаб бўлади.

Кўпчилик аёллар климактерик даврини жуда оғир ўтказишлари кузатишган. Бундай даврда рўй-рост ифодаланган невротик бузилишлар кузатилиши мумкин. Кўпинча аёл кишида климакс бошланиши билан «хамма нарса орқада қолади», у нормал жинсий алоқага деярли ярамай қолади, бу давр батамом жисмоний сўнишни англатади, деган ваҳима, кўрқув босади. Аммо бундай фикр ҳақиқатга тўғри келмайди. Шифокорларнинг маълумотларига кўра климакс даври бошлангандан кейин аёллар, эркеклар ҳам илгаригидек ҳаёт кечираведалдилар. Одатда, бу ҳаёт киши ўрганиш, мослашни лозим бўлган янги физиологик босқичда давом этади. Бу мослашув киши ҳаётининг барча жиҳатларини, жумладан, шихонадаги шароитни ҳам қамраб олади. Фаолият характери шундай бўлмоғи керакки, бунда узоқ давом этадиган эмоционал зўриқишларга асос бўлмасин.

Кўпчилик ҳолларда аёллар ва эркекларнинг ўзлари ҳам климактерик даврдаги нохушликлар сабабини англаб етмасликлари, билмасликлари, ўз кайфияти, ўз-ўзинга ва атрофдагиларга нисбатан бўлган муносабатларини онгли бошқара олмасликлари мумкин. Атрофдагилар эса (қариндошлари, оила аъзолари ва бошқалар) бундан мутлақо бе-хабар бўлишлари, уларнинг бу ҳолатларини тушунмасликлари, ҳис этмасликлари табиий. Оқибатда аёл ва эркекда вақтинча рўй бериб ўтиб, мослашиб кетадиган бу давр, уларнинг атрофдагилар билан бўладиган муносабатларининг ёмонлашиб қолишига сабаб бўлади. Климакс даврдаги руҳий сиқилиш ҳолатига тушганининг асосий сабаблари бевосита аёл ва эркек организмда рўй берадиган физиологик ўзгаришларга боғлиқ эканлигидан хабардор одам, маълум даражада шу даврда рўй берини мумкин бўлган

нохуш кайфият, кўнглисизликларга олдиндан тайёр бўлади. Бу хабардорлик, руҳий тайёргарлик эса маъқур даврнинг кескинлигини юмшатиши, асорат қолдирмаслиги (асаб, юрак, қон босими, ошқозон-ичак хасталиклари учрамослиги) ўзаро муносабатларга салбий таъсир этувчи ҳисобётлар асоратини камайтириши мумкин.

Бу даврда иложи борича эрлар аёлларига, аёллар эса эрларига меҳрибонлик қилиб, руҳини кўтариб, дилига озор бермай, овирини енгил қилишга кўмакланимоқлари лозим. Чунки ўзларига бўлган ишонч нафақат ўзига, балки онла, фарзанд ва шу билан бирга жамиятимиз учун фойдалидир. Климакс эрхотинларнинг иноқ турмуши ўзгаришига сабаб бўлмастлиги керак. Лекин бу даврда эрхотинига, хотини эрига, айниқса, аҳтиёт бўлиб, диққат-этибор билан қарани, ҳаётнинг анча мушкул шу даврини бондан кечиринида бир-бирига ёрдам бериб туриши керак. Климакс даврда турган ва унга қадам ташлаётган кишиларга шу соҳа мутахассисларининг айрим маслаҳатларини эллатиб ўтишини лозим тойдик:

1. Тўғри ва соғлом ҳаёт кечирини тарзига (овқатланиш, меҳнат қилиш, дам олиш), умумий ва шахсий санитария-гигиена қонунқондаларига риоя қилиш лозим.

2. Зарарли одатлардан (канандалик, алкогольизм, гиёҳвандлик ва бошқалардан) мутлақ воз кечини тавсия этилади.

3. Ҳар кунни эрталаб бадангарбия машқлари қилиб туриш, кўпроқ соғх ҳавода юриб туриш, ҳаракат қилиш, кунда дунга тушиб туриш ёки уй ҳароратидаги сув билан баданин артиб туриш керак.

4. Климакс даврига хоё ўзгаришлар пайдо бўлиши билан тезда шифокорга учрашини зарур. Патологик климакснинг овир кечинига бемор невропатолог, эндокринолог, окулист, терапевтларга бориб ўзларини текширишлари шарт.

5. Овқат хилма-хил витаминларга, минерал моддаларга ва микроэлементларга бой, осон ҳазм бўладиган бўлиб, кунга 4–5 маҳал фақат маълум соатларда овқатланиш лозим. Овқатта асосан ўсимлик мойи ишлатилгани маъқул. Кечки овқатни ёттидан 2 соат олдин еб олиш керак.

6. Сут ва сут маҳсулотларидан, сабзавот-

лардан, кўкатлардан тайёрланган овқатларни кўпроқ истеъмол қилиб, гўнгли, ёелик, қовурилган, шўр овқатлардан, кўп сариёв, ун ва макарондан тайёрланган таомлар, ширинликлардан киши ўзини тийини керак.

7. Хрен, хантал, мурч, гармдори, ўткир соуслар, шоколад, какао, аччиқ чой, кофе ва шу каби дориворлардан ҳам воз кечинига тўғри келади.

8. Климакс даврида киши ич қотинига (қабзият) мойил бўлади. Ичининг равон юриб туришига этибор бериш зарур. Чунки бунинг олдини олмаса бавосил, колит ва венанинги варикоз кенгайини хасталиклари пайдо бўлиши мумкин. Бу даврда қуруқ мева, сабзавот, кўкатлардан кунга тановул қилиб туриш тавсия этилади.

9. Соя маҳсулотлари таомларини еб туриш лозим. Чунки соя бошга қоннинг интенсив кўтарилишини пасайтирини хусусиятига эга.

10. Доривор ўтлар ваннасини қабул қилиш ҳамда улардан тайёрланган тинчлантирувчи ёки тетиклантирувчи дамлама, қайнатма, чойларидан истеъмол қилиб туриш тавсия этилади.

11. Лавлагн, картошка, узум, қовун, шафтоли кам ейини, суюқликни кам ичини, дудланган, маринад қилинган маҳсулотларни камроқ тановул қилиш тавсия этилади.

12. Ҳайздан қолинида аёл тез-тез қизиб кетса, тер босса, асабийлашса тинчлантирувчи доривор ўтлар дамламасидан ёки қайнатмасидан ичини, шунингдек, бўйин, бадан, юз соҳасини намланган сочиқ билан шиқаб артиши ва уқалани керак.

13. Организмини мустаҳкамлаш ва гормонал даражани нормаллаштириб тартибга солиш учун кўпроқ дуккакли мевалар — дон, ловия, нўхот, ёноқ, кунгабоқар мевасидан, баллиқ ва жигар истеъмол қилиб туриш тавсия этилади.

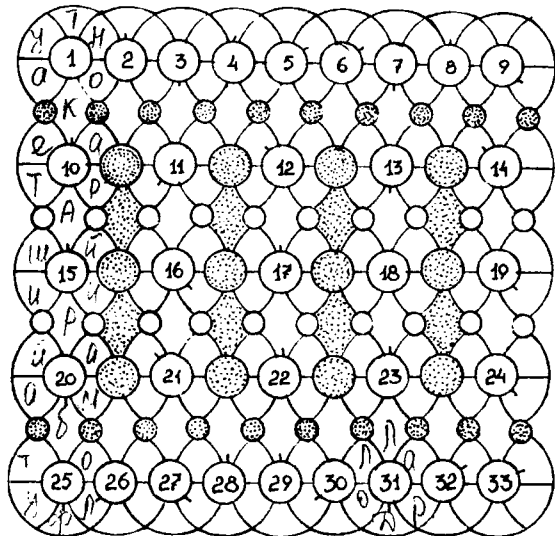
14. Аёлларимизда ҳайздан қолинининг енгил ўтишини илгарироқ таъминлаб бориш учун 2–3 йил оралатиб фарзанд кўрини, бола олдиришдан (оборт), шамолландан, юқумли касалликлардан аҳтиёт бўлиш мақсадга мувофиқдир.

Сафар МУҲАММАДИЕВ,
доцент

БОШҚОТИРМА

Хурматли муштарий! Бошқотирманинг жавоблари соат мили йўналишида ёзиш билан ҳал этилади.

1. Бокс мусобақасидаги ҳолат. 2. Шоир Абдулла Ориповнинг машҳур шеъри. 3. Иирик ҳажмда ишлаб чиқариш. 4. Осиёдаги тизма тоғ. 5. Венгрияда ишлаб чиқарилган автобус маркази. 6. «Илмус сайёрасига галати сафар» қиссаси қаҳрамонларидан бири. 7. Хона ёритгичи. 8. Африканинг шимоли-шарқидagi давлат. 9. Нақш композицияси. 10. Яккама-якка спорт олишувининг японча тури. 11. Китоб нашри тури. 12. Езув, хат санъатини мукамал эгаллаган китоб кўчирувчи. 13. Қадимий вазн ўлчови. 14. Торли миллий мусиқа асбоби. 15. Ҳисоб амалларидан бири. 16. Бинокорлик ашёси, қаттиқ тоғ жинси. 17. Ўзбек газалнавис шоири. 18. Санъат соҳаси. 19. Амир Темурнинг ўғилларидан бири. 20. Бирор муҳим тарихий воқеа ёки ҳодиса шарафига белгилаб қўйилган муборак кун. 21. Тасвирий санъат ижодкори. 22. Ибратли сўзлар. 23. Оврупанинг жанубий сарҳадидаги мамлакат. 24. Доим яшил жануб дарахти. 25. «Миллионлар ўйини». 26. Буюк Британия қироллигининг маъмурий-сиёсий қисми пойтахти. 27. Эрон жумҳуриятидаги шаҳар. 28. Темирчилик асбоби. 29. Саудия Арабистонидаги муқаддас шаҳар. 30. Бозордаги воситачи. 31. АҚШ пул бирлиги. 32. Муҳаммад пайгамбар ва унга эргашганларнинг Маккадан Мадинага кўчиши. 33. Хомаки режа.



20. Бирор муҳим тарихий воқеа ёки ҳодиса шарафига белгилаб қўйилган муборак кун. 21. Тасвирий санъат ижодкори. 22. Ибратли сўзлар. 23. Оврупанинг жанубий сарҳадидаги мамлакат. 24. Доим яшил жануб дарахти. 25. «Миллионлар ўйини». 26. Буюк Британия қироллигининг маъмурий-сиёсий қисми пойтахти. 27. Эрон жумҳуриятидаги шаҳар. 28. Темирчилик асбоби. 29. Саудия Арабистонидаги муқаддас шаҳар. 30. Бозордаги воситачи. 31. АҚШ пул бирлиги. 32. Муҳаммад пайгамбар ва унга эргашганларнинг Маккадан Мадинага кўчиши. 33. Хомаки режа.

Азизжон ЭРМАТОВ

ЎТГАН СОНДАГИ БОШҚОТИРМАНИНГ ЖАВОБЛАРИ:

Белгиланган хонада соат мили бўйича рақам атрофига: 1. Раҳимов. 2. Бехбудий. 3. Восикова. 4. Қаҳрамон. 5. Қодирий. 6. Икромов. 7. Турдиев. 8. Эсдалик. 9. «Жасорат». 10. Жалилов. 11. Садоқат. 12. Гафуров. 13. Тавалло. 14. Зокиров. 15. Хоразмий. 16. Хондамир. 17. Шайхзода. 18. Ҳамроев.

МУАММОНОМА

Очиқ сўзлар: 1. Ибрат. 2. Ҳумо. 3. Бухоро. 4. Гул. 5. Нақл. Ҳикмат: Хотира — қалбга битилган муҳр.

Муқовада: Абдулла ҚОДИРИЙ

Муассис: Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгаши
Рўйхатдан ўтиш тартиби № 00088.

Таҳририятга келган қўлёзмалар муаллифга қайтарилмайди

Муаллифларнинг фикрлари таҳририятнинг фикридан узгача бўлиши мумкин

Журналдан кўчириб босилганда «Мулоқот»дан олинди» деб ёзилиши шарт

Ушбу сонга Рашид РАУПОВ навбатчилик қилди

Ички безакларни мусаввир Қайрат АҚЧУЛАКОВ чизди.

Мухаррият манзили: 700083, Тошкент — 83, Буюк Турон, 41. Телефонлар: бош муҳаррир — 133-84-80, 136-54-01; бош муҳаррир уринбосари — 133-89-88, 132-54-02; масъул котиб — 136-75-15, 136-58-81; ижтимоий-сиёсий бўлам — 133-89-88; тарихий ва маданий мерос бўлими — 136-54-88, маънавият ва маърифат бўлими — 136-58-81.

Теришга 2000 йил 4 майда берилди. Босишга 2000 йил 12 июнда рухсат этилди. Формати 70x108 1/16. Шартли босма табоқ 5,6. Шартли буюк нусха табоқ 8,75. Нашриёт ҳисоб табоғи 9,8. Нусхаси 5250.

Буюртма № 571. Сотувда келишилган нарҳда.

Ношр: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни.
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot